

Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου
Σχολή Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών
Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών
«Διεθνείς Σχέσεις και Πολιτικές»

Θεσμικές δυνατότητες και πολιτική πρακτική
της αντιπολίτευσης στη Βουλή των Ελλήνων
από τη Μεταπολίτευση μέχρι σήμερα

Βαρβάρα Γεωργοπούλου

Κόρινθος, Ιούνιος 2014

**Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου
Σχολή Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών
Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων**

**Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών
«Διεθνείς Σχέσεις και Πολιτικές»**

**Θεσμικές δυνατότητες και πολιτική πρακτική
της αντιπολίτευσης στη Βουλή των Ελλήνων
από τη Μεταπολίτευση μέχρι σήμερα**

Βαρβάρα Γεωργοπούλου

Κόρινθος, Ιούνιος 2014

University of Peloponnese

**Faculty of Social and Political Relations
Department of Political Studies and International Relations**

**Master Program in
«International Relations and Policies»**

**The institutional role and political practice
of the opposition in the Hellenic Parliament
since 1974**

Barbara Georgopoulou

Corinth, June 2014

Στη μονάκριβή μου Μαριλίζα

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να εκφράσω τις ευχαριστίες μου προς τις υπηρεσίες της Βουλής των Ελλήνων, που συνέβαλαν στην υλοποίηση της παρούσας μελέτης. Συγκεκριμένα:

- ο την Επιστημονική Υπηρεσία, για τη συμβολή της στη συλλογή στοιχείων από άλλα ευρωπαϊκά Κοινοβουλευτικά Σώματα,
- ο τη Διεύθυνση Βιβλιοθήκης, για την πολύτιμη βοήθεια κατά τη βιβλιογραφική μου έρευνα,
- ο τη Διεύθυνση Νομοθετικού Έργου, για τις πληροφορίες σχετικά με τη νομοθετική δράση της αντιπολίτευσης,
- ο τη Διεύθυνση Κοινοβουλευτικού Ελέγχου, για το πλούσιο πληροφοριακό υλικό αναφορικά με την άσκηση των μέσων κοινοβουλευτικού ελέγχου,
- ο τη Διεύθυνση Ειδικών Κοινοβουλευτικών Επιτροπών, για την τεκμηρίωση στα θέματα των εξεταστικών και προανακριτικών επιτροπών και για τις εν γένει πολύτιμες υποδείξεις,
- ο τη Διεύθυνση Πληροφορικής, για την τεχνική βοήθεια στην αποτύπωση των στατιστικών στοιχείων,
- ο τη Διεύθυνση Εκδόσεων και Εκτυπώσεων, για την παροχή πρωτογενούς υλικού,
- ο το Τμήμα Βουλευτών και Κομμάτων, για τα στοιχεία αναφορικά με τις πολιτικές μεταβολές στη δύναμη των κοινοβουλευτικών ομάδων,
- ο το Τμήμα Αρχείου & Ευρετηρίασης για τη συνδρομή του στον εντοπισμό των σχετικών με τη μελέτη πρακτικών των συνεδριάσεων της Ολομέλειας και των κοινοβουλευτικών επιτροπών.

Επίσης, ευχαριστώ το Κέντρο Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου – Ίδρυμα Θεμιστοκλή & Δημήτρη Τσάτσου για την ελεύθερη πρόσβαση που μου παρείχε στην πλούσια βιβλιοθήκη του, καθώς και το προσωπικό των βιβλιοθηκών του Παντείου Πανεπιστημίου και του Δικηγορικού Συλλόγου Αθηνών.

Σε προσωπικό επίπεδο, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον Πρόεδρο του Επιστημονικού Συμβουλίου της Βουλής των Ελλήνων καθηγητή κ. Κ. Μαυριά, τον καθηγητή κ. Ξ. Κοντιάδη, το Γενικό Γραμματέα της Βουλής των Ελλήνων Δρα Αθ. Παπαϊωάννου, την Εκτελεστική Διευθύντρια του Κέντρου Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου Δρα Μ. Μουσμότη, καθώς και τη δικηγόρο Ε.Σαϊνίδου, με τους οποίους είχα την ευκαιρία να συζητήσω πολλά από τα ζητήματα της παρούσας μελέτης και να επωφεληθώ από τις συμβουλές και τις υποδείξεις τους.

Επιπρόσθετα, ιδιαίτερες ευχαριστίες στον καθηγητή κ. Μ. Παπάζογλου, ο οποίος είχε την εποπτεία της εργασίας μου και με καθοδήγησε σε κάθε στάδιο της συγγραφής της, αφιερώνοντας πολύ χρόνο προς το σκοπό αυτό.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένειά μου, που έδειξε κατανόηση κατά τη διάρκεια των μεταπτυχιακών σπουδών μου και ιδίως στο διάστημα της συγγραφής της παρούσας μελέτης.

Θεσμικές δυνατότητες και πολιτική πρακτική της αντιπολίτευσης στη Βουλή των Ελλήνων από τη Μεταπολίτευση μέχρι σήμερα

Σημαντικοί Όροι: Ελλάδα, κοινοβούλιο, αντιπολίτευση, κοινοβουλευτικός έλεγχος, εξεταστική επιτροπή, προανακριτική επιτροπή, πρόταση νόμου, πρόταση δυσπιστίας, αίτηση παροχής ψήφου εμπιστοσύνης, προεδρική εκλογή, δικομματικό σύστημα, πόλωση, κοινοβουλευτική ψηφοφορία.

Περίληψη

Στη σύγχρονη κοινοβουλευτική δημοκρατία, η αντιπολίτευση επιτελεί τρεις βασικά ρόλους: ελέγχει την κυβέρνηση, προβάλλει τις προτάσεις της για τα προβλήματα της χώρας και διεκδικεί την ανάληψη της εξουσίας.

Στην Ελλάδα, το μεταπολιτευτικό θεσμικό πλαίσιο δίνει στην αντιπολίτευση τα ακόλουθα «εργαλεία»:

- ο για τον έλεγχο της κυβέρνησης: τα μέσα κοινοβουλευτικού ελέγχου και τη δυνατότητα σύστασης εξεταστικών ή προανακριτικών επιτροπών,
- ο για την προβολή των προτάσεών της: την κατάθεση προτάσεων νόμου και τη διεξαγωγή συζητήσεων προ ημερησίας διατάξεως,
- ο για την ανάληψη της εξουσίας: την κατάθεση πρότασης δυσπιστίας, την αξιοποίηση διερευνητικής εντολής και το δικαίωμα μη συναίνεσης στην ανάδειξη Προέδρου Δημοκρατίας.

Η αναδρομή στα 40 χρόνια της Μεταπολίτευσης οδηγεί στο συμπέρασμα ότι το ανωτέρω θεσμικό πλαίσιο έχει εξελιχθεί κατά τρόπο που διευρύνει τη δυνατότητά της να υλοποιήσει τον τριπλό ρόλο της, ενώ δεν απουσιάζουν οι όποιες θεσμικές αδυναμίες που έχουν όμως περιθώρια βελτίωσης.

Από πολιτικής απόψεως, όμως, η 40χρονη εμπειρία καταδεικνύει ότι το κρίσιμο για τη δημοκρατία της χώρας ζήτημα δεν έγκειται τόσο στις τυχόν θεσμικές βελτιώσεις, αλλά κυρίως στο πολιτικό περιεχόμενο, που θα λάβει η σχέση κυβέρνησης-αντιπολίτευσης, ώστε να δημιουργηθούν οι συνθήκες για ένα ουσιαστικό πολιτικό διάλογο που θα πείθει τους πολίτες ότι έχουν ένα ευρύ φάσμα δημοκρατικών επιλογών.

The institutional role and political practice of the opposition in the Hellenic Parliament since 1974

Keywords¹: Greece, parliament, opposition, parliamentary scrutiny, committee of inquiry, committee of criminal investigation for ministers' acts, draft law, motion of censure, confidence motion, presidential election, two-party system, bipolarisation, parliamentary vote.

Abstract

In modern parliamentary democracy, opposition fulfills three basic tasks: controlling the government's activity, communicating its own proposals for the country's problems and seeking to gain power.

In post dictatorship Greece, the institutional framework provides to the opposition the following "tools":

- for controlling the government: the process of parliamentary scrutiny and the creation of committees of inquiry and criminal investigation for the ministers' acts,
- for communicating its proposals: the process of submitting draft laws and the debates at the level of political leaders,
- for gaining power: the motion of censure against the government, the process of mandates to form a government and the dissolution of the Parliament if the President of the Republic is not elected by an increased authority.

During the 40 years which followed the fall of the dictatorship, the above institutional framework has developed in a way which broadens the opposition's opportunity to realize its triple role even though there are some weaknesses which can be addressed.

However, from a political point of view this 40 years' experience demonstrates that the crucial issue for democracy is not only the institutional reforms but it is mainly the political content of the relationship between government and opposition. This relationship must create the conditions for real political dialogue which will convince the citizens that there really exists a broad spectrum of democratic choices.

¹ Η απόδοση των Σημαντικών Όρων στην αγγλική γλώσσα έγινε σύμφωνα με τον πολύγλωσσο θησαυρό της Ευρωπαϊκής Ένωσης «Eurovoc Thesaurus» (edition 4.4, 2012), βλ. στο <http://eurovoc.europa.eu/> [πρόσβαση: 04.06.2014].

Βραχυγραφίες

ΑΚΕ	Αιτήσεις Κατάθεσης Εγγράφων
ΑΝ.ΕΛ.	Ανεξάρτητοι Έλληνες
ΔΗΜ.ΑΡ.	Δημοκρατική Αριστερά
Ε.Κ.-Ν.Δ.	Ένωση Κέντρου – Νέες Δυνάμεις
ΚτΒ	Κανονισμός της Βουλής
Κ.Κ.Ε.	Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας
ΛΑ.Ο.Σ.	Λαϊκός Ορθόδοξος Συναγερμός
Ν.Δ.	Νέα Δημοκρατία
ΠΑ.ΣΟ.Κ.	Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα
ΣΥΝ	Συνασπισμός της Αριστεράς και της Προόδου
ΣΥΡΙΖΑ	Συνασπισμός Ριζοσπαστικής Αριστεράς
Χ.Α.	Λαϊκός Σύνδεσμος - Χρυσή Αυγή

Περιεχόμενα

Ευχαριστίες	
Περίληψη	
Abstract	
Βραχυγραφίες	
Κατάλογος πινάκων	
Κατάλογος διαγραμμάτων	
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	1
ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ	5
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Τα κοινοβουλευτικά «εργαλεία» της αντιπολίτευσης	
1.1 Εισαγωγή.....	9
1.2 «Εργαλεία» για τον έλεγχο της κυβέρνησης	10
1.2.1 Κοινοβουλευτικός έλεγχος: το κλασικό «εργαλείο».....	11
1.2.2 Σύσταση εξεταστικών επιτροπών	21
1.2.3 Σύσταση ειδικών κοινοβουλευτικών επιτροπών για τη διερεύνηση τυχόν ποινικής ευθύνης υπουργών	26
1.3 «Εργαλεία» για την προβολή των προτάσεων της αντιπολίτευσης.....	31
1.3.1 Νομοθετικό έργο	32
1.3.2 Συζήτηση προ ημερησίας διατάξεως	36
1.4 «Εργαλεία» για την κοινοβουλευτική διεκδίκηση της εξουσίας.....	40
1.4.1 Διερευνητικές εντολές	41
1.4.2 Πρόταση δυσπιστίας	47
1.4.3 Μη συναίνεση στην εκλογή Προέδρου της Δημοκρατίας.....	52
1.5 Ανακεφαλαίωση.....	57

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Η κοινοβουλευτική λειτουργία της αντιπολίτευσης: αποτίμηση και προοπτικές

2.1 Εισαγωγή.....	59
2.2 Η εξέλιξη του θεσμικού ρόλου της αντιπολίτευσης: 1974-2014.....	60
2.2.1 Η αντιπολίτευση της ιδεολογικής πόλωσης (1974-1989).....	61
2.2.2 Η διπλή αντιπολίτευση σε πολιτικές και πρόσωπα (1989-1996)	64
2.2.3 Η αντιπολίτευση της ιδεολογικής σύγκλισης (1996-2009)	66
2.2.4 Η μετωπική αντιπολίτευση στο μνημόνιο (2009-2014)	69
2.3 Θεσμικές και πολιτικές προοπτικές	73
2.4 Ανακεφαλαίωση.....	76
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	77
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ.....	85
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α: Συνοπτικός πίνακας μεθοδολογικών εργαλείων.....	85
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β: Κοινοβουλευτικές περίοδοι και Πρωθυπουργοί	86
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Γ: Συγκριτική μελέτη	87
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Δ: Θεματολογία προτάσεων νόμου που υπερψηφίσθηκαν.....	93
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ε: Συζητήσεις προ ημερησίας διατάξεως	94
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΣΤ: Πρωτοεκλεγέντες/νεοεκλεγέντες / επανεκλεγέντες βουλευτές κατά τις ΙΓ', ΙΔ' & ΙΕ' περιόδους.....	95
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ζ: Μεταβολές στη σύνθεση των κοινοβουλευτικών ομάδων κατά τις ΙΓ' & ΙΕ' περιόδους.....	97

Κατάλογος πινάκων

Αριθμός	Τίτλος	
1.1	Προτάσεις για σύσταση εξεταστικών επιτροπών.....	23
1.2	Προτάσεις για σύσταση προανακριτικών επιτροπών.....	28
1.3	Προτάσεις νόμου	33
1.4	Διεξαχθείσες συζητήσεις προ ημερησίας διατάξεως.....	37
1.5	Προτάσεις δυσπιστίας	49
1.6	Πρόεδροι Δημοκρατίας και κυβερνήσεις.....	54

Κατάλογος διαγραμμάτων

Αριθμός	Τίτλος	
1.1	Σύνολο μέσων κοινοβουλευτικού ελέγχου	13
1.2	Διάκριση κοινοβουλευτικών μέσων που απαντήθηκαν γραπτώς και μέσων που συζητήθηκαν στην Ολομέλεια.....	13
1.3	Αναφορές	14
1.4	ΑΚΕ	14
1.5	Ερωτήσεις	15
1.6	Μέσα κοινοβουλευτικού ελέγχου που συζητήθηκαν στην Ολομέλεια	15
1.7	Επίκαιρες ερωτήσεις.....	16
1.8	Επερωτήσεις.....	16
1.9	Επίκαιρες επερωτήσεις	17
1.10	Επίκαιρες ερωτήσεις προς τον Πρωθυπουργό.....	17
1.11	Επίκαιρες ερωτήσεις προς τον Πρωθυπουργό κατά τις ΙΒ' & ΙΓ' περιόδους	18
1.12	Ποσοστό συμμετοχής κοινοβουλευτικών ομάδων στην άσκηση ελέγχου της κυβέρνησης.....	19
1.13	Αποδεκτές & απορριφθείσες προτάσεις για σύσταση εξεταστικών επιτροπών.....	23
1.14	Αποδεκτές & απορριφθείσες προτάσεις για σύσταση προανακριτικών επιτροπών.....	29
1.15	Ποσοστό προτάσεων νόμου που υπερψηφίστηκαν	34
1.16	Άσκηση του δικαιώματος της αντιπολίτευσης να ζητήσει τη διεξαγωγή συζήτησης προ ημερησίας διατάξεως.....	38
1.17	Βουλευτικές έδρες 1 ^{ου} κόμματος αμέσως μετά τις εκλογές (1974-2012).....	43
1.18	Κοινοβουλευτική δύναμη των δύο πρώτων κομμάτων αμέσως μετά τις εθνικές εκλογές (1974-2012).....	43
1.19	Κοινοβουλευτική δύναμη 1 ^{ου} κόμματος, αξιωματικής & ήσσοнос αντιπολίτευσης - Έδρες εκάστοτε κυβερνητικής πλειοψηφίας (1974-2012)	44

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η έννοια της σύγχρονης κοινοβουλευτικής δημοκρατίας είναι άρρηκτα συνυφασμένη με την ύπαρξη και λειτουργία συμπολιτευόμενων και αντιπολιτευόμενων κομμάτων. Ένα ή περισσότερα κόμματα ασκούν την εξουσία και κάποια άλλα βρίσκονται στην αντιπολίτευση, έχοντας τη θεμιτή ελπίδα να υπερψηφισθούν από τους πολίτες για να εφαρμόσουν την πολιτική, που θεωρούν ορθότερη.

Στη σύγχρονη εποχή, που το ζητούμενο είναι η γόνιμη για την κάθε χώρα σύνθεση των διαφορετικών συμφερόντων μέσα από το διάλογο, την ισορροπία και το σεβασμό στη διαφορετική άποψη, η ύπαρξη μιας αντιπολίτευσης, που είναι σε θέση να αναπτύξει τη δράση και να προβάλλει το λόγο της, είναι αναγκαία.

Η δημοκρατία δεν εξαντλείται -και δεν πρέπει να εξαντλείται- στις εθνικές εκλογές, αλλά αποτελεί μια αέναη διαδικασία λόγου, αντιλόγου, πειθούς και πολιτικής πίεσης. Γι αυτό, κρίσιμο στοιχείο αξιολόγησής της είναι το εύρος της δυνατότητας που έχει η εκάστοτε αντιπολίτευση να συμμετέχει ουσιαστικά σε αυτή τη διαδικασία.

Τρεις είναι οι βασικές θεσμικές δυνατότητες της αντιπολίτευσης σε μια σύγχρονη δημοκρατία: ο έλεγχος των πράξεων και παραλείψεων της κυβέρνησης, η ανάπτυξη και προβολή των απόψεων και προτάσεών της με στόχο τον επηρεασμό της κοινής γνώμης και η διεκδίκηση της εξουσίας μέσα από την αλλαγή κυβέρνησης.

Σκοπός αυτής της εργασίας είναι η ανάδειξη του θεσμικού ρόλου της αντιπολίτευσης εντός του Ελληνικού Κοινοβουλίου από το 1974 μέχρι σήμερα, με τη μελέτη των θεσμικών δυνατοτήτων που διαθέτει, την εξέλιξή τους στις τέσσερις αυτές δεκαετίες και την αξιοποίησή τους στην πράξη από την εκάστοτε αντιπολίτευση.

Βασικό ερώτημα είναι εάν ο θεσμικός αυτός κοινοβουλευτικός ρόλος διευρύνθηκε ή περιορίστηκε στα 40 χρόνια της Μεταπολίτευσης και ποιες είναι οι προοπτικές αυτής της αντιπολιτευτικής δράσης στο μέλλον.²

Η απάντηση δίδεται σε δύο επίπεδα. Αφενός εξετάζεται το θεσμικό πλαίσιο των αρμοδιοτήτων της αντιπολίτευσης και αφετέρου η πολιτική πρακτική, ώστε να διαπιστωθεί κατά πόσο οι προβλέψεις του θεσμικού πλαισίου αποτυπώνονται στη ζώσα πολιτική πραγματικότητα επηρεάζοντας το πολιτικό γίγνεσθαι και να ανιχνευθούν οι μελλοντικές προοπτικές.

Εν όψει των ανωτέρω, η παρούσα μελέτη διαρθρώνεται σε δύο κεφάλαια.

Το κεφάλαιο 1 αναφέρεται στις τρεις βασικές θεσμικές λειτουργίες³ της αντιπολίτευσης, περιγράφοντας τα «εργαλεία» που διαθέτει στο Ελληνικό Κοινοβούλιο, έτσι όπως εξειδικεύονται από το Σύνταγμα και τον Κανονισμό της Βουλής (ΚτΒ).

Συγκεκριμένα, μετά την εισαγωγή (1.1), ακολουθεί η ενότητα που αναφέρεται στον έλεγχο της κυβέρνησης (1.2) και εξετάζει τα μέσα κοινοβουλευτικού ελέγχου, καθώς και τη δυνατότητα της αντιπολίτευσης να ζητήσει τη σύσταση εξεταστικών επιτροπών και ειδικών κοινοβουλευτικών επιτροπών για τη διερεύνηση τυχόν ποινικής ευθύνης υπουργών.

Στην επόμενη ενότητα (1.3) περιγράφονται οι διαδικασίες υποβολής, συζήτησης και ψήφισης των προτάσεων νόμου της αντιπολίτευσης, καθώς και διεξαγωγής των συζητήσεων προ ημερησίας διατάξεως.

Ακολουθεί η ενότητα στην οποία εξετάζεται η δυνατότητα της αντιπολίτευσης να διεκδικήσει την εξουσία (1.4) με τρεις τρόπους: να αξιοποιήσει τη διερευνητική εντολή, στην περίπτωση, που μετά τις εκλογές, το πρώτο σε κοινοβουλευτική δύναμη κόμμα δεν έχει τη δεδηλωμένη

² Για τις ανάγκες της παρούσας μελέτης θα αναδειχθούν περισσότερο τα κοινά στοιχεία των κομμάτων της αντιπολίτευσης, ως προς το εξεταζόμενο θεσμικό πλαίσιο. Αυτό γίνεται χωρίς να παραγνωρίζεται ότι η αντιπολίτευση δεν είναι μια μονολιθική έννοια, καθώς δεν υπάρχει ιδεολογική ταύτιση μεταξύ των κομμάτων, ούτε ακολουθούν πάντα την ίδια τακτική εντός και εκτός Βουλής.

³ Αξίζει να επισημανθεί ότι τις τελευταίες δεκαετίες έχει αρχίσει να διευρύνεται ο ρόλος της αντιπολίτευσης και σε τομείς που ξεφεύγουν από τον παρόντα εξεταζόμενο τριπλό ρόλο. Για παράδειγμα: δίνεται δικαίωμα συμμετοχής στο διορισμό Ανεξάρτητων Αρχών (άρθρο 101^Α Σ), οιονεί δικαίωμα βέτο στην αλλαγή του εκλογικού νόμου (άρθρο 51 παρ.4 Σ), δικαίωμα συμμετοχής στη διοίκηση της Βουλής (άρθρα 65 Σ και 6-9 & 12 ΚτΒ). Λαμβάνοντας, όμως, υπόψη τα χωρικά και χρονικά πλαίσια της μελέτης, το παρόν κείμενο επικεντρώνεται στις τρεις προαναφερθείσες βασικές θεσμικές δυνατότητες της αντιπολίτευσης.

εμπιστοσύνη της Βουλής, να καταθέσει πρόταση δυσπιστίας που εάν υπερψηφισθεί οδηγεί στην ανατροπή της κυβέρνησης και να προκαλέσει πρόωρες εκλογές εάν δεν συναινέσει στην ανάδειξη Προέδρου Δημοκρατίας.

Η αναφορά σε κάθε κοινοβουλευτικό «εργαλείο» περιλαμβάνει:

- την περιγραφή του θεσμικού πλαισίου, με επισήμανση των όποιων αλλαγών επήλθαν,
- την πολιτική πρακτική, δηλαδή την εφαρμογή του εξεταζόμενου «εργαλείου», με την παράθεση στατιστικών στοιχείων (όπου αυτά υπάρχουν) και
- την εν είδει συμπερασμάτων πολιτική αξιολόγηση του κάθε «εργαλείου».

Παράλληλα, παρατίθενται στατιστικά στοιχεία για τα ισχύοντα σε άλλες χώρες, μετά από σχετική έρευνα που έγινε για τις ανάγκες της μελέτης αυτής.

Το πρώτο κεφάλαιο ολοκληρώνεται με μία ανακεφαλαίωση (1.5) των διαπιστώσεων των ενοτήτων του.

Το κεφάλαιο 2 της μελέτης επιχειρεί μια περιοδολόγηση του τρόπου άσκησης της αντιπολίτευσης εντός του Ελληνικού Κοινοβουλίου κατά τη Μεταπολίτευση, προκειμένου να διαπιστωθεί η εξέλιξή της μέχρι σήμερα και να ανιχνευθούν οι προοπτικές για το προσεχές μέλλον.

Μετά τις απαραίτητες εισαγωγικές παρατηρήσεις (2.1), ακολουθεί η ενότητα (2.2) στην οποία εντοπίζονται και αξιολογούνται τα βασικά πολιτικά χαρακτηριστικά της αντιπολιτευτικής θεσμικής δράσης, ταξινομημένα σε τέσσερις περιόδους: 1974-1989, 1989-1996, 1996-2009 και 2009-2014.

Η επόμενη ενότητα (2.3) περιλαμβάνει μία αξιολόγηση των προοπτικών που υφίστανται για την ανάπτυξη της θεσμικής αντιπολιτευτικής δράσης στο μέλλον υπό το φως της σύγχρονης περίπλοκης πολιτικής συγκυρίας.

Στην τελευταία ενότητα γίνεται ανακεφαλαίωση (2.4) του δεύτερου κεφαλαίου.

Στο τέλος της μελέτης, για τη διευκόλυνση του αναγνώστη, παρατίθενται παραρτήματα, που περιλαμβάνουν το ερωτηματολόγιο, με τα αποτελέσματα της συγκριτικής έρευνας, που

διεξήχθη στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας, καθώς και πίνακες με στατιστικά και επεξηγηματικά στοιχεία των κοινοβουλευτικών περιόδων της Μεταπολίτευσης⁴.

⁴ Για τη διευκόλυνση του αναγνώστη στο Παράρτημα Β παρατίθεται πίνακας με τη διάρκεια των κοινοβουλευτικών περιόδων της Μεταπολίτευσης και τους αντίστοιχους Πρωθυπουργούς.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

Η μεθοδολογία έρευνας της μελέτης στηρίχθηκε στην αξιοποίηση των πρωτογενών και δευτερογενών πηγών⁵.

Πρωτογενείς πηγές

Σε επίπεδο πρωτογενούς έρευνας: i) μελετήθηκε κοινοβουλευτικό αρχείο, καθώς και πηγές του δικαίου και ii) συλλέχθηκαν και ταξινομήθηκαν στοιχεία συγκριτικής έρευνας, σχετικά με τα διεθνώς ισχύοντα για τα «εργαλεία» της αντιπολίτευσης.

➤ Κοινοβουλευτικό αρχείο

Η έρευνα στο έντυπο και ηλεκτρονικό αρχείο⁶ της Βουλής των Ελλήνων ολοκληρώθηκε σε δύο φάσεις. Αρχικά, αναζητήθηκαν τα διαθέσιμα σε ψηφιακή μορφή πρακτικά των συνεδριάσεων της Ολομέλειας, καθώς και οι εκθέσεις-πορίσματα των εξεταζόμενων κοινοβουλευτικών επιτροπών και στη συνέχεια το αντίστοιχο έντυπο υλικό.⁷

Η μελέτη του αρχείου αυτού αξιοποιήθηκε τόσο για μία πολιτική αποτίμηση της διαχρονικής εξέλιξης των θεσμικών δυνατοτήτων της αντιπολίτευσης κατά τη Μεταπολίτευση, όσο και για να διαπιστωθεί εάν ο θεσμικά περιγραφόμενος ρόλος της αντιπολίτευσης αντικατοπτρίστηκε και στη ζώσα πραγματικότητα του Κοινοβουλίου.

➤ Θεσμικό πλαίσιο

Η μελέτη του Συντάγματος, καθώς και του ΚτΒ συνέβαλαν αφενός στην οριοθέτηση του πλαισίου άσκησης του θεσμικού ρόλου της αντιπολίτευσης στο Ελληνικό Κοινοβούλιο και

⁵ Στο Παράρτημα Α παρατίθεται συνοπτικός πίνακας των μεθοδολογικών εργαλείων της παρούσας μελέτης.

⁶ Από τη μεταπολιτευτική περίοδο, σε ψηφιοποιημένη μορφή διατίθενται ολοκληρωμένα: i) τα πρακτικά της Ολομέλειας της Βουλής από το 1996 έως σήμερα (<http://www.hellenicparliament.gr/Praktika/Synedriaseis-Olomeleias>) και ii) οι εκθέσεις-πορίσματα των κοινοβουλευτικών επιτροπών από το 2008 έως σήμερα (<http://www.hellenicparliament.gr/Koinovouleftikes-Epitropes/ektheseis>).

⁷ Η ελλιπής ψηφιοποίηση του κοινοβουλευτικού αρχείου της Μεταπολίτευσης και το γεγονός ότι δεν ήταν πάντα εφικτή η αναζήτηση με λέξεις-κλειδιά λόγω της ψηφιοποίησης ορισμένων κειμένων σε μορφή εικόνων, δυσχέραναν τη σχετική μελέτη.

αφετέρου στην ειδικότερη περιγραφή των κοινοβουλευτικών μέσων, που διαθέτει η αντιπολίτευση.

➤ Συγκριτική μελέτη⁸

Στο πλαίσιο της πρωτογενούς έρευνας, έγινε συγκριτική προσέγγιση του θεσμικού ρόλου της αντιπολίτευσης, με τη συλλογή πληροφοριών και στοιχείων από άλλα εθνικά Κοινοβουλευτικά Σώματα (Βουλή και Γερουσία), μέσω ενός κοινού ερωτηματολογίου.

Οι ερωτήσεις αφορούσαν σε έξι διαφορετικά θέματα: σχηματισμός κυβέρνησης, ψήφος εμπιστοσύνης-δυσπιστίας, εκλογή Προέδρου Δημοκρατίας, «ώρα» Πρωθυπουργού, σύσταση εξεταστικών επιτροπών, άσκηση ποινικής δίωξης κατά υπουργών.

Το ερωτηματολόγιο απαντήθηκε από τα Κοινοβουλευτικά Σώματα 21 κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και επιπλέον της Ισλανδίας, του Καναδά, του Μαυροβουνίου και της Σερβίας, αποτελώντας ένα δείγμα επαρκές, ώστε να βγουν αξιόπιστα συμπεράσματα.

Αφού συλλέχθηκαν τα δεδομένα, ακολουθήθηκε η διαδικασία της ταξινόμησης, σύγκρισης, αντιπαραβολής και κατανόησης αυτών με στόχο να διαπιστωθεί ο βαθμός προσέγγισης ή απόκλισης του ελληνικού θεσμικού πλαισίου, για τα ζητήματα που εξετάζει η παρούσα μελέτη, με όσα ισχύουν σε άλλες χώρες. Αναφορά στα αποτελέσματα της συγκριτικής μελέτης γίνεται κάθε φορά στη θεματική ενότητα του κάθε εξεταζόμενου «εργαλείου».

➤ Στατιστικά στοιχεία

Όποια στατιστικά στοιχεία δε συνοδεύονται από παραπομπή σε δευτερογενή πηγή, αποτελούν προϊόν προσωπικής επεξεργασίας βασισμένης είτε στα εκλογικά αποτελέσματα, όπως αυτά καταγράφονται στην επίσημη ιστοσελίδα του Υπουργείου

⁸ Μετά από σχετικό αίτημα προς την Επιστημονική Υπηρεσία της Βουλής των Ελλήνων, το ερωτηματολόγιο αναρτήθηκε προς συμπλήρωση στην ηλεκτρονική πλατφόρμα του Ευρωπαϊκού Κέντρου Κοινοβουλευτικών Ερευνών και Τεκμηρίωσης (ECPRD: European Centre for Parliamentary Research and Documentation, <https://ecprd.secure.europarl.europa.eu/>). Βλ. στο Παράρτημα Γ το ερωτηματολόγιο και πίνακες με τις σχετικές απαντήσεις.

Εσωτερικών⁹, είτε σε στοιχεία, που δόθηκαν, για τις ανάγκες της μελέτης, από τις αρμόδιες υπηρεσίες της Βουλής των Ελλήνων.

Δευτερογενείς πηγές

Σε επίπεδο δευτερογενούς έρευνας μελετήθηκαν πηγές της ελληνικής και ξενόγλωσσης βιβλιογραφίας με σκοπό την αποτύπωση της πολιτικής πρακτικής των αντιπολιτευτικών κοινοβουλευτικών μέσων.

Η συλλογή των τεκμηρίων έγινε σταδιακά και στηρίχθηκε σε ευρεία βιβλιογραφική αναζήτηση μέσω Βιβλιοθηκών¹⁰, αλλά και στη χρήση ηλεκτρονικών βάσεων δεδομένων¹¹.

Μετά τη συγκέντρωση, καταγραφή και ταξινόμηση της σχετικής βιβλιογραφίας, εκτιμήθηκε το πραγματολογικό αυτό υλικό σε σχέση με το αντικείμενο της εργασίας.

Συγκεκριμένα αντλήθηκαν στοιχεία για:

- την ιστορική προσέγγιση του θέματος για τα ελληνικά πολιτικά δρώμενα,
- την ερμηνεία του θεσμικού πλαισίου και
- την πολιτική πρακτική αξιοποίησης των κοινοβουλευτικών «εργαλείων» της αντιπολίτευσης.

Επίσης, μελετήθηκε η αρθρογραφία (έντυπη και ηλεκτρονική), που αφορά στην μεταπολιτευτική κοινοβουλευτική ιστορία, ώστε να αναδειχθεί το απαραίτητο ιστορικό υλικό και να αξιοποιηθεί επιστημονικά για τους σκοπούς μιας πολιτικής αποτίμησης των γεγονότων.

Μεθοδολογικά ευρήματα

Από τη μελέτη των δευτερογενών πηγών προέκυψε ότι ο θεσμικός ρόλος της αντιπολίτευσης στο Ελληνικό Κοινοβούλιο συνιστά ένα αντικείμενο έρευνας, που δεν έχει μέχρι σήμερα

⁹ <https://www.ypes.gr/el/Elections>

¹⁰ Βιβλιοθήκες: Βουλής των Ελλήνων, Κέντρου Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου – Ίδρυμα Θ. & Δ. Τσάτσου, Παντείου Πανεπιστημίου και Δικηγορικού Συλλόγου Αθηνών.

¹¹ Βλ. σχετικά στην ενότητα «Βιβλιογραφία».

απασχολήσει εκτενώς και ιδίως αυτοτελώς την ελληνική βιβλιογραφία και, στην πράξη, το πλούσιο σχετικό πρωτογενές υλικό δεν έχει ταξινομηθεί και μελετηθεί από τη σκοπιά του ρόλου αυτού.

Συγκεκριμένα, η υφιστάμενη βιβλιογραφία επικεντρώνεται μόνο στο κανονιστικό πλαίσιο των αρμοδιοτήτων της αντιπολίτευσης στο Κοινοβούλιο, ενώ είναι περιορισμένη αυτή που αφορά στην ιστορική προσέγγιση του θέματος και την καταγραφή της κοινοβουλευτικής δράσης της αντιπολίτευσης στα μεταπολιτευτικά χρόνια.

Το φαινόμενο της ελλιπούς μελέτης του φαινομένου μπορεί να αποδοθεί στους εξής παράγοντες:

- Το ίδιο το Σύνταγμα δεν ασχολείται αυτοτελώς με την αντιπολίτευση -όπως κάνει για παράδειγμα με την κυβέρνηση- αλλά αποσπασματικά και, αντιστοίχως, η βιβλιογραφία του συνταγματικού δικαίου ακολουθεί τη δομή αυτή.
- Πολλές είναι οι πηγές, που ασχολούνται με τα επιμέρους πολιτικά κόμματα, αλλά σπάνια είναι η συνολική θεώρηση της συμπεριφοράς των κομμάτων, όταν βρίσκονται στην αντιπολίτευση.
- Από τις αναθεωρήσεις του μεταπολιτευτικού Συντάγματος ελάχιστες ήταν οι ρυθμίσεις, που αφορούσαν στην αντιπολίτευση και έτσι ιστορικά η θεωρία του συνταγματικού δικαίου δεν είχε πολλές αφορμές για να ασχοληθεί με την εξέλιξη του θεσμικού ρόλου της.
- Σημαντικές εξελίξεις στο ρόλο της αντιπολίτευσης έχουν επέλθει με τις αναθεωρήσεις του ΚτΒ, οι οποίες όμως σπάνια απασχολούν τη θεωρία.

Τέλος, λαμβάνοντας υπόψη ότι κάθε χώρα έχει την πολιτική, ιστορική και θεσμική ιδιαιτερότητά της, στη συγκριτική προσέγγιση του θέματος διαπιστώνονται οι τυχόν ομοιότητες ή αποκλίσεις με τα διεθνώς ισχύοντα, παρέχοντας αφορμή για περαιτέρω προβληματισμό αναφορικά με την επιβεβαίωση ή διάψευση της ορθότητας της ελληνικής πρακτικής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΤΑ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΚΑ «ΕΡΓΑΛΕΙΑ» ΤΗΣ ΑΝΤΙΠΟΛΙΤΕΥΣΗΣ

1.1 Εισαγωγή

Ο πρωταρχικός ρόλος της νομοθετικής εξουσίας, όπως τον είχαν συλλάβει οι εμπνευστές της διάκρισης των εξουσιών (Montesquieu, 1994: 298 επ.)¹², δεν είναι μόνο η νομοθέτηση, αλλά και ο έλεγχος της κυβέρνησης, με την έννοια του εξαναγκασμού της κυβέρνησης και του κάθε υπουργού να λογοδοτούν για τις πράξεις και παραλείψεις τους προκειμένου να ενημερώνεται και η κοινή γνώμη (Τσάτσος, 1993: 128 επ. & Μανιτάκης, 2009: 167 επ.). Η διαδικασία αυτή του ελέγχου αποτελεί κατά κύριο λόγο βασικό έργο της αντιπολίτευσης.

Πέραν, όμως, του ελέγχου, η νομοθετική διαδικασία δίνει τη δυνατότητα στην αντιπολίτευση να προβάλλει τον εναλλακτικό πολιτικό λόγο της και τις προτάσεις της για τα προβλήματα του κράτους και της κοινωνίας.

Εάν, όμως, ο έλεγχος των πεπραγμένων της κυβέρνησης και η προβολή της εναλλακτικής πρότασης της αντιπολίτευσης αποτελούν τους τακτικούς στόχους της, αυτό που πραγματικά αποτελεί το στρατηγικό στόχο κάθε πολιτικού κόμματος της αντιπολίτευσης και δη της αξιωματικής, είναι η ανάληψη της διακυβέρνησης της χώρας.

¹² Για τη διάκριση των εξουσιών βλ. στα: Shugart, S. M. (2006), «Comparative Executive-Legislative Relations», στο συλλογικό τόμο Rhodes, R.A.W., Binder, S. & Rockman B. (επιμ.), *The Oxford Handbook of Political Institutions*, Oxford-New York: Oxford University Press, σελ.344 επ. και Troper, M. (1980), *La séparation des pouvoirs et l'histoire constitutionnelle française*, Paris: L.G.D.J. Για μία συγκριτική προσέγγιση βλ. στο Bamforth, N. (2007), «Separation of powers, public law theory and comparative analysis», στο συλλογικό τόμο Ziegler *et al* (επιμ.), *Constitutionalism and the role of Parliaments*, Oxford: Hart Publishing, σελ.167-190.

1.2 «Εργαλεία» για τον έλεγχο της κυβέρνησης

Στην Ελλάδα, η σημασία του κοινοβουλευτικού ελέγχου της κυβέρνησης από την αντιπολίτευση είναι μεγάλη, δεδομένου ότι, όπως θα διαπιστωθεί, η αντιπολίτευση ελάχιστα συμβάλλει στη νομοθετική διαδικασία.¹³

Οι κυριότερες αιχμές του ελέγχου της κυβέρνησης είναι:

- ο τακτικός κοινοβουλευτικός έλεγχος, που περιλαμβάνει διάφορα ειδικότερα μέσα και
- η σύσταση είτε εξεταστικής επιτροπής είτε ειδικής επιτροπής για τη διερεύνηση τυχόν ποινικής ευθύνης υπουργών.

¹³ Αναφερόμενος στο παράδειγμα της Γερμανίας, ο Saafeld (1990: 77) γράφει χαρακτηριστικά: «*Το αποφασιστικό όπλο της αντιπολίτευσης δεν είναι να αλλάξει την κυβερνητική νομοθεσία αλλά η δυνατότητά της να ελέγξει και να επικρίνει τη δράση και την αδράνεια της κυβέρνησης δημόσια*». Για τη Γαλλία βλ. στο Avril, P. & Gicquel, J. (2004), *Droit parlementaire*, Paris: Montchrestien, σελ. 253 επ.

1.2.1 Κοινοβουλευτικός έλεγχος: το κλασικό «εργαλείο»

Το Σύνταγμα της Ελλάδας, αναφερόμενο στην οργάνωση και τη λειτουργία της Βουλής, προβλέπει την άσκηση κοινοβουλευτικού ελέγχου, χωρίς να κάνει διάκριση μεταξύ των βουλευτών της συμπολίτευσης και της αντιπολίτευσης.

Το θεσμικό πλαίσιο

Ο κοινοβουλευτικός έλεγχος της κυβέρνησης προβλέπεται στο Σύνταγμα (άρθρο 70 παρ.6) και ρυθμίζεται από τον ΚτΒ (άρθρα 124-138). Όταν λαμβάνει τη μορφή προφορικής διαδικασίας διεξάγεται στην Ολομέλεια ή στο Τμήμα Διακοπών της Βουλής (άρθρο 29 παρ.1 ΚτΒ)¹⁴, ενώ υπάρχει και η δυνατότητα κάποιας μορφής κοινοβουλευτικού ελέγχου στην κατά περίπτωση αρμόδια διαρκή κοινοβουλευτική επιτροπή (άρθρο 32 παρ.3 ΚτΒ).

Τα μέσα κοινοβουλευτικού ελέγχου είναι τα εξής:

- Οι αναφορές¹⁵ και οι αιτήσεις κατάθεσης εγγράφων (ΑΚΕ)¹⁶: πρόκειται για «ήπια» μέσα, που στην πράξη ασκούνται από βουλευτές τόσο της συμπολίτευσης όσο και της αντιπολίτευσης και η διαδικασία τους είναι κατά βάση γραπτή.
- Οι ερωτήσεις¹⁷ και οι επίκαιρες ερωτήσεις¹⁸: αποτελούν σημαντικά «εργαλεία» ελέγχου της κυβέρνησης, καθώς περιλαμβάνουν ένα ευρύ φάσμα θεμάτων που απασχολούν την κοινή γνώμη. Στο βαθμό δε, που οι επίκαιρες ερωτήσεις συζητούνται όσο τα θέματα στα οποία αφορούν είναι επίκαιρα μπορεί να ασκήσουν σημαντική πολιτική πίεση στην κυβέρνηση.

¹⁴ Η δυνατότητα άσκησης κοινοβουλευτικού ελέγχου στα Τμήματα Διακοπών της Βουλής προβλέφθηκε με τη συνταγματική αναθεώρηση του 2001.

¹⁵ Αφορούν στη «διαβίβαση» από το βουλευτή της αναφοράς ενός πολίτη ή μιας οργάνωσης πολιτών προς την κυβέρνηση και την απάντηση του αρμόδιου υπουργού, που αν δε δοθεί εγγράφως, η αναφορά μπορεί να συζητηθεί στη Βουλή (άρθρα 69 Σ και 125, 128 & 130 παρ.5 ΚτΒ).

¹⁶ Ο βουλευτής μπορεί να ζητήσει εγγράφως από έναν υπουργό την κατάθεση εγγράφων «που σχετίζονται με δημόσια υπόθεση» (άρθρο 133 ΚτΒ) και εάν κρίνει ότι η υπουργική απάντηση δεν είναι ικανοποιητική ή δεν παραδόθηκαν εμπρόθεσμα τα σχετικά έγγραφα, μπορεί να καταθέσει επερώτηση (άρθρα 134 παρ.2 & 135 παρ.2, 3 ΚτΒ).

¹⁷ Οι βουλευτές μπορούν να ερωτούν εγγράφως τους αρμόδιους υπουργούς αποβλέποντας «στην ενημέρωση ή πληροφόρηση ... θέματος γενικού ή τοπικού ενδιαφέροντος.» (άρθρα 55 παρ.1, 126-128, 130 παρ.5 & 134 παρ.2 ΚτΒ).

¹⁸ Ο θεσμός των επίκαιρων ερωτήσεων καθιερώθηκε για πρώτη φορά στον ΚτΒ, που τέθηκε σε ισχύ το 1987 και αφορά σε «θέματα άμεσης επικαιρότητας» (άρθρα 128^B, 129-132 και 132^A ΚτΒ).

- Οι επερωτήσεις¹⁹ και οι επίκαιρες επερωτήσεις²⁰: αποτελούν τα μέσα εκείνα με το μεγαλύτερο βαθμό πολιτικής εμβέλειας, αφού μέσω αυτών, ο βουλευτής -που εκ των πραγμάτων είναι της αντιπολίτευσης- δε ζητά μόνο να ενημερωθεί από την κυβέρνηση για κάποιο ζήτημα, αλλά ασκεί έλεγχο για πράξεις ή παραλείψεις της.
- Οι επίκαιρες ερωτήσεις προς τον Πρωθυπουργό²¹: είναι θεσμός διεθνώς διαδεδομένος²² με βαρύνουσα πολιτική σημασία, αφού δίνει τη δυνατότητα σε κάθε βουλευτή να απευθύνεται προς τον Πρωθυπουργό.²³

Η πολιτική πρακτική

Τα περισσότερα μέσα κοινοβουλευτικού ελέγχου, αν και διακριτά μεταξύ τους, κατατίθενται καθημερινά και είναι πολλά σε αριθμό (Διάγραμμα 1.1). Λόγω αυτής της μαζικότητας, η επικαιρότητα δεν μπορεί να τα «αναμεταδώσει», ώστε να γίνουν ευρύτερα γνωστά.

Ως προς τα μέσα ελέγχου που διεκπεραιώνονται γραπτώς, η πολιτική σημασία τους περιορίζεται συνήθως στην προβολή του βουλευτή στην τοπική κοινωνία στην οποία αφορά το θέμα και, ενδεχομένως, στη βελτίωση των στατιστικών για την κοινοβουλευτική δράση του.

Εκείνο, όμως, που έχει μεγαλύτερη σημασία, λόγω της ταχύτατα μεταβαλλόμενης επικαιρότητας, είναι το εάν η διαδικασία είναι προφορική, εντός της Ολομέλειας, και εάν διεξάγεται πριν παρέλθει η επικαιρότητα του θέματος (Διάγραμμα 1.2).

¹⁹ Οι επερωτήσεις πρέπει να προσδιορίζουν με σαφήνεια το θέμα που αφορούν, ενώ εάν υπάρχουν πολλές για το ίδιο θέμα η συζήτηση μπορεί να γενικευθεί (άρθρα 134-137 ΚτΒ).

²⁰ Οι επίκαιρες επερωτήσεις θεσμοθετήθηκαν πρώτη φορά με τον ΚτΒ του 1987 και αφορούν σε θέματα άμεσης επικαιρότητας (άρθρα 138 και 58 παρ.5 ΚτΒ).

²¹ «Για θέματα άμεσης επικαιρότητας» ο βουλευτής δικαιούται να καταθέσει προς τον Πρωθυπουργό επίκαιρη ερώτηση, η οποία απαντάται προφορικά στην Ολομέλεια (άρθρα 129 και 132 παρ.1 εδ.β' & γ' ΚτΒ).

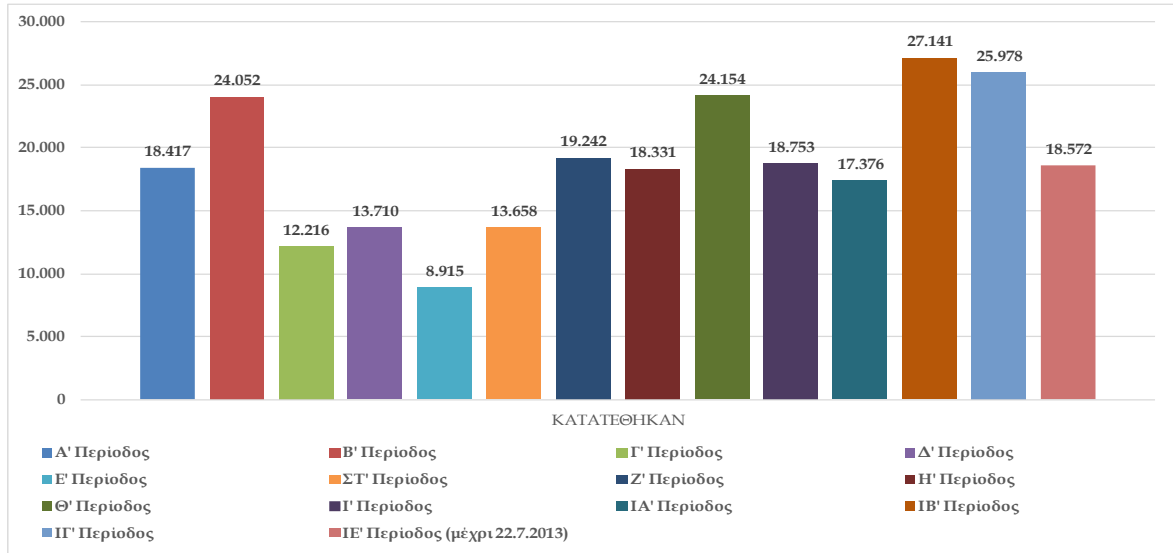
²² Σύμφωνα με τη συγκριτική μελέτη, 20 χώρες (μεταξύ αυτών και η Ελλάδα) έχουν το θεσμό των ερωτήσεων προς τον Πρωθυπουργό, ενώ μόλις 5 δεν τον προβλέπουν (Παράρτημα Γ: Π.Γ.3). Στην Ελλάδα καθιερώθηκε για πρώτη φορά το 1990 (άρθρο 128^Α ΚτΒ), όμως, με πρωτοβουλία της κυβέρνησης Α.Παπανδρέου, η σχετική διάταξη καταργήθηκε το Νοέμβριο '93 και επανήλθε (τροποποίηση άρθρου 129) επί κυβερνήσεως Κ.Σημίτη.

²³ Η δυνατότητα να απαντήσει αντί του Πρωθυπουργού ο αρμόδιος υπουργός (άρθρο 129 παρ.3 ΚτΒ) δίνεται στην Ελλάδα και σε άλλες 12 από τις 20 χώρες που προβλέπουν το θεσμό αυτό (Παράρτημα Γ: Π.Γ.3).

Διάγραμμα 1.1

Σύνολο μέσων κοινοβουλευτικού ελέγχου

(αναγωγή σε ετήσια βάση ανά κοινοβουλευτική περίοδο)

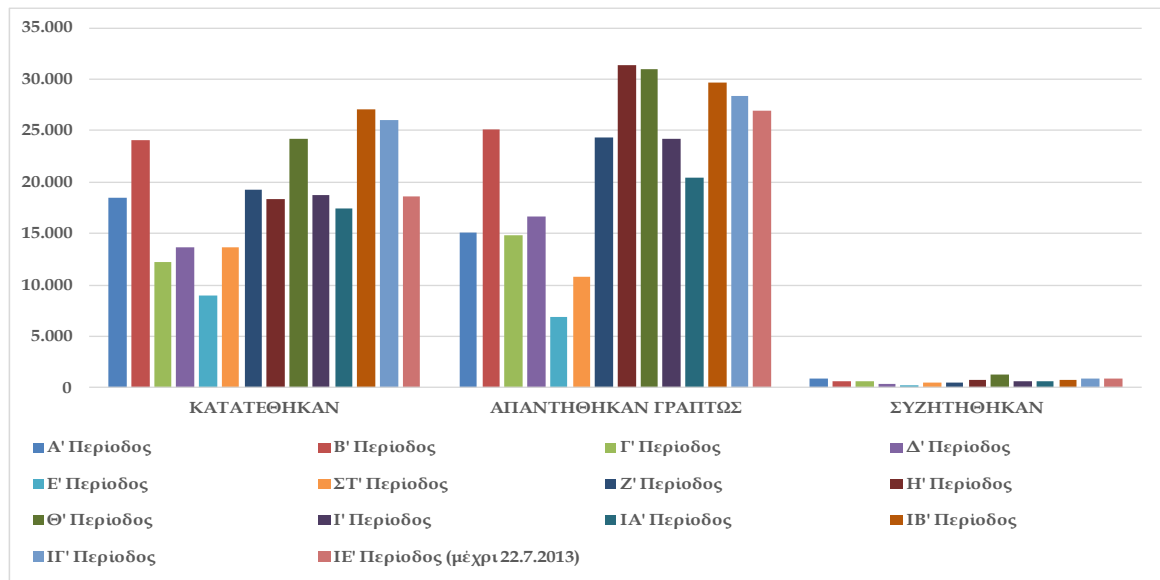

Πηγή: Βουλή των Ελλήνων

Διάγραμμα 1.2

Διάκριση κοινοβουλευτικών μέσων που απαντήθηκαν γραπτώς και μέσων που συζητήθηκαν στην Ολομέλεια²⁴

(αναγωγή σε ετήσια βάση ανά κοινοβουλευτική περίοδο)

Πηγή: Βουλή των Ελλήνων

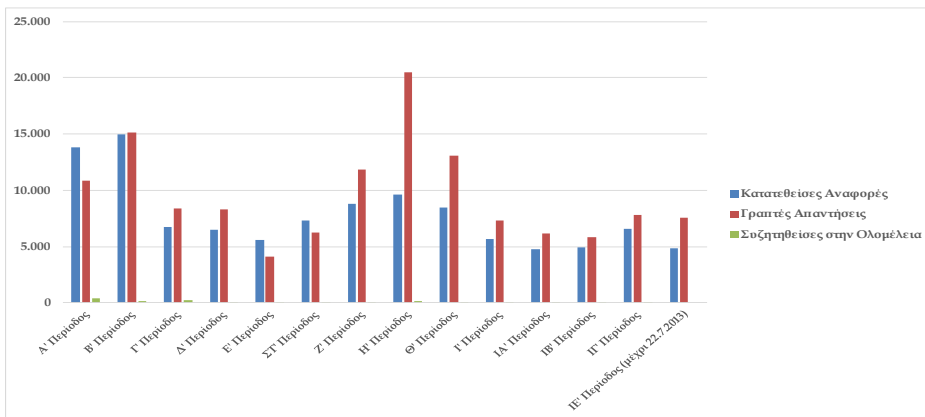
²⁴ Ο αριθμός των μέσων κοινοβουλευτικού ελέγχου που απαντήθηκε ξεπερνά στις περισσότερες περιπτώσεις τον αριθμό των αντίστοιχων μέσων που κατατέθηκαν γιατί, όπως διευκρινίστηκε από τις αρμόδιες υπηρεσίες της Βουλής, στα κατατεθέντα μέσα απαντούν περισσότερα από ένα υπουργεία λόγω συναρμοδιότητας και κάθε απάντηση προσμετράται ξεχωριστά.

Ειδικότερα, ως προς τις αναφορές, η σημασία τους μειώνεται διαχρονικά, αφού τα σύγχρονα μέσα δημόσιας διαβούλευσης επιτρέπουν στους πολίτες να εκφράζουν την άποψή τους στην κυβέρνηση, είτε μεμονωμένα είτε μέσα από τους φορείς της κοινωνίας των πολιτών, χωρίς να χρειάζονται τη μεσολάβηση του βουλευτή.

Διάγραμμα 1.3

Αναφορές

(αναγωγή σε ετήσια βάση ανά κοινοβουλευτική περίοδο)

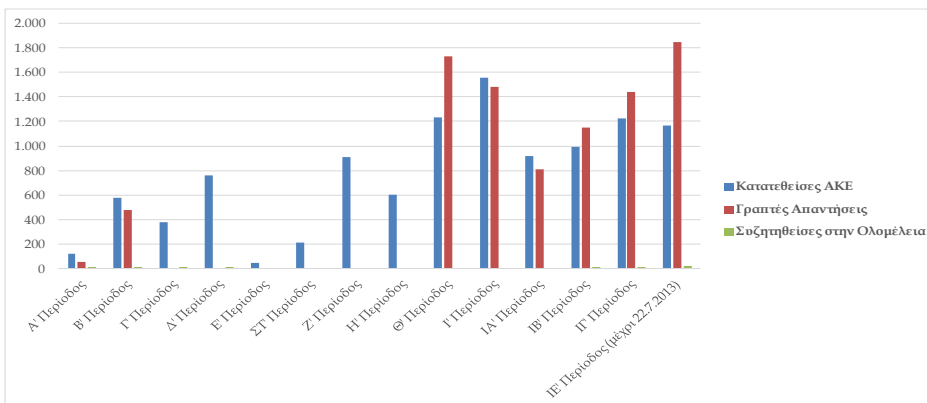
Πηγή: Βουλή των Ελλήνων

Αλλά και οι ΑΚΕ, αν και ο αριθμός τους δείχνει τάσεις αύξησης, συνήθως δε λαμβάνουν ιδιαίτερη δημοσιότητα. Τα τελευταία, όμως, χρόνια, περιπτώσεις, όπως η «λίστα Λαγκάρντ» ή η λίστα με τους οφειλέτες του δημοσίου, καταδεικνύουν τη σημασία που μπορεί, υπό ορισμένες προϋποθέσεις, να αποκτήσει αυτό το μέσο.

Διάγραμμα 1.4

ΑΚΕ

(αναγωγή σε ετήσια βάση ανά κοινοβουλευτική περίοδο)

Για τις περιόδους Ε, ΣΤ, Ζ' και Η' δεν υπάρχουν επίσημα στοιχεία για τον αριθμό των ΑΚΕ που απαντήθηκαν γραπτώς ή συζητήθηκαν στην Ολομέλεια.

Πηγή: Βουλή των Ελλήνων

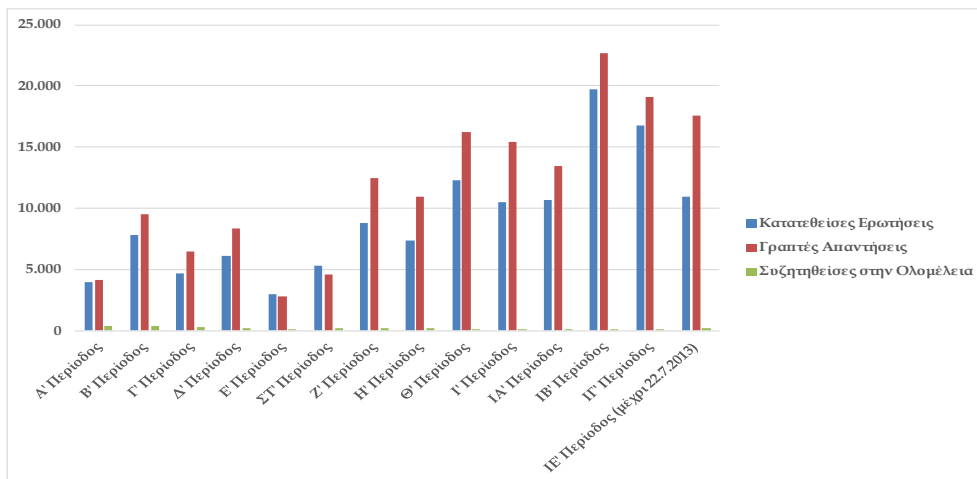
Κεφάλαιο 1:
Τα κοινοβουλευτικά «εργαλεία» της αντιπολίτευσης

Αναφορικά με τις ερωτήσεις, αυτές ασκούνται μαζικά και με αμείωτο ρυθμό.

Διάγραμμα 1.5

Ερωτήσεις

(αναγωγή σε ετήσια βάση ανά κοινοβουλευτική περίοδο)

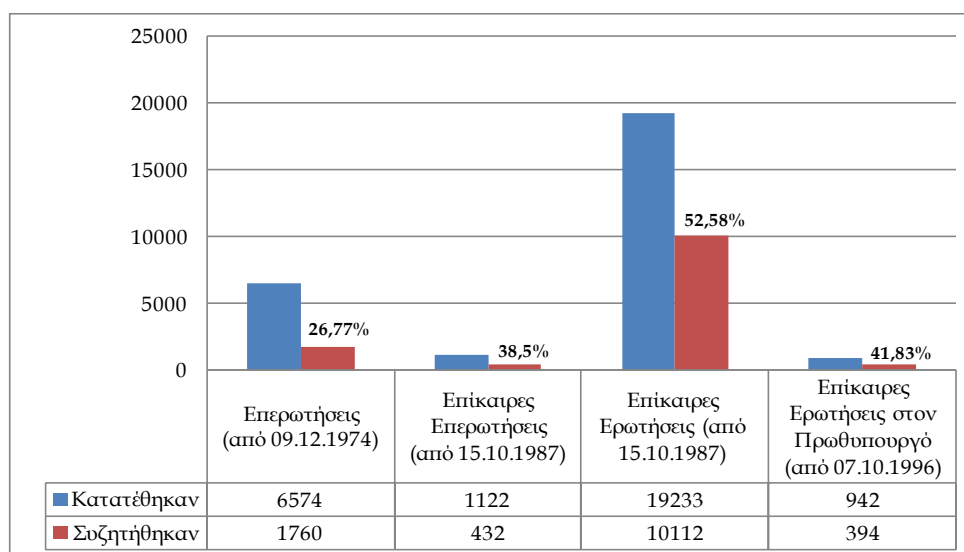

Πηγή: Βουλή των Ελλήνων

Από τα στατιστικά στοιχεία των «εργαλείων», που προορίζονται μόνο για προφορική συζήτηση στην Ολομέλεια, παρατηρείται ότι ένα ποσοστό από 26,77% έως 52,58% των μέσων αυτών, που κατατίθενται, συζητήθηκαν στην Ολομέλεια, ενώ το υπόλοιπο παρέμεινε αναπάντητο.

Διάγραμμα 1.6

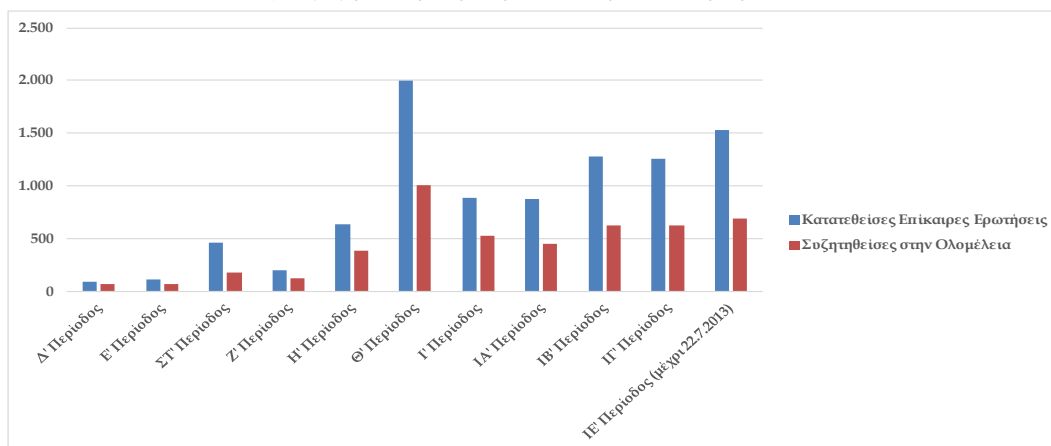
Μέσα κοινοβουλευτικού ελέγχου που συζητήθηκαν στην Ολομέλεια

Πηγή: Βουλή των Ελλήνων

Με την καθιέρωση των επίκαιρων ερωτήσεων δόθηκε μια κάποια διέξοδος στο πρόβλημα της επικαιρότητας των συζητούμενων ερωτήσεων.

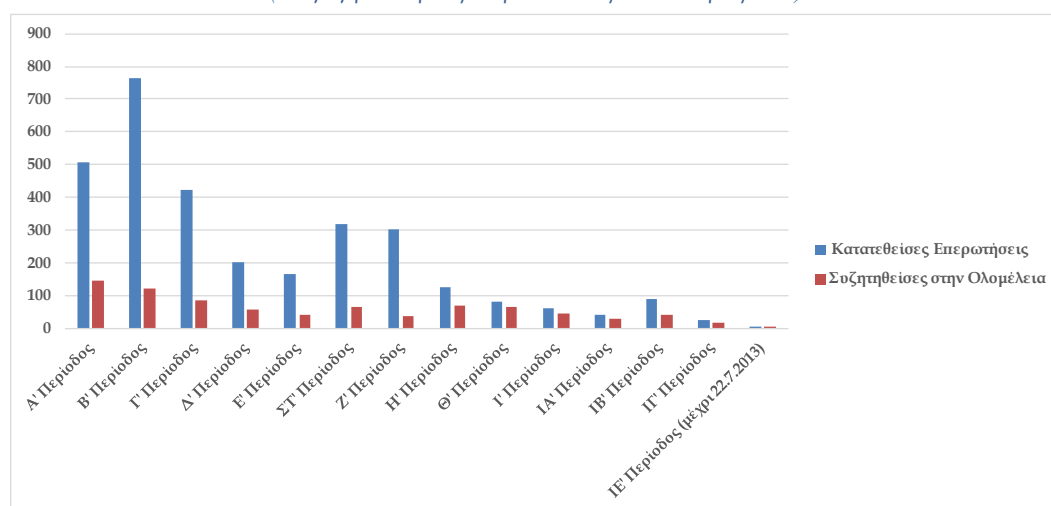
Διάγραμμα 1.7
Επίκαιρες ερωτήσεις
(αναγωγή σε ετήσια βάση ανά κοινοβουλευτική περίοδο)

Πηγή: Βουλή των Ελλήνων

Οι επερωτήσεις και οι επίκαιρες επερωτήσεις ασκούνται με πολύ μικρότερο ρυθμό, καθώς εστιάζονται σε σημαντικά ζητήματα της κυβερνητικής πολιτικής και συνήθως υπογράφονται από πολλούς βουλευτές.

Διάγραμμα 1.8
Επερωτήσεις
(αναγωγή σε ετήσια βάση ανά κοινοβουλευτική περίοδο)

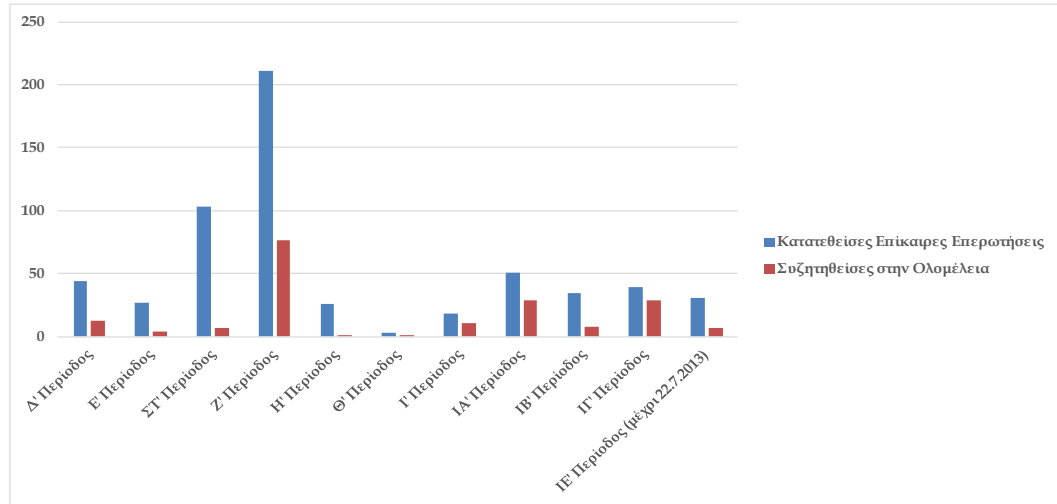

Πηγή: Βουλή των Ελλήνων

Διάγραμμα 1.9

Επίκαιρες επερωτήσεις

(αναγωγή σε ετήσια βάση ανά κοινοβουλευτική περίοδο)

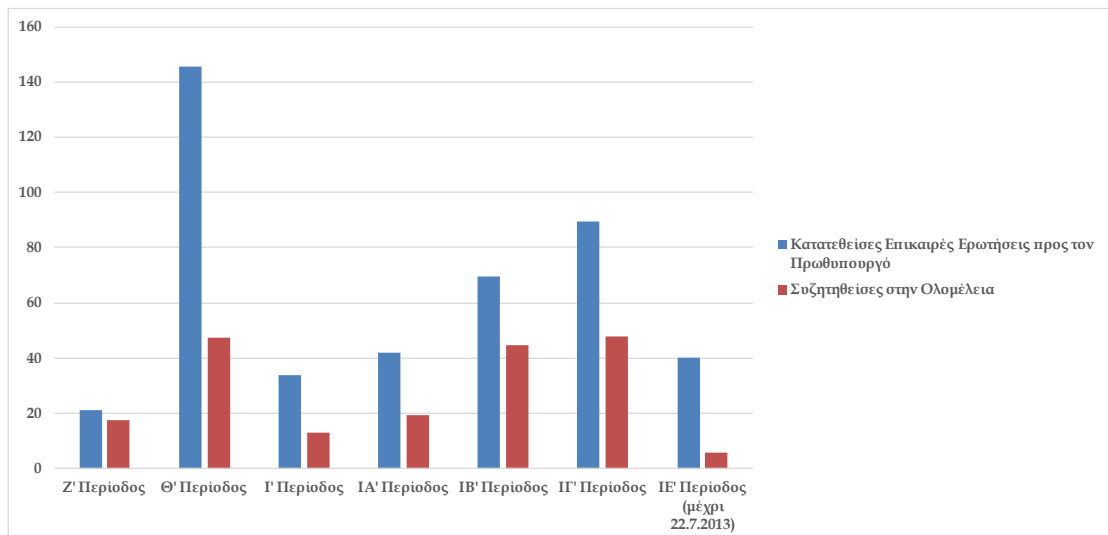
Πηγή: Βουλή των Ελλήνων

Από τότε που καθιερώθηκε ο θεσμός των επίκαιρων ερωτήσεων προς τον Πρωθυπουργό, έχει καταστεί ένα από τα πιο προβεβλημένα «εργαλεία» της αντιπολίτευσης.

Διάγραμμα 1.10

Επίκαιρες ερωτήσεις προς τον Πρωθυπουργό

(αναγωγή σε ετήσια βάση ανά κοινοβουλευτική περίοδο)

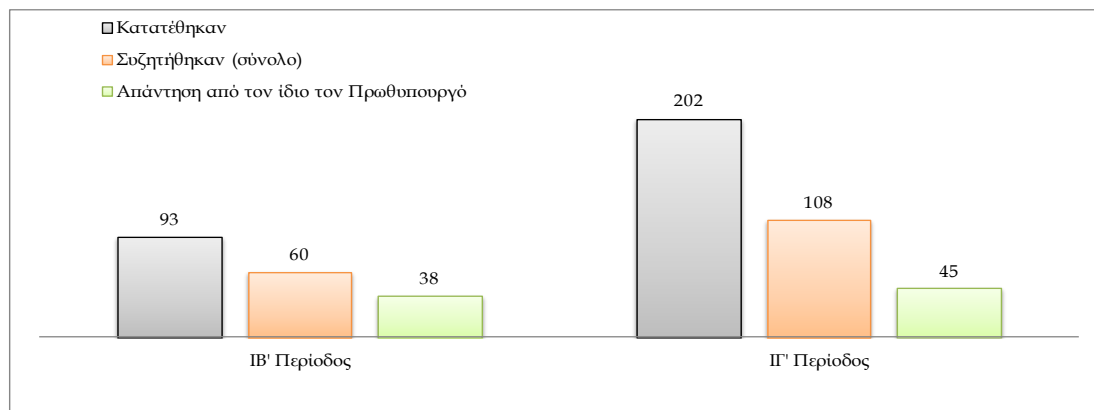

Πηγή: Βουλή των Ελλήνων

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα στατιστικά στοιχεία σχετικά με την παρουσία του ίδιου του Πρωθυπουργού στην Ολομέλεια (ολοκληρωμένα στοιχεία υπάρχουν για τις ΙΒ' και ΙΓ' περιόδους).

Διάγραμμα 1.11

Επίκαιρες ερωτήσεις προς τον Πρωθυπουργό κατά τις ΙΒ' & ΙΓ' περιόδους

Πηγή: Βουλή των Ελλήνων

Μία σύγκριση με άλλες χώρες (Παράρτημα Γ: Π.Γ.3) καταδεικνύει ότι το ποσοστό αυτοπρόσωπης απάντησης του εκάστοτε Έλληνα Πρωθυπουργού υπολείπεται των διεθνών πρακτικών (49% έναντι 71%, που είναι ο μέσος όρος του συνόλου των χωρών που απάντησαν).

Συμπεράσματα

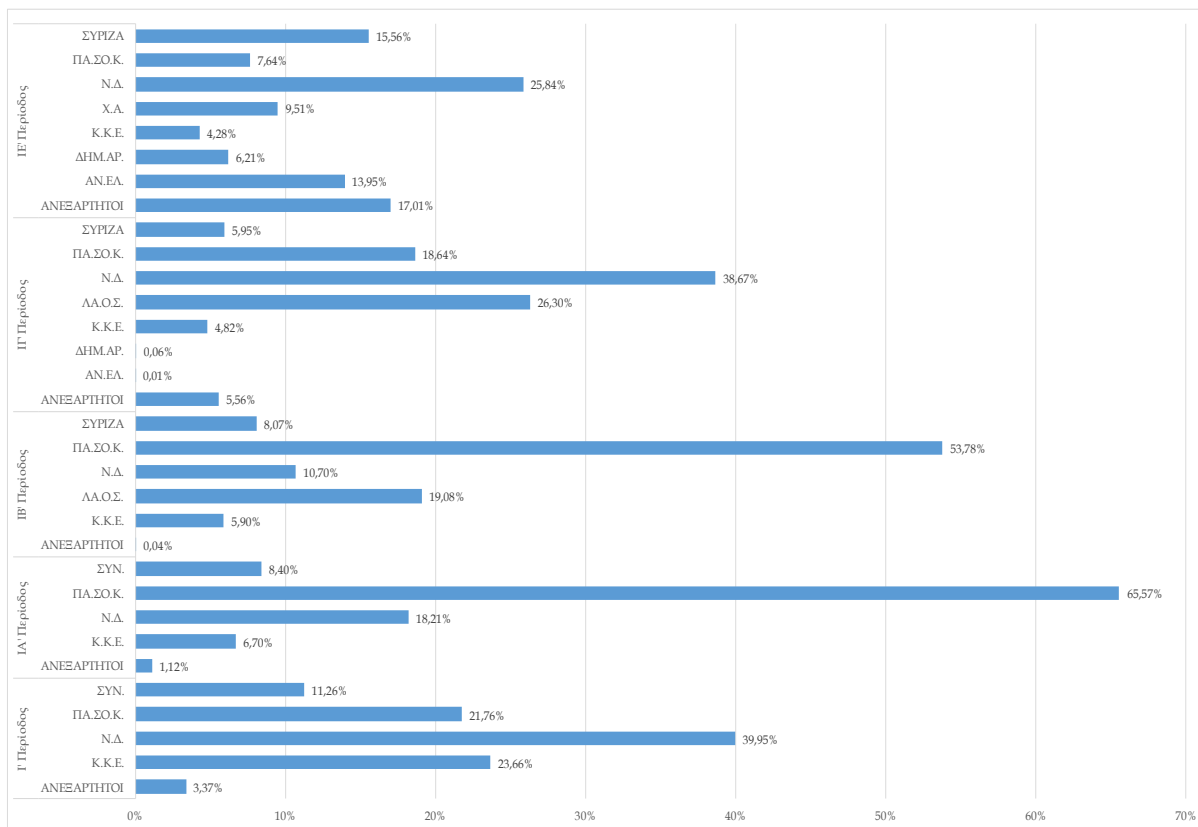
Παρά τη μαζικότητα της άσκησης του, ο κοινοβουλευτικός έλεγχος βρίσκεται σε μια διαλεκτική σχέση με το πολιτικό γίνεσθαι, αφού επηρεάζεται από αυτό, αλλά και το συνδιαμορφώνει σε ένα βαθμό.

Συγκεκριμένα, ο ρυθμός άσκησης των μέσων κοινοβουλευτικού ελέγχου από την εκάστοτε αντιπολίτευση παρουσιάζει ενδιαφέρουσες διαφοροποιήσεις από κόμμα σε κόμμα.

Διάγραμμα 1.12

Ποσοστό συμμετοχής κοινοβουλευτικών ομάδων στην άσκηση ελέγχου της κυβέρνησης

(αναγωγή σε ετήσια βάση ανά κοινοβουλευτική περίοδο)

Πηγή: Βουλή των Ελλήνων

Παρατηρείται ότι το Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα (ΠΑ.ΣΟ.Κ.) έφερε το μεγαλύτερο βάρος του κοινοβουλευτικού ελέγχου, όταν ήταν στην αξιωματική αντιπολίτευση (65,57% και 53,78% στις ΙΑ' και ΙΒ' περιόδους) από ό,τι η Νέα Δημοκρατία (Ν.Δ.) όταν ήταν εκείνη στην ίδια θέση (39,95% και 38,67% στις Ι' και ΙΓ' περιόδους). Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι όταν το ΠΑ.ΣΟ.Κ. ήταν στην κυβέρνηση τα μικρότερα κόμματα της αντιπολίτευσης ασκούσαν περισσότερο κοινοβουλευτικό έλεγχο από ό,τι όταν ήταν η Ν.Δ. Επίσης, σχετικά μικροί είναι οι ρυθμοί άσκησης κοινοβουλευτικού ελέγχου του Συνασπισμού Ριζοσπαστικής Αριστεράς (ΣΥΡΙΖΑ), ως αξιωματική αντιπολίτευση (15,56%).²⁵

²⁵ Το σχετικά μικρό ποσοστό του ΣΥΡΙΖΑ οφείλεται κυρίως: i) στη μικρή σχετικά κοινοβουλευτική δύναμή του σε σχέση με εκείνη που είχαν Ν.Δ. και ΠΑ.ΣΟ.Κ. όταν ήταν κόμματα της αξιωματικής αντιπολίτευσης, ii) στην ύπαρξη πολλών κομμάτων στην αντιπολίτευση [Ανεξάρτητοι Έλληνες (ΑΝ.ΕΛ.), Λαϊκός Σύνδεσμος-Χρυσή Αυγή (Χ.Α.), Δημοκρατική Αριστερά (ΔΗΜ.ΑΡ.), Κ.Κ.Ε. (Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας) και ανεξάρτητοι βουλευτές] και iii) στη σχετικά χαλαρή κομματική πειθαρχία των βουλευτών της συμπολίτευσης, που τους αφήνει περιθώρια να μετέχουν ενεργά στον κοινοβουλευτικό έλεγχο.

Επίσης, στην τρέχουσα κοινοβουλευτική περίοδο παρουσιάζεται αύξηση των μέσων κοινοβουλευτικού ελέγχου, που ασκούνται από βουλευτές της συμπολίτευσης (33,5% αθροιστικά για Ν.Δ. και ΠΑ.ΣΟ.Κ.), όταν στις άλλες περιόδους κανένα κυβερνητικό κόμμα δεν είχε ξεπεράσει το 22%, γεγονός που οφείλεται στη χαλαρή κομματική πειθαρχία.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η διακύμανση του αριθμού των επίκαιρων ερωτήσεων προς τον Πρωθυπουργό, αντικατοπτρίζοντας τις διαφορετικές πολιτικές συνθήκες και σκοπιμότητες της κάθε πολιτικής περιόδου. Στις δύο κοινοβουλευτικές περιόδους (Θ' και ΙΓ') με το μεγαλύτερο αριθμό, οι εξηγήσεις είναι προφανείς: στη μεν πρώτη, ο Κ.Καραμανλής, έχοντας μόλις εκλεγεί αρχηγός της αξιωματικής αντιπολίτευσης, ήθελε να εδραιώσει τη θέση του και να πείσει ως εναλλακτική λύση για την πρωθυπουργία, ενώ στη δεύτερη, τα τρία μικρά κόμματα [Κ.Κ.Ε., Λαϊκός Ορθόδοξος Συναγερμός (ΛΑ.Ο.Σ.) και ΣΥΡΙΖΑ] έκαναν εκτενή χρήση προκειμένου να εκμεταλλευτούν την ταχύτερη κυβερνητική φθορά, αλλά και τη σχετικά συγκρατημένη αντιπολιτευτική στάση της Ν.Δ., με κερδισμένο από αυτή την αντιπαράθεση τον ΣΥΡΙΖΑ.

Τέλος, αναφορικά με την αξιολόγηση του θεσμικού πλαισίου αξίζει να σημειωθεί ότι παρά τα σημαντικά βήματα που έγιναν με την καθιέρωση του θεσμού των επίκαιρων ερωτήσεων και επερωτήσεων²⁶ και της δυνατότητας άσκησης κοινοβουλευτικού ελέγχου στα Τμήματα Διακοπών της Βουλής, το διαχρονικά χαμηλό ποσοστό των συζητούμενων στην Ολομέλεια μέσων καταδεικνύει μία θεσμική έλλειψη, της οποίας η αντιμετώπιση θα μπορούσε να επέλθει με τη μετακίνηση του μεγαλύτερου μέρους του κοινοβουλευτικού ελέγχου από την Ολομέλεια στις Επιτροπές.²⁷

²⁶ Για μία αξιολόγηση της «επικαιρότητας» των ερωτήσεων και επερωτήσεων βλ. στο Μηναΐδης, Σ. (1990), *Ο επίκαιρος κοινοβουλευτικός έλεγχος*, Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας.

²⁷ Βλ. ομιλία Ε.Μεϊμαράκη, με την ευκαιρία της εκλογής του ως Πρόεδρος της Βουλής / Πρακτικά της 29.06.2012, Συνεδρίασης Β' στο http://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/a08fc2dd-61a9-4a83-b09a-09f4c564609d/es_20120629prl.pdf, σελ.35-37 [πρόσβαση: 08.03.2014].

1.2.2 Σύσταση εξεταστικών επιτροπών

Η σύσταση εξεταστικών επιτροπών²⁸ αποτελεί μία μορφή κοινοβουλευτικού ελέγχου με αρκετές ιδιαιτερότητες σε σχέση με τον κλασικό κοινοβουλευτικό έλεγχο (Ραΐκος, 2002: 665). Όταν δεν προτείνεται από την ίδια τη συμπολίτευση κατά των προκατόχων της, μπορεί να εξελιχθεί σε σημαντικό «εργαλείο» πίεσης της αντιπολίτευσης προς την κυβέρνηση.

Το θεσμικό πλαίσιο

Η σύσταση εξεταστικής επιτροπής ρυθμίζεται από το άρθρο 68 παρ.2 & 3 Σ και 144-149 ΚτΒ.²⁹

Συγκεκριμένα, η πρόταση για τη σύσταση μιας τέτοιας επιτροπής υποβάλλεται στην Ολομέλεια από το 1/5 του όλου αριθμού των βουλευτών (60) και πρέπει να υπερψηφισθεί από την απόλυτη πλειοψηφία των παρόντων, υπό την προϋπόθεση όμως ότι ο αριθμός αυτών που ψήφισαν υπέρ της σύστασης δεν είναι μικρότερος από τα 2/5 του όλου αριθμού των βουλευτών (120).³⁰

Η πρόταση αφορά στη διερεύνηση «ειδικών ζητημάτων δημόσιου ενδιαφέροντος»³¹, δε στρέφεται κατά προσώπων και καθορίζει τους λόγους για τους οποίους ζητείται η σύστασή της, καθώς και το συγκεκριμένο ζήτημα με το οποίο θα ασχοληθεί.

Η επιτροπή διαθέτει ευρείες ερευνητικές εξουσίες, αφού έχει όλες τις αρμοδιότητες των ανακριτικών αρχών και του εισαγγελέα πλημμελειοδικών, ώστε να μπορεί να ζητήσει και να επιβάλει την κατάθεση εγγράφων, την προσέλευση και κατάθεση μαρτύρων και, γενικά, να

²⁸ Για μία αναλυτική παρουσίαση του θεσμού των εξεταστικών επιτροπών με αναφορές και στα ισχύοντα σε άλλα Κοινοβούλια βλ. στο Δερβιτσιώτης, Α. (1994), *Οι εξεταστικές Επιτροπές του άρθρου 68 §2 του Συντάγματος 1975/86*, Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ.Ν.Σάκκουλας.

²⁹ Η Ειδική Μόνιμη Επιτροπή Θεσμών και Διαφάνειας μπορεί να ζητήσει από τη Βουλή τη μετατροπή της σε εξεταστική επιτροπή (άρθρο 43^A παρ.7 ΚτΒ), αλλά μέχρι σήμερα δεν έχει συμβεί κάτι τέτοιο.

³⁰ Σε περίπτωση που το προς διερεύνηση ζήτημα ανάγεται στην εξωτερική πολιτική και την εθνική άμυνα, απαιτείται η απόλυτη πλειοψηφία του όλου αριθμού των βουλευτών (151). Για την ενδιαφέρουσα νομοθετική ιστορία σχετικά με την απαιτούμενη πλειοψηφία βλ. στο Σπυρόπουλος, Φ. (2006), *Εισαγωγή στο Συνταγματικό Δίκαιο*, Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ.Ν.Σάκκουλας, σελ. 274-275 και στο Δερβιτσιώτης, Α. (1994), *όπ.π.*, σελ. 84 επ.

³¹ Για τη μελέτη εθνικού ή γενικότερου ενδιαφέροντος ζητήματος προβλέπεται (άρθρα 44 & 45 ΚτΒ) σύσταση επιτροπής, γνωστής ως «διακομματικής», αφού ο Αντιπρόεδρος και ο Γραμματέας της προέρχονται από την πρώτη και τη δεύτερη σε δύναμη κοινοβουλευτική ομάδα της αντιπολίτευσης, αντίστοιχα (π.χ. επιτροπή για τη διεκδίκηση των γερμανικών αποζημιώσεων).

διεξάγει οποιαδήποτε αποδεικτική διαδικασία προβλέπεται από την ποινική δικονομία (αυτοψία, πραγματογνωμοσύνη κ.λπ.).³²

Η επιτροπή πρέπει να ολοκληρώσει τις εργασίες και να υποβάλει το πόρισμά της εντός της προθεσμίας που θέτει εξ αρχής η Ολομέλεια, ενώ είναι δυνατή σχετική παράταση.³³ Εάν δίστανται οι απόψεις της πλειοψηφίας και της μειοψηφίας, τότε στο πόρισμα καταχωρίζονται ξεχωριστά. Για να συζητηθεί το πόρισμα στην Ολομέλεια, θα πρέπει να ζητηθεί από το 1/5 του όλου αριθμού των βουλευτών (60).

Η πολιτική πρακτική

Μετά από μια μακρά περίοδο, που ο θεσμός ήταν «εν υπνώσει», η πρώτη πρόταση για σύσταση εξεταστικής επιτροπής υποβλήθηκε τον Οκτώβριο του 1985 και αφορούσε στο ζήτημα της τρομοκρατίας.

Ακολούθησαν άλλες 46 συνολικά προτάσεις εκ των οποίων εγκρίθηκαν μόνο 17 (Πίνακας 1.1), αφού απαιτείται η υπερψήφιση από την πλειοψηφία, δηλαδή και από τη συμπολίτευση.³⁴

Στις περιπτώσεις που εγκρίθηκε η σύσταση, αυτό οφειλόταν στο ότι είτε η πρόταση προήλθε από την ίδια τη συμπολίτευση και αφορούσε πράξεις της προηγούμενης κυβέρνησης είτε η πίεση της κοινής γνώμης ήταν τέτοια, ώστε η σύστασή της θεωρήθηκε ως ένα μέσο εκτόνωσης της κατάστασης (π.χ. υποθέσεις «ΑΓΕΤ Ηρακλής» και «δολοφονία Τεμπονέρα»).

Το διάγραμμα 1.13 δείχνει ότι η σύσταση των εξεταστικών επιτροπών ανήκει ουσιαστικά στην αρμοδιότητα της συμπολίτευσης, αφού στα $\frac{3}{4}$ των περιπτώσεων, που οι προτάσεις σύστασης τέτοιων επιτροπών έγιναν αποδεκτές, αυτές προέρχονταν από την κυβερνητική πλειοψηφία.

³² Στην εξεταστική επιτροπή με θέμα τον «εξοπλισμό των ενόπλων δυνάμεων» (12.10.04) αποφασίστηκε για πρώτη φορά, και έκτοτε καθιερώθηκε, να δίνονται τα πρακτικά των συζητήσεων των επιτροπών, πέραν των μελών τους και σε κοινοβουλευτικούς συντάκτες.

³³ Χαρακτηριστικό παράδειγμα μεγάλης διάρκειας εξεταστικής επιτροπής (Φεβρ. '86-Οκτ. '88) αποτελεί αυτή για τη διερεύνηση του «φακέλου της Κύπρου» (πηγή: Βουλή των Ελλήνων).

³⁴ Η προϋπόθεση υπερψήφισης της πρότασης για σύσταση εξεταστικής επιτροπής από την πλειοψηφία της Βουλής προβλέπεται από 20 χώρες (μεταξύ αυτών και η Ελλάδα), ενώ μόλις σε 3 είναι δυνατή η σύσταση χωρίς την ψήφο της πλειοψηφίας (Παράρτημα Γ: Π.Γ.2).

Κεφάλαιο 1:
Τα κοινοβουλευτικά «εργαλεία» της αντιπολίτευσης

Πίνακας 1.1
Προτάσεις για σύσταση εξεταστικών επιτροπών

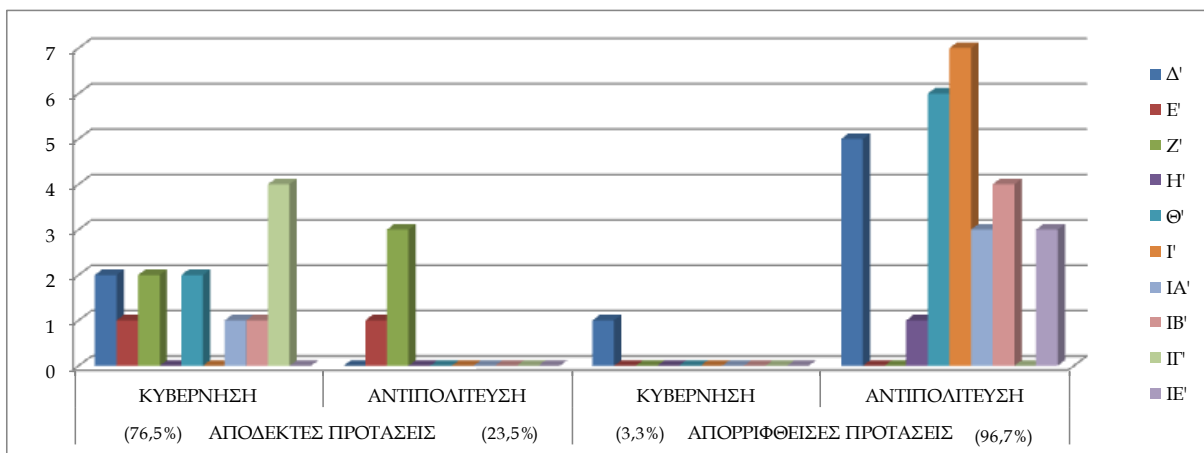
ΚΟΙΝΟΒ. ΠΕΡΙΟΔΟΣ	ΣΥΝΟΛΟ ΠΡΟΤΑΣΕΩΝ	ΠΡΟΤΑΣΗ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ	ΠΡΟΤΑΣΗ ΑΞΙΩΜΑΤΙΚΗΣ ΑΝΤΙΠΟΛΙΤΕΥΣΗΣ	ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ -ΓΙΑ ΤΟ ΙΔΙΟ ΘΕΜΑ- ΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ & ΑΞΙΩΜΑΤΙΚΗΣ ΑΝΤΙΠΟΛΙΤΕΥΣΗΣ ΟΜΟΦΩΝΑ ΑΠΟΔΕΚΤΕΣ	ΚΟΙΝΗ ΠΡΟΤΑΣΗ ΚΟΜΜΑΤΩΝ ΑΝΤΙΠΟΛΙΤΕΥΣΗΣ	ΑΠΟΔΟΧΗ ΠΡΟΤΑΣΕΩΝ	ΘΕΜΑΤΟΛΟΓΙΑ*
Δ'	8	2 - ΝΑΙ 1 - ΟΧΙ	5 - ΟΧΙ	-	-	2	Τρομοκρατία, Φάκελος Κύπρου , Διαχείριση δημοσίων οργανισμών, Τηλεφωνικές οπλοκλιπές, Τράπεζα Κρήτης
Ε'	2	1 - ΝΑΙ	1 - ΝΑΙ	-	-	2	Προμήθετες ενόπλων δυνάμεων
Ζ'	5	-	3 - ΝΑΙ	2 - ΝΑΙ	-	5	Αγοραπωλησία αεροσκαφών Ο.Α., Προμήθεια και διαχείριση πετρελαιοειδών , Τηλεφωνικές οπλοκλιπές, "ΑΓΕΤ Ηρακλής" , Υπόθεση "Τεμπονέρα"
Η'	1	-	1 - ΟΧΙ	-	-	-	Δηλώσεις πόθεν έσχες
Θ'	8	2 - ΝΑΙ	6 - ΟΧΙ	-	-	2	Καζίνο Φλοίσβου , Χρηματοπιστήριο Αξιών, Αεροπορική τραγωδία σκρανικού αεροσκάφους, Εξόγνιση Ο.Α., Λιγνιτική μονάδα Φλώρινας, Αεροπορικό δροσάκι "Falcon", "Στοιχείμα", Υπόθεση "Όσαλάν"
Γ'	7	-	7 - ΟΧΙ	-	-	-	Αδιέξοδο Ο.Α., Συνθήκες ναυαγίου "ΣΑΜΙΝΑ", Χορήγηση ελληνικής ιθαγένειας, Χρηματοπιστήριο, Δροσάκι Τερμών
ΙΑ'	4	1 - ΝΑΙ	1 - ΟΧΙ	-	2 - ΟΧΙ	1	Εξοπλισμός ενόπλων δυνάμεων , Παραβίαση θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων, Τηλεφωνικές οπλοκλιπές, Ομόλογα ασφαλιστικών ταμείων
ΙΒ'	5	1 - ΝΑΙ	4 - ΟΧΙ	-	-	1	Υπόθεση "Siemens", Τηλεφωνικές οπλοκλιπές, Δομημένα ομόλογα, Υπόθεση Μονής Βατοπεδίου
ΙΓ'	4	4 - ΝΑΙ	-	-	-	4	Υπόθεση Μονής Βατοπεδίου , Υπόθεση "Siemens", Υπόθεση ομολόγων, Αμφισβήτηση ελληνικών στατιστικών στοιχείων
ΙΕ'	3	-	3 - ΟΧΙ	-	-	-	Μνημόνια, Υπόθεση ΕΡΤ, Ναυπηγεία Σκαρφαμακά & υποβρύχια πολεμικού ναυτικού
	47					17	

* Με έντονη γραφή επισημαίνονται οι υποθέσεις για τις οποίες τελικώς ουσιάθηκε εξεταστική επιτροπή.

Πηγή: Βουλή των Ελλήνων

Διάγραμμα 1.13

Αποδεκτές & απορριφθείσες προτάσεις για σύσταση εξεταστικών επιτροπών

Τα θέματα για τα οποία ζητήθηκε η σύσταση εξεταστικών επιτροπών παρουσιάζουν μεγάλη ποικιλία³⁵ και συνήθως, συνδέονται με το ενδεχόμενο ύπαρξης κάποιου σκανδάλου, π.χ. σε θέματα προμηθειών. Επίσης, μεγάλη συχνότητα αποτελούν οι περιπτώσεις διερεύνησης πολύνεκρων ατυχημάτων (π.χ. Σάμινα, Τέμπη κ.α.), ενώ δε λείπουν και οι προτάσεις για θέματα, που αφορούν στην εθνική άμυνα και την εσωτερική ασφάλεια (φάκελος Κύπρου, υπόθεση Οτσαλάν, τρομοκρατία, υποκλοπές).

Κοινό σημείο όλων των επιτροπών, που τελικώς συστάθηκαν, είναι ότι σε καμία περίπτωση δεν υπήρξε ομόφωνο πόρισμα, ενώ στις περισσότερες περιπτώσεις ακόμη και η γνώμη της μειοψηφίας ήταν διασπασμένη, ανάλογα με τις απόψεις του κάθε κόμματος της αντιπολίτευσης.³⁶

Συμπεράσματα

Στα 29 χρόνια που μεσολάβησαν από την πρώτη πρόταση για τη σύσταση εξεταστικής επιτροπής παρατηρούνται τα εξής:

- Η προϊούσα μετατόπιση του κέντρου βάρους της πολιτικής από τις ιδεολογικές διαφορές προς τις, πραγματικές ή όχι, διαφορές ήθους και εντιμότητας συνοδεύθηκε από αύξηση των προτάσεων για σύσταση εξεταστικών επιτροπών.
- Η εξέταση πολλών από τους πρωταγωνιστές της πολιτικής και οικονομικής ζωής της χώρας³⁷ προκάλεσε εύλογα το ενδιαφέρον της κοινής γνώμης.
- Καμία πρόταση, μετά το 1993, αποκλειστικά προερχόμενη από την αντιπολίτευση δεν έγινε αποδεκτή.
- Η Ν.Δ. ως αξιωματική αντιπολίτευση είχε μεγαλύτερη ροπή προς την υποβολή τέτοιων προτάσεων από ό,τι το ΠΑ.ΣΟ.Κ. όταν ήταν σε αυτή τη θέση (19 έναντι 9).

³⁵ Βλ. στήλη «θεματολογία» του Πίνακα 1.1.

³⁶ Για τα πορίσματα των εξεταστικών επιτροπών βλ. στο <http://www.hellenicparliament.gr/Koinovouleftikes-Epitropes/ektheseis> [πρόσβαση: 10.02.2014].

³⁷ Για παράδειγμα, η εξεταστική επιτροπή για τη διερεύνηση της υπόθεσης «Siemens» στις 104 συνεδριάσεις της εξέτασε 145 μάρτυρες, βλ. στο <http://www.hellenicparliament.gr/Koinovouleftikes-Epitropes/ektheseis?search=on&kwd=Siemens> [πρόσβαση: 10.02.2014].

- Η οικονομική και πολιτική κρίση που ξέσπασε από το 2009 ενίσχυσε την κυβερνητική τάση να διερευνήσει τα πεπραγμένα των προηγούμενων κυβερνήσεων (μέσα σε 2,5 μόλις χρόνια 4 εξεταστικές επιτροπές προήλθαν από την κυβέρνηση Γ.Παπανδρέου).
- Κατά την τρέχουσα κοινοβουλευτική περίοδο, η συγκυβέρνηση Ν.Δ.-Π.Α.Σ.Ο.Κ. αποθάρρυνε τις διαθέσεις αρκετών βουλευτών της Ν.Δ. από το να ζητήσουν έρευνα των πεπραγμένων της κυβέρνησης Π.Α.Σ.Ο.Κ.

Σε ό,τι αφορά την αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας αυτού του θεσμικού «εργαλείου», διαπιστώνονται σημάδια παθογένειας, για τα οποία δεν ευθύνεται το θεσμικό πλαίσιο αλλά η πολιτική πρακτική, αφού:

- Η αδυναμία συνεννόησης συμπολίτευσης-αντιπολίτευσης οδηγεί στην υποβολή πληθώρας προτάσεων, αλλά και στη μαζική απόρριψη αυτών.³⁸
- Η αδυναμία επίτευξης ομόφωνου πορίσματος απαξιώνει στα μάτια της κοινής γνώμης τις εξεταστικές επιτροπές και μειώνει την πολιτική εμβέλεια κάθε σχετικού εγχειρήματος.

³⁸ Οι πιο πρόσφατες περιπτώσεις αφορούν στις προτάσεις του ΣΥΡΙΖΑ για να διερευνηθούν οι συνθήκες, που οδήγησαν στο καθεστώς των μνημονίων (29.11.2012) και την κατάργηση της Δημόσιας Τηλεόρασης (18.07.2013), οι οποίες δεν έγιναν αποδεκτές, αφού κάτι τέτοιο πιθανόν να οδηγούσε σε διατάραξη της κυβερνητικής ισορροπίας.

1.2.3 Σύσταση ειδικών κοινοβουλευτικών επιτροπών για τη διερεύνηση τυχόν ποινικής ευθύνης υπουργών

Το Σύνταγμα, προβλέπει μια ειδική διαδικασία για την ποινική δίωξη υπουργών και την εκδίκαση της υπόθεσης.³⁹

Το θεσμικό πλαίσιο

Το θέμα της ποινικής ευθύνης των μελών μιας κυβέρνησης ρυθμίζεται από το άρθρο 86 Σ, τα άρθρα 153-158 ΚτΒ και το ν.3126/2003⁴⁰ (όπως ισχύει).

Σύμφωνα με το Σύνταγμα, η Βουλή έχει την αρμοδιότητα να ασκεί δίωξη εναντίον όσων διατελούν ή διετέλεσαν μέλη της κυβέρνησης ή υφυπουργοί για ποινικά αδικήματα, που τέλεσαν κατά την άσκηση των καθηκόντων τους.⁴¹

Η σχετική διαδικασία μπορεί να αρχίσει μετά από πρόταση, που υποβάλλεται τουλάχιστον από το 1/10 του όλου αριθμού των βουλευτών (30), και η οποία πρέπει να προσδιορίζει με σαφήνεια τις αξιόποινες πράξεις ή παραλείψεις στις οποίες αφορά. Για την υπερψήφιση της πρότασης απαιτείται η απόλυτη πλειοψηφία του συνολικού αριθμού των βουλευτών (151).

Η ειδική κοινοβουλευτική επιτροπή, γνωστή και ως προανακριτική, αποτελείται από 12 βουλευτές⁴² και διενεργεί προκαταρκτική εξέταση, έχοντας όλες τις αρμοδιότητες του

³⁹ Η βασική ιδιαιτερότητα της ελληνικής περίπτωσης σε σχέση με τους αντίστοιχους θεσμούς των άλλων ευρωπαϊκών κρατών είναι ότι συνδυάζει τις προστατευτικές ρήτρες, που απαντώνται σε άλλα Συντάγματα (άδεια Κοινοβουλίου, ειδικό δικαστήριο), με τη σπάνια πρόβλεψη σύντομης παραγραφής των αδικημάτων (Μαντζούφας, 2012: 229).

⁴⁰ Ο ν.3126/2003 τροποποιήθηκε πρόσφατα με το ν.3961/2011 (ΦΕΚ Α'97/29.4.2011). Για μία κριτική της συνταγματικής ρύθμισης για το νόμο περί ευθύνης υπουργών βλ. στο Χρυσόγονος, Κ. (2009), «Η έκπτωση της υπουργικής ευθύνης», *ΕφΑΔ*, (4), σελ. 442-451 και στο Μανωλεδάκης, Ι. και Βενιζέλος Ε. (1993), *Η ποινική ευθύνη των Υπουργών: μειονεκτήματα της ισχύουσας ρύθμισης – προτάσεις για την τροποποίησή της*, Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ.Ν.Σάκκουλας.

⁴¹ Η ανάγκη λήψης σχετικής άδειας από το Κοινοβούλιο δεν είναι ασυνήθιστη διαδικασία διεθνώς. Εκτός από την Ελλάδα, άλλες 15 από τις 25 χώρες απάντησαν ότι απαιτείται τέτοια άδεια (Παράρτημα Γ: Π.Γ.2).

⁴² Ο αριθμός μπορεί να αυξηθεί εάν αυτό απαιτείται για να διασφαλίζεται η πλειοψηφία της συμπολίτευσης (άρθρο 156 παρ.1 & 2 ΚτΒ).

εισαγγελέα πρωτοδικών για τις πράξεις για τις οποίες συστήθηκε.⁴³ Με νέα απόφαση της Ολομέλειας μπορεί να επεκταθεί η έρευνα και σε άλλες πράξεις.⁴⁴

Το πόρισμα της επιτροπής, στο οποίο καταχωρίζονται και οι απόψεις της τυχόν μειοψηφίας, συζητείται στην Ολομέλεια και ακολούθως διεξάγεται μυστική ψηφοφορία για κάθε πρόσωπο και για κάθε καταγγελλόμενη πράξη ή παράλειψη, όπου απαιτείται η παραπομπή να υπερψηφισθεί από 151 βουλευτές.⁴⁵

Ένα από τα πιο ακανθώδη πολιτικά ζητήματα της όλης ρύθμισης για την ευθύνη των υπουργών είναι το ζήτημα της συντομότερης «παραγραφής»⁴⁶ σε σχέση με την κοινή παραγραφή (Ανδρουλάκης, 1989), ρύθμιση που κατατάσσει την Ελλάδα μεταξύ των ελάχιστων κρατών (5 κράτη μεταξύ των 23), που καθιερώνουν ειδική ρύθμιση για τα αδικήματα αυτά (Παράρτημα Γ: Π.Γ.2).

Η πολιτική πρακτική

Στην περίοδο της Μεταπολίτευσης έχουν υποβληθεί 17 συνολικά προτάσεις για σύσταση προανακριτικών επιτροπών, ενώ σχεδόν οι μισές (9) έχουν γίνει αποδεκτές (Πίνακας 1.2).

Μέχρι σήμερα, οι υποθέσεις, που μετά την υποβολή πορίσματος της επιτροπής, οδηγήθηκαν στο Ειδικό Δικαστήριο, είναι μόνο δύο (υπόθεση «καλαμποκιού» και «Τράπεζας Κρήτης»), ενώ η περίπτωση της υπόθεσης των «υποβρυχίων» (2011) εκδικάστηκε από την τακτική ποινική δικαιοσύνη. Επίσης, εκκρεμεί η εκδίκαση από το Ειδικό Δικαστήριο της υπόθεσης της «λίστας Λαγκάρντ».

⁴³ Τα πρακτικά των επιτροπών αυτών δίδονται μόνο στα μέλη τους μέχρι να κατατεθεί το πόρισμα (σχετικές γνωμοδοτήσεις του Επιστημονικού Συμβουλίου της Βουλής της 23.07.2010 και 24.05.2011).

⁴⁴ Στην υπόθεση της «λίστας Λαγκάρντ», μετά από πρόταση 54 βουλευτών, αποφασίστηκε (06.06.2013) η επέκταση της ήδη διεξαγόμενης προκαταρκτικής εξέτασης.

⁴⁵ Η ψηφοφορία για όλα τα ζητήματα του άρθρου 86 Σ είναι μυστική και δεν μετέχει εκείνος, κατά του οποίου στρέφεται η πρόταση άσκησης δίωξης, ο οποίος όμως έχει δικαίωμα λόγου ακόμη και εάν δεν έχει εκλεγεί βουλευτής.

⁴⁶ Ενώ τα κακουργήματα στις συνήθεις περιπτώσεις παραγράφονται σε 15-20 χρόνια (άρθρο 111 του Ποινικού Κώδικα), στην περίπτωση ενός υπουργού προβλέπεται η παραγραφή με τη λήξη της Β' Συνόδου της επόμενης μετά τη διάπραξη του αδικήματος Βουλής. Δηλαδή, παραγράφονται το πολύ σε 4-5 χρόνια και υπό την αισιόδοξη παραδοχή ότι θα εξαντληθεί η τετραετία μιας κοινοβουλευτικής περιόδου. Σημειωτέον ότι μέχρι το 2001 το θέμα ρυθμιζόταν νομοθετικά και όχι συνταγματικά και η παραγραφή ήταν συντομότερη (τέλος Α' Συνόδου της επόμενης περιόδου).

Σε όλες τις άλλες περιπτώσεις η υπόθεση δεν έφτασε στο Ειδικό Δικαστήριο είτε γιατί δεν εγκρίθηκε από την Ολομέλεια η πρόταση για σύσταση της επιτροπής είτε γιατί η επιτροπή δεν συστάθηκε, αλλά, στο πόρισμά της δε διαπιστώθηκαν από την πλειοψηφία ποινικές ευθύνες, ικανές να οδηγήσουν την Ολομέλεια σε κάποια παραπομπή.⁴⁷

Πίνακας 1.2
Προτάσεις για σύσταση προανακριτικών επιτροπών

ΚΟΙΝΟΒ. ΠΕΡΙΟΔΟΣ	ΣΥΝΟΛΟ ΠΡΟΤΑΣΕΩΝ	ΣΥΜΠΟΛΙΤΕΥΣΗ > ΑΝΤΙΠΟΛΙΤΕΥΣΗ	ΣΥΜΠΟΛΙΤΕΥΣΗ > ΣΥΜΠΟΛΙΤΕΥΣΗ*	ΑΝΤΙΠΟΛΙΤΕΥΣΗ > ΣΥΜΠΟΛΙΤΕΥΣΗ	ΑΠΟΔΟΧΗ ΠΡΟΤΑΣΕΩΝ
Ε'	3	3 - ΝΑΙ	-	-	3
Η'	2	2 - ΝΑΙ	-	-	2
Θ'	1	-	-	1 - ΟΧΙ	-
Ι'	1	-	-	1 - ΟΧΙ	-
ΙΒ'	4	-	-	1 - ΝΑΙ 3 - ΟΧΙ	1
ΙΓ'	3	1 - ΝΑΙ 1 - ΟΧΙ	1 - ΝΑΙ	-	2
ΙΕ'	3	-	1 - ΝΑΙ	2 - ΟΧΙ	1
	17				9

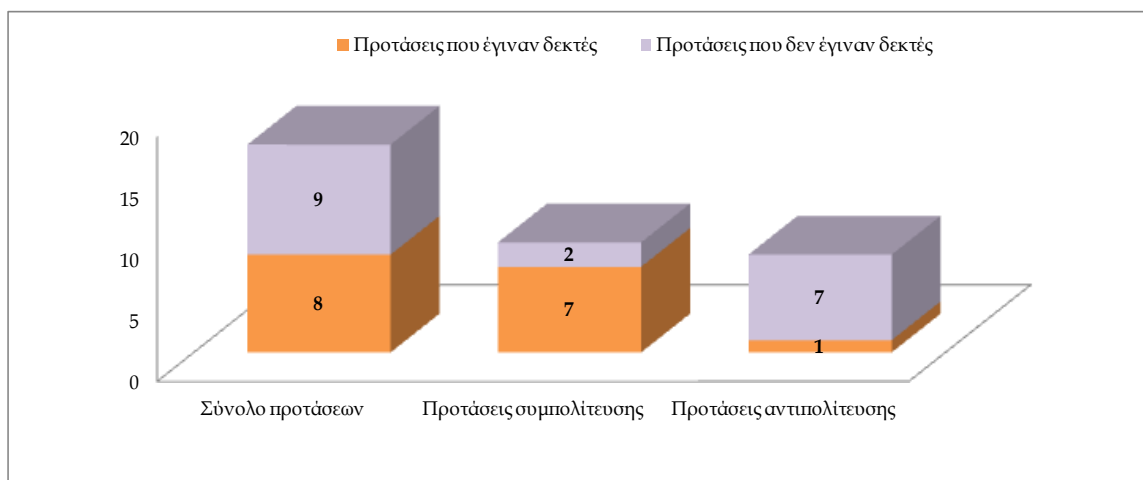
*Αφορά στις περιπτώσεις προτάσεων σύστασης προανακριτικών επιτροπών, που υποβλήθηκαν από τη συμπολίτευση & στρέφονταν κατά τέως υπουργών, που ήταν παλαιότερα στελέχη κόμματος της συμπολίτευσης (Α.Τσοχατζόπουλος και Γ.Παπακωνσταντίνου).

Πηγή: Βουλή των Ελλήνων

⁴⁷ Κατά την περίοδο 1989-1994, το Ελληνικό Κοινοβούλιο έλαβε σχετικές αποφάσεις για την αναστολή της ποινικής δίωξης κατά των μελών των τότε κυβερνήσεων, για λόγους πολιτικής σκοπιμότητας (Καλογήρου και Γαλετσέλλης, 2009: 49-51). Για μία αναδρομή στις προτάσεις για την ενεργοποίηση του νόμου περί ευθύνης υπουργών, αλλά και για την αναστολή σχετικής δίωξης βλ. στο Λοβέρδος, Α. (1995), *Η ποινική ευθύνη των μελών της κυβέρνησης και των υφυπουργών στο κοινοβουλευτικό πολίτευμα*, Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ. Ν. Σάκκουλας, σελ. 143 επ.

Διάγραμμα 1.14

Αποδεκτές & απορριφθείσες προτάσεις για σύσταση προανακριτικών επιτροπών

Πηγή: Βουλή των Ελλήνων

Αξίζει να αναφερθεί ότι από τις 17 αυτές προτάσεις: i) πέντε στρέφονταν κατά πρώην Πρωθυπουργών⁴⁸, ii) μόνο μία, που υποβλήθηκε από την αντιπολίτευση και αφορούσε σε πράξεις προσώπου που ανήκε στη συμπολίτευση (Αρ.Παυλίδης), έγινε δεκτή και iii) δύο υποβλήθηκαν από τη συμπολίτευση και αφορούσαν σε πρώην υπουργούς προερχόμενους από το δικό της πολιτικό χώρο (Α.Τσοχατζόπουλος, Γ.Παπακωνσταντίνου).

Συμπεράσματα

Η πρόταση για σύσταση προανακριτικών επιτροπών, μέσα στα 25 χρόνια που μεσολάβησαν από την πρώτη τέτοια περίπτωση, αποτελεί ένα μέσο κοινοβουλευτικού ελέγχου, που εμφανίζει μεγάλη συχνότητα. Ο αριθμός των ήδη 17 κατατεθειμένων τέτοιων προτάσεων γίνεται πιο εντυπωσιακός εάν σκεφθεί κανείς ότι 5 από αυτές κατατέθηκαν κατά πρώην Πρωθυπουργών. Η πρακτική, δε, της υποβολής προτάσεων για σύσταση τέτοιων επιτροπών είναι ισομερώς καταμερισμένη μεταξύ ΠΑ.ΣΟ.Κ. και Ν.Δ., ενώ και ο ΣΥΡΙΖΑ έχει αρχίσει να αξιοποιεί το σχετικό μέσο.

Σε ό,τι αφορά την πρακτική αξία του «εργαλείου» αυτού για την αντιπολίτευση, αυτή κινήθηκε περισσότερο στο επίπεδο των εντυπώσεων, αφού μόνο σε μία περίπτωση, από τις συνολικά 8 προτάσεις, που κατέθεσε η αντιπολίτευση κατά στελεχών του κυβερνώντος

⁴⁸ Δύο κατά του Α.Παπανδρέου, δύο κατά του Κ.Μητσοτάκη και μία (κοινή) κατά των Γ.Παπανδρέου και Γ.Παπαδήμου.

κόμματος, έγινε δεκτή. Πέραν των εντυπώσεων, η πρακτική αξία για την αντιπολίτευση -και δη της αξιωματικής, αφού αυτή έχει προοπτική εξουσίας- έγκειται στην απειλή σύστασης μιας τέτοιας προανακριτικής επιτροπής, όταν έρθει στην εξουσία, όπως συνέβη κατά την πολιτικά φορτισμένη περίοδο του 1988-1994.

Αλλά εάν η πολιτική πρακτική πάσχει στο «εργαλείο» αυτό, εξ ίσου πάσχει και το θεσμικό πλαίσιο και ιδίως σε ό,τι αφορά το ζήτημα της σύντομης παραγραφής, που αντίκειται σε κάθε έννοια κράτους δικαίου. Αντίθετα, η ανάγκη λήψης ειδικής άδειας από τη Βουλή και η πρόβλεψη για σύσταση ειδικού δικαστηρίου είναι σχετικά δικαιολογημένες από την αντικειμενικά διττή φύση αυτών των υποθέσεων -πολιτική και ποινική- και δεν είναι καινοφανής για τα διεθνή δεδομένα.⁴⁹

Τέλος, η συχνή άσκηση του ακραίου αυτού «εργαλείου» και μάλιστα κατά Πρωθυπουργών αποδυναμώνει πολιτικά την αξία του, καθώς εθίζει την κοινή γνώμη με δύο ενδεχόμενες αρνητικές συνέπειες για ένα δημοκρατικό πολίτευμα: είτε οι πολίτες πιστεύουν ότι διαπράττονται αδικήματα, αλλά κανείς δεν τιμωρείται, αφού τελικώς δεν προχωρά η παραπομπή, είτε ότι άδικα παραπέμπονται οι πολιτικοί ηγέτες τους οπότε δεν πείθονται ακόμη και για περιπτώσεις που όντως έχουν ποινικό ενδιαφέρον.

⁴⁹ Σύμφωνα με τη συγκριτική μελέτη, 15 χώρες προβλέπουν την εκδίκαση των αδικημάτων από τα τακτικά δικαστήρια και 7 από τα ειδικά, μεταξύ αυτών και η Ελλάδα (Παράρτημα Γ: Π.Γ.2).

1.3 «Εργαλεία» για την προβολή των προτάσεων της αντιπολίτευσης

Κάθε αντιπολίτευση, και ιδιαίτερα η αξιωματική αντιπολίτευση, που επιθυμεί να πείσει τους πολίτες ότι μπορεί και πρέπει να αναλάβει τη διακυβέρνηση της χώρας, οφείλει να εκμεταλλευτεί, μεταξύ των άλλων μέσων της πολιτικής πράξης, τις κοινοβουλευτικές διαδικασίες για να αναδείξει την εναλλακτική της πρόταση διακυβέρνησης, τις λύσεις που εκείνη επιθυμεί να δώσει στα προβλήματα της χώρας (Σημίτης, 1979: 14).

Δύο είναι οι θεσμοί της κοινοβουλευτικής διαδικασίας, που κατ' εξοχήν προσφέρονται για την προβολή των προτάσεων της αντιπολίτευσης:

- η υποβολή προτάσεων νόμου από την αντιπολίτευση, καθώς και η τροποποίηση των διατάξεων των σχεδίων νόμου που υποβάλλει η κυβέρνηση και
- οι προ ημερησίας διατάξεως συζητήσεις σε επίπεδο αρχηγών κομμάτων.

1.3.1 Νομοθετικό έργο

Στην Ελλάδα, τη νομοθετική πρωτοβουλία ασκεί κατά κόρον η κυβέρνηση, κάτι συνηθισμένο στις σύγχρονες κοινοβουλευτικές δημοκρατίες.⁵⁰ Αντίθετα, νομοθετήματα που δεν προέρχονται από την κυβέρνηση, αλλά από τους βουλευτές, και τα οποία αποκαλούνται στην ελληνική έννομη τάξη «προτάσεις νόμου», κατατίθενται και συζητούνται σπάνια, ενώ ακόμη σπανιότερα υπερψηφίζονται.

Αν και δικαίωμα να καταθέσει τέτοιες προτάσεις έχει κάθε βουλευτής, στην πράξη αποτελούν κυρίως «εργαλείο» της αντιπολίτευσης, αφού οι βουλευτές της συμπολίτευσης έχουν τη δυνατότητα να συνεννοηθούν με τον υπουργό και να φέρει αυτός τη διάταξη, που τους ενδιαφέρει στη Βουλή, με πολύ περισσότερες πιθανότητες να ψηφισθεί.

Το θεσμικό πλαίσιο

Το Σύνταγμα (άρθρα 73 & 74) αναφέρεται από κοινού στα νομοσχέδια και τις προτάσεις νόμου, ορίζοντας τις ίδιες διαδικασίες κατάθεσης και προθεσμίες συζήτησης και ψήφισης. Ομοίως, κοινή αναφορά για νομοσχέδια και προτάσεις νόμου κάνει και ο ΚτΒ (άρθρα 85-89, 101, 109-110, 121-123).

Οι ίδιες όμως διαδικασίες δε συνεπάγονται ισοτιμία μεταξύ της νομοθετικής πρωτοβουλίας της συμπολίτευσης και αυτής της αντιπολίτευσης, αφού υπάρχουν μερικές κρίσιμες διαφορές όπως:

- i) η συζήτηση των νομοσχεδίων καλύπτει συνήθως 2-3 ημέρες την εβδομάδα, ενώ η συζήτηση των προτάσεων νόμου γίνεται μία μόνο φορά το μήνα,
- ii) οι προτάσεις νόμου δεν μπορούν να αφορούν στην απονομή μισθού ή συντάξεων σε κάποιο πρόσωπο.

⁵⁰ Για την αντίστοιχη εικόνα που παρουσιάζουν οι σχέσεις εκτελεστικής-νομοθετικής εξουσίας σε Μ.Βρετανία, Γαλλία και Ιταλία, αναφορικά με το νομοθετικό έργο βλ. αντίστοιχα στα: Graham, P.T. (2006), «United Kingdom: the Prime Minister and Parliament», στο συλλογικό τόμο Baldwin, N. (επιμ.), *Executive Leadership and Legislative Assemblies*, London: Routledge, σελ. 8 επ., Hayward, J. (2006), «Parliament and the French Government's Domination of the Legislative Process», στο συλλογικό τόμο Baldwin, N. (επιμ.), *οπ.π.*, σελ. 79 επ. και Tosi, S. (1979), «Equilibre et déséquilibre dans la fonction législative en droit parlementaire comparé», στο συλλογικό τόμο Institut Universitaire Européen (επιμ.), *Parlement et Gouvernement: le partage du pouvoir*, Bruxelles: Bruylant, σελ. 79-87.

Κεφάλαιο 1:
Τα κοινοβουλευτικά «εργαλεία» της αντιπολίτευσης

Μία περαιτέρω διαφοροποίηση μεταξύ της νομοθετικής πρωτοβουλίας της κυβέρνησης και της αντιπολίτευσης είναι ότι ο προϋπολογισμός δεν μπορεί να τροποποιηθεί με πρωτοβουλία της Βουλής παρά μόνο εάν για κάθε αύξηση των δαπανών προβλέπεται αντίστοιχη αύξηση και των εσόδων και ο τρόπος με τον οποίο αυτή θα επιτευχθεί.

Τέλος, ειδική αναφορά πρέπει να γίνει και στη δυνατότητα των βουλευτών να καταθέτουν τροπολογίες (άρθρα 87-88 ΚτΒ) σε συζητούμενα νομοσχέδια, τουλάχιστον τρεις ημέρες πριν από την έναρξη συζήτησης στην αρμόδια κοινοβουλευτική επιτροπή ή την Ολομέλεια και πάντως όχι μετά την 1.30μ.μ. της Παρασκευής.⁵¹

Η πολιτική πρακτική

Οι προτάσεις νόμου συνέβαλαν ελάχιστα στη νομοθετική διαδικασία κατά τη μεταπολιτευτική περίοδο, αφού από τις 652 προτάσεις που κατατέθηκαν συνολικά, συζητήθηκαν μόνο 276 και εν τέλει ψηφίσθηκαν μόλις 13.

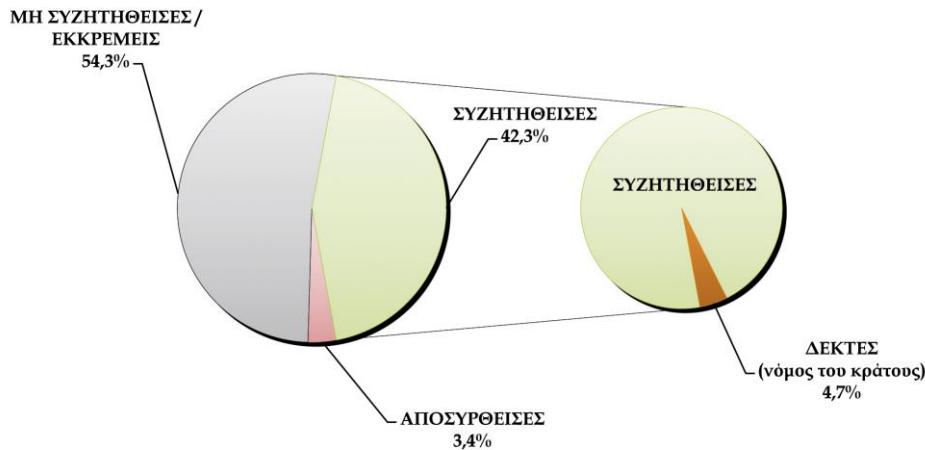
Πίνακας 1.3
Προτάσεις νόμου

ΚΟΙΝΟΒ. ΠΕΡΙΟΔΟΣ	ΚΑΤΑΤΕΘΕΙΣΣΕΣ (σύνολο)	ΑΠΟΣΥΡΘΕΙΣΣΕΣ	ΕΚΚΡΕΜΕΙΣ	ΣΥΖΗΤΗΘΕΙΣΣΕΣ	ΔΕΚΤΕΣ (νομος του κράτους)
Α'	102	2	74	26	1
Β'	130	0	70	60	0
Γ'	30	0	11	19	0
Δ'	41	4	16	21	0
Ε'	8	0	6	2	0
ΣΤ'	13	0	12	1	0
Ζ'	63	1	39	23	1
Η'	49	3	26	20	3
Θ'	46	3	19	24	3
Ι'	40	1	9	30	3
ΙΑ'	29	2	2	25	0
ΙΒ'	17	0	5	12	0
ΙΓ'	34	1	24	9	1
ΙΔ'	-	-	-	-	0
ΙΕ' (μέχρι και 22/1/2014)	50	5	41	4	1
	652	22	354	276	13

Πηγή: Βουλή των Ελλήνων

⁵¹ Ο σχετικός περιορισμός καθιερώθηκε το 2010 (ΦΕΚ 139Α'/10.08.2010), προκειμένου να αντιμετωπισθεί η κριτική της αντιπολίτευσης και του Τύπου για την κατάθεση τροπολογιών αργά την Παρασκευή ή το Σαββατοκύριακο, όταν είναι δυσχερής η μελέτη και η δημόσια αξιολόγησή τους.

Διάγραμμα 1.15
Ποσοστό προτάσεων νόμου που υπερψηφίστηκαν

Αλλά ακόμη πιο χαρακτηριστική της μικρής σημασίας των προτάσεων νόμου και από τους ίδιους τους αριθμούς είναι η θεματολογία όσων υπερψηφίστηκαν, αφού αφορούσαν, με μία εξαίρεση⁵², σε επουσιώδη, συμβολικά θέματα.

Σε ό,τι αφορά τις τροπολογίες, είναι δυσχερής η παράθεση στατιστικών στοιχείων, αφού είναι δεκάδες χιλιάδες και η προσπάθεια να ταξινομηθούν σε αυτές που προέρχονται από τη συμπολίτευση και σε εκείνες που προέρχονται από την αντιπολίτευση ξεπερνά τις δυνατότητες της μελέτης αυτής, δεδομένου μάλιστα ότι αρκετές υποβάλλονται από κοινού από βουλευτές της συμπολίτευσης και της αντιπολίτευσης.⁵³

Σημειώνεται, όμως, ότι τα τελευταία χρόνια έχουν αυξηθεί σημαντικά οι τροπολογίες, που κατατίθενται από την αντιπολίτευση σε ζητήματα που υπάρχουν διαφοροποιήσεις μεταξύ των βουλευτών της συμπολίτευσης, προκειμένου να αναδειχθούν αυτές οι διαφωνίες έστω και εάν τελικά δεν εκδηλωθούν στην ψηφοφορία.⁵⁴

⁵² Πρόκειται για την πρόταση του Απ.Κακλαμάνη, που αφορούσε στην αυστηροποίηση του θεσμικού πλαισίου για τον έλεγχο της περιουσιακής κατάστασης των βουλευτών και στη διενέργεια ενός τέτοιου ελέγχου αναδρομικά για όσους διετέλεσαν υπουργοί και υφυπουργοί από το 1974 και μετά (ν.4162/2013). Βλ. στο Παράρτημα Δ τη θεματολογία των προτάσεων νόμου, που έγιναν δεκτές.

⁵³ Σύμφωνα με στατιστικά στοιχεία, που υπάρχουν στα αρχεία της Βουλής των Ελλήνων, στο διάστημα 04.10.2008-14.05.2014 κατατέθηκαν 2.871 τροπολογίες, εκ των οποίων οι 585 ήταν υπουργικές και οι 2.286 βουλευτικές.

⁵⁴ Χαρακτηριστικό παράδειγμα η τροπολογία του Κ.Κ.Ε. για την κατάργηση της Πράξης Νομοθετικού Περιεχομένου που οδήγησε στο κλείσιμο της Δημόσιας Τηλεόρασης, που κατέθεσε σε νομοσχέδιο για το

Συμπεράσματα

Στη μεταπολιτευτική Ελλάδα, το περιθώριο για ανάληψη και, κυρίως, ευόδωση νομοθετικών πρωτοβουλιών από πλευράς της αντιπολίτευσης παρουσιάζεται ιδιαίτερα περιορισμένο.

Η ύπαρξη συμπαγών κυβερνητικών πλειοψηφιών μέχρι το 2009 (Διάγραμμα 1.17: 44) και η απειλή, από το 2010 και μετά, πτώσης της κυβέρνησης σε περίπτωση υπερψηφίσης μιας τροπολογίας, που θα ανέτρεπε τις μνημονιακές δεσμεύσεις της χώρας, δεν άφηνε πολλές δυνατότητες στην αντιπολίτευση να νομοθετήσει.

Αλλά και σε επίπεδο προβολής του εναλλακτικού πολιτικού λόγου και των προτάσεων της αντιπολίτευσης μέσα από μια νομοθετική διαδικασία, τα περιθώρια είναι περιορισμένα, αφού η συζήτηση τέτοιων νομοθετημάτων μπορεί να γίνει μόνο μια φορά το μήνα. Τα στατιστικά στοιχεία επιβεβαιώνουν τη μικρή πολιτική αξία αυτού του «εργαλείου», αφού μετά τα πρώτα χρόνια της μεταπολίτευσης και συγκεκριμένα από τη Γ' περίοδο και μετά, οι κατατιθέμενες προτάσεις μειώθηκαν δραστικά.

Αντίθετα, όπως προαναφέρθηκε, στη σημερινή εποχή έχει, ενδεχομένως, μεγαλύτερη σημασία από τη μειούμενη κομματική πειθαρχία, η δυνατότητα υποβολής τροπολογιών, αφού φέρνει σε δύσκολη θέση την εκάστοτε κυβέρνηση στις περιπτώσεις, που υπάρχουν διαφωνούντες βουλευτές, ενώ έτσι η αντιπολίτευση κερδίζει πολιτικά.

Τελικά, δεν είναι τόσο το θεσμικό πλαίσιο για τις προτάσεις νόμου και τις τροπολογίες των βουλευτών που αποθαρρύνει τις νομοθετικές δυνατότητες της αντιπολίτευσης, αλλά το ίδιο το ελληνικό πολιτικό σύστημα που σε ό,τι τουλάχιστον αφορά τη νομοθέτηση την αναθέτει σχεδόν αποκλειστικά στην κυβέρνηση.

«Ερρίκος Ντυνάν» (N.4163/28.06.2013). Βλ. σχετικό δημοσίευμα [online] διαθέσιμο στο <http://www.ethnos.gr/article.asp?catid=22767&subid=2&pubid=63844821> [πρόσβαση: 14.05.2014].

1.3.2 Συζήτηση προ ημερησίας διατάξεως

Η προ ημερησίας διατάξεως συζήτηση στη Βουλή σε επίπεδο αρχηγών των κομμάτων αποτέλεσε παραδοσιακά έναν από τους πιο σημαντικούς θεσμούς της κοινοβουλευτικής διαδικασίας στη μεταδικτατορική Ελλάδα. Έδινε και δίνει την ευκαιρία στον Πρωθυπουργό και τους άλλους αρχηγούς των κοινοβουλευτικών ομάδων να συζητήσουν ενώπιον της Ολομέλειας και εν τέλει ολόκληρου του λαού, τις απόψεις τους για κάποιο κρίσιμο ζήτημα, που αντιμετωπίζει η χώρα ή και εφ' όλης της ύλης.

Το θεσμικό πλαίσιο

Ο θεσμός διέπεται από το άρθρο 143 ΚτΒ, που ορίζει ότι είναι δυνατόν, πριν τα εγγεγραμμένα θέματα της ημερήσιας διάταξης, να διεξαχθεί συζήτηση στη Βουλή «για εθνικά θέματα ή θέματα γενικότερου ενδιαφέροντος».

Αν και αρχικά η πρωτοβουλία για τη διεξαγωγή της συζήτησης ανήκε αποκλειστικά στην κυβέρνηση, η διάταξη όπως ισχύει σήμερα⁵⁵, προβλέπει ότι δυνατότητα να ζητήσει τη διεξαγωγή τέτοιας συζήτησης έχει μία φορά για κάθε σύνοδο η κυβέρνηση,⁵⁶ μία φορά ο Πρόεδρος της Βουλής και πέντε η αντιπολίτευση: δύο φορές το κόμμα της αξιωματικής αντιπολίτευσης και από μία φορά το δεύτερο, τρίτο και τέταρτο κόμμα της αντιπολίτευσης.

Η συζήτηση διεξάγεται εντός μηνός από την υποβολή της σχετικής αίτησης στον Πρόεδρο της Βουλής και σε αυτή λαμβάνουν το λόγο ο Πρωθυπουργός, οι αρχηγοί των κοινοβουλευτικών ομάδων και ένας ή δύο υπουργοί.

Η πολιτική πρακτική

Οι συζητήσεις προ ημερησίας διατάξεως σε επίπεδο αρχηγών αποτέλεσαν εκ των πραγμάτων κορυφαίες στιγμές στην κοινοβουλευτική ιστορία της Μεταπολίτευσης, γιατί, ιδίως στα πρώτα χρόνια της διεξαγωγής τους, ήταν η μόνη ευκαιρία σε μη προεκλογική περίοδο να

⁵⁵ Το δικαίωμα της αντιπολίτευσης να ζητήσει τη διεξαγωγή τέτοιας συζήτησης κατοχυρώθηκε για πρώτη φορά στον ΚτΒ, που τέθηκε σε ισχύ το 1987 (Βολουδάκης, 1988: 54). Για την ιστορική εξέλιξη της σχετικής διάταξης από το 1987 έως σήμερα, αναφορικά με τον αριθμό των συζητήσεων, που κάθε πλευρά (κυβέρνηση, αντιπολίτευση) έχει δικαίωμα να ζητήσει βλ. στο Παράρτημα Ε (Π.Ε.1).

⁵⁶ Σημειωτέον ότι η κυβέρνηση έχει τη δυνατότητα να προβεί σε σύντομη «ανακοίνωση» ή «δήλωση» προς τη Βουλή, εκτός ημερησίας διατάξεως και να λάβουν το λόγο οι αρχηγοί των κοινοβουλευτικών ομάδων της αντιπολίτευσης (άρθρο 142^Α ΚτΒ).

Κεφάλαιο 1:
Τα κοινοβουλευτικά «εργαλεία» της αντιπολίτευσης

ακούσει κανείς τους πολιτικούς αρχηγούς να συζητούν μεταξύ τους και μάλιστα σε απευθείας τηλεοπτική μετάδοση.

Πίνακας 1.4
Διεξαχθείσες συζητήσεις προ ημερησίας διατάξεως

ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ	Με πρωτοβουλία της κυβέρνησης	Με πρωτοβουλία της αντιπολίτευσης
Α'	5	
Β'	2	
Γ'	0	
Δ'	7	2 (από 15.10.1987)
Ε'	1	0
ΣΤ'	1	0
Ζ'	12	2
Η'	3	10
Θ'	4	17
Γ'	2	13
ΙΑ'	7	12
ΙΒ'	4	9
ΙΓ'	0	6
ΙΔ'	0	0
ΙΕ' (μέχρι 04.06.2014)	0	1

Πηγή: Βουλή των Ελλήνων

Όπως ήταν φυσικό, από το 1987, όταν δόθηκε το δικαίωμα αυτό και στην αντιπολίτευση, αυξήθηκε, η συχνότητα τέτοιων συζητήσεων με αποκορύφωμα τη Θ' περίοδο, οπότε διεξήχθησαν περισσότερες από τέσσερις συζητήσεις σε κάθε σύνοδο.

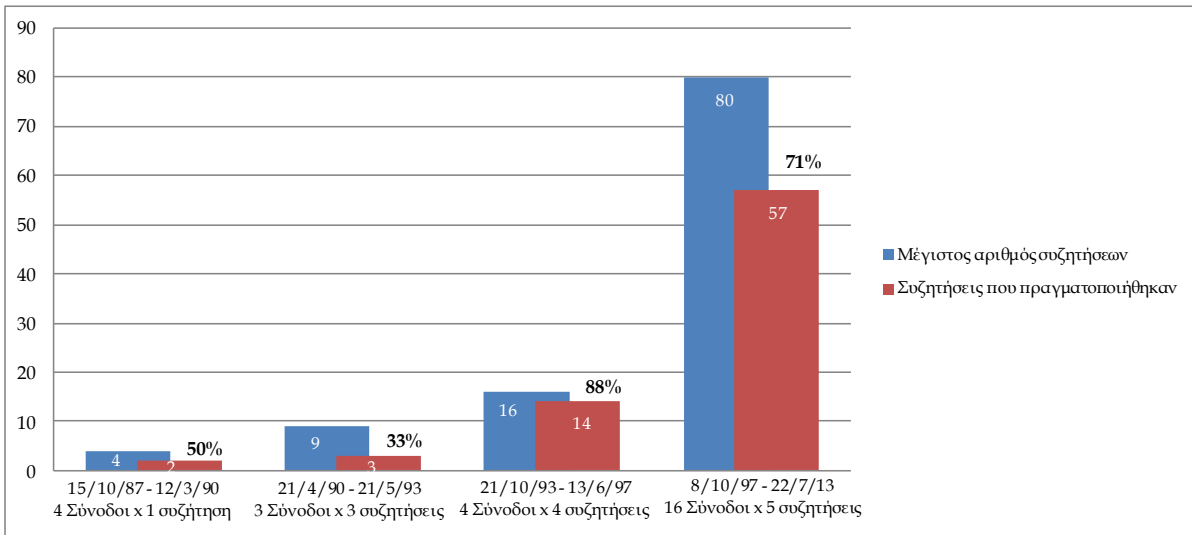
Σημαντική μείωση της συχνότητας διαπιστώνεται από το 2009 μέχρι σήμερα, αφού καμία συζήτηση δεν έγινε με κυβερνητική πρωτοβουλία, ενώ στην τρέχουσα περίοδο (ΙΕ') έχει γίνει μόνο μία συζήτηση, με πρωτοβουλία της αντιπολίτευσης.

Αν και αυτό οφείλεται κυρίως στην κυβερνητική απροθυμία⁵⁷, πρέπει να σημειωθεί ότι, παράλληλα, τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μία τάση να μην αξιοποιείται πλήρως το

⁵⁷ Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση των αιτημάτων του ΣΥΡΙΖΑ να συζητηθούν: i) το θέμα της έξαρσης της νεοναζιστικής βίας (24.09.2013) και ii) η υπόθεση των επαφών Μπαλτάκου με τη Χ.Α (03.04.2014), για τα οποία δεν διεξήχθη καμία συζήτηση (πηγή: Βουλή των Ελλήνων).

δικαίωμα αυτό από τα κόμματα της αντιπολίτευσης, κάτι που ίσως αντανάκλα και τη μείωση της πολιτικής σημασίας του.⁵⁸

Διάγραμμα 1.16
Άσκηση του δικαιώματος της αντιπολίτευσης να ζητήσει τη διεξαγωγή
συζήτησης προ ημερησίας διατάξεως

Τέλος, ως προς τη θεματολογία κυριαρχεί η συζήτηση των ζητημάτων της εξωτερικής πολιτικής και ακολουθούν οι συζητήσεις επί οικονομικών θεμάτων, καθώς και θεμάτων παιδείας και αγροτικής πολιτικής (Παράρτημα Ε: Π.Ε.2).

Συμπεράσματα

Η διεξαγωγή συζητήσεων προ ημερησίας διατάξεως έχει αποτελέσει παραδοσιακά επιδίωξη της αντιπολίτευσης. Μοναδική εξαίρεση αποτέλεσε η Ζ' περίοδος, όταν ο Πρωθυπουργός Κ.Μητσοτάκης ένωθε άνετα μέσα στην Ολομέλεια έναντι του ασθενούντος Α.Παπανδρέου και προκάλεσε 12 συζητήσεις προ ημερησίας διατάξεως έναντι μόλις 3 που ζήτησε η αντιπολίτευση.

Πολιτική εξήγηση έχει και ο μεγάλος αριθμός συζητήσεων που προκλήθηκαν από τη Ν.Δ. επί πρωθυπουργίας Κ.Σημίτη λόγω της προσπάθειας του Κ.Καραμανλή να αποδομήσει την εικόνα του πρώτου.

⁵⁸ Είναι χαρακτηριστικό στις τρεις συνόδους της ΙΓ' περιόδου, η Ν.Δ. κατέθεσε μόνο 2 τέτοιες προτάσεις για συζήτηση (έναντι των 6 που είχε δικαίωμα), ενώ κατά την τρέχουσα (ΙΕ') κοινοβουλευτική περίοδο δεν έχουν καταθέσει καμία τέτοια πρόταση το κόμμα των ΑΝ.ΕΛ. και η Χ.Α. (πηγή: Βουλή των Ελλήνων).

Εντύπωση προκαλεί και ο σχετικά υψηλός αριθμός συζητήσεων που προκλήθηκαν από την κυβέρνηση στην περίοδο 2004-2009, όταν ήταν πρωθυπουργός ο Κ.Καραμανλής και αρχηγός της αξιωματικής αντιπολίτευσης ο Γ.Παπανδρέου. Η εξήγηση θα πρέπει να αναζητηθεί στην άνεση που ένιωθε ο πρώτος στις κοινοβουλευτικές συζητήσεις έναντι του δεύτερου, ιδιαίτερα κατά την πρώτη θητεία του.

Τα στατιστικά στοιχεία δεν αφήνουν καμιά αμφιβολία για τη διευρυνόμενη τάση μείωσης του αριθμού αυτών των συζητήσεων. Το φαινόμενο αυτό εξηγείται βέβαια εν μέρει συγκυριακά, αφού η διεξαγωγή πολλών συζητήσεων επί κρίσιμων νομοσχεδίων λαμβάνει τη μορφή συζήτησης με τη συμμετοχή αρχηγών κομμάτων, αλλά θα πρέπει να αποδοθεί και σε πιο μακροπρόθεσμους παράγοντες, που οδηγούν στη μείωση της πολιτικής σημασίας του θεσμού, όπως:

- Η κυριαρχία της ιδιωτικής τηλεόρασης και της φιλοσοφίας της για τηλεοπτικές εικόνες/μηνύματα των λίγων δευτερολέπτων.
- Οι πολλές εναλλακτικές δυνατότητες της αντιπολίτευσης να προβάλλει το λόγο της στη σημερινή εποχή των πολλών Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης και του διαδικτύου.
- Η χαμηλή ποιότητα των ομιλιών αρκετών από τους πολιτικούς αρχηγούς, αλλά και των βουλευτών που τους ακούν, τους διακόπτουν και τους σχολιάζουν.

Σε κάθε όμως περίπτωση δεν πρέπει να απαξιωθεί στο μυαλό του αναγνώστη πλήρως ο θεσμός των συζητήσεων αυτών ως πολιτικό «εργαλείο» στα χέρια της αντιπολίτευσης, αφού η ισότιμη με τον Πρωθυπουργό αντιπαράθεση των αρχηγών των κοινοβουλευτικών ομάδων έχει αποτελέσει στα χρόνια της Μεταπολίτευσης βήμα για την προβολή των εναλλακτικών προτάσεων, αλλά και των εκάστοτε ηγετών της αντιπολίτευσης.⁵⁹ Επιπλέον, τα προτερήματα ή τα μειονεκτήματα ενός αρχηγού στις αντιπαραθέσεις αυτές γίνονται ορατά στους βουλευτές και ενδυναμώνουν ή αποδυναμώνουν τη θέση του μέσα στο κόμμα του ανάλογα με τις κοινοβουλευτικές επιδόσεις.

⁵⁹ Χαρακτηριστικοί τίτλοι πρωτοσέλιδων παραταξιακού τύπου την επομένη της διεξαγωγής συζητήσεων προ ημερησίας διατάξεως: «Η αντιπολίτευση ζητεί αληθινή κάθαρση δίωξη για την Κύπρο», *Τα Νέα*, 17.10.1975, «Σφυροκόπημα 9 ώρες στη Βουλή: Δεν άντεξε ο Ανδρέας», *Η Βραδυνή*, 7.12.1985, «Η σύγκλιση απέτρεψε σύγκρουση», *Η Καθημερινή*, 6.12.1992, «Από την οικονομία στη ... χωροφυλακή: προεκλογική σύγκρουση στη Βουλή», *Η Καθημερινή*, 30.5.2002.

1.4 «Εργαλεία» για την κοινοβουλευτική διεκδίκηση της εξουσίας

Στο συνταγματικό πλαίσιο που έχει διαμορφωθεί από το 1975 μέχρι σήμερα, η αντιπολίτευση έχει στη διάθεσή της τρεις βασικά τρόπους να αναλάβει την εξουσία ή εν πάση περιπτώσει να προκαλέσει εκλογές πριν την εξάντληση της τετραετίας και να επισπεύσει έτσι την προσδοκώμενη από πλευράς της ανάληψη της εξουσίας.

Συγκεκριμένα:

- τη λήψη διερευνητικής εντολής για το σχηματισμό κυβέρνησης⁶⁰,
- την υποβολή και υπερψήφιση πρότασης δυσπιστίας σε βάρος της κυβέρνησης,
- τη μη συναίνεση στην εκλογή Προέδρου της Δημοκρατίας.

⁶⁰ Η ανάθεση διερευνητικής εντολής στο 2^ο και 3^ο σε κοινοβουλευτικές έδρες κόμμα μετά τη διεξαγωγή εκλογών, όταν δεν υπάρχει αυτοδύναμη πλειοψηφία και το 1^ο σε κοινοβουλευτική δύναμη κόμμα αποτυγχάνει να αξιοποιήσει τη διερευνητική εντολή που έλαβε, θεωρητικώς δεν είναι «εργαλείο» αυτής καθ' αυτής της αντιπολίτευσης, αφού ακόμη δεν έχει καθορισθεί ποια θα είναι η συμπολίτευση και ποια η αντιπολίτευση. Στην πράξη, όμως, όπως θα διαπιστωθεί στην ενότητα 1.4.1 καθίσταται «εργαλείο» της «εν δυνάμει» αντιπολίτευσης, αφού δίνει σε ένα ή και στα δύο αυτά κόμματα (2^ο και 3^ο) τη δυνατότητα να καταστούν συμπολίτευση.

1.4.1 Διερευνητικές εντολές

Στην Ελλάδα, το πολιτικό σκηνικό μπορεί να παρέμεινε επί δεκαετίες σχετικά σταθερό και να περιορίσει την εναλλαγή δύο μόνο κομμάτων⁶¹ στην εξουσία, όμως η εμπειρία αποδεικνύει ότι εάν συντρέξουν οι κατάλληλες πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες μπορεί ένα μικρό κόμμα να βρεθεί να διεκδικεί ισότιμα την εξουσία και ένα μεγάλο κόμμα να βρεθεί στη θέση του μικρού κόμματος.

Το θεσμικό πλαίσιο

Σύμφωνα με το άρθρο 37 παρ.3 & 4 Σ.,⁶² όταν κανένα κόμμα δεν έχει αυτοδύναμη πλειοψηφία μετά τις εκλογές, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας αναθέτει διαδοχικά τη διερευνητική εντολή⁶³ σχηματισμού κυβέρνησης στο πρώτο, το δεύτερο και το τρίτο κατά σειρά κοινοβουλευτικών εδρών κόμμα. Ο αρχηγός⁶⁴ καθενός από τα κόμματα αυτά έχει στη διάθεσή του τρεις ημέρες για να διερευνήσει τις πιθανότητες να σχηματίσει κυβέρνηση, που θα λάβει ψήφο εμπιστοσύνης από τη Βουλή. Μετά την παράδοση της εντολής από τον αρχηγό και του τρίτου κόμματος⁶⁵, όταν αυτή αποβεί άκαρπη, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας συγκαλεί σύσκεψη των αρχηγών των κομμάτων, που εκπροσωπούνται στη Βουλή και διερευνούν από κοινού τη δυνατότητα σχηματισμού κυβέρνησης, που θα λάβει ψήφο εμπιστοσύνης. Εάν και αυτό δεν γίνει εφικτό, τότε προκηρύσσονται εκλογές.⁶⁶

⁶¹ Το ΠΑ.ΣΟ.Κ. και η Ν.Δ. αποτέλεσαν κατά τη Μεταπολίτευση (με τη σύντομη εξαίρεση της περιόδου 1989-1990) τα δύο κόμματα, που διεκδίκησαν την εξουσία και εναλλάχθηκαν σε αυτή αδιαλείπτως και με αυτοδύναμες πλειοψηφίες (Διάγραμμα 1.17: 44).

⁶² Για την ιστορικότητα της ρύθμισης αυτής βλ. στο Αναστασιάδης, Γ. (1989α), *Δημοκρατικοί θεσμοί και πολιτικός λόγος στην ελληνική συνταγματική ιστορία*, Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, σελ. 243-266.

⁶³ Με τον όρο διερευνητική εντολή εννοείται η εντολή που δίδεται όταν κανένα κόμμα δε διαθέτει την απόλυτη πλειοψηφία των κοινοβουλευτικών εδρών και έτσι είναι άδηλο το ποιος θα μπορέσει να λάβει ψήφο εμπιστοσύνης (άρθρο 84 Σ) από τη Βουλή. Δεν απαιτείται διερευνητική εντολή στην περίπτωση «τεκμηρίου κοινοβουλευτικής εμπιστοσύνης» (Σπυρόπουλος, 2006: 295), δηλαδή όταν το πρώτο κόμμα διαθέτει 151 έδρες.

⁶⁴ Όταν ένα κόμμα δεν έχει αρχηγό ή ο αρχηγός του δεν έχει εκλεγεί βουλευτής, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας δίνει την εντολή σε αυτόν που προτείνεται από την κοινοβουλευτική ομάδα του κόμματος.

⁶⁵ Με ερμηνευτική δήλωση αποσαφηνίζεται ότι στην περίπτωση της ισοδυναμίας κομμάτων σε βουλευτικές έδρες, οι διερευνητικές εντολές δεν είναι τρεις αλλά τέσσερις.

⁶⁶ Οι εκλογές θα διεξαχθούν είτε από υπηρεσιακή κυβέρνηση που θα έχουν συμφωνήσει οι αρχηγοί των κοινοβουλευτικών ομάδων υπό τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας είτε, εάν ούτε αυτό επιτευχθεί, από υπηρεσιακή κυβέρνηση με πρωθυπουργό έναν εκ των Προέδρων των τριών Ανωτάτων Δικαστηρίων της χώρας.

Η λεπτομερειακή αυτή ρύθμιση της σχετικής διαδικασίας, που είναι ασυνήθιστα -για τα διεθνή δεδομένα-⁶⁷ δεσμευτική για τον Αρχηγό Κράτους, έχει την ιστορική της εξήγηση. Πριν τη δικτατορία, παρά το ότι είχε καθιερωθεί η αρχή της δεδηλωμένης (Παραράς, 1989),⁶⁸ το Σύνταγμα δε ρύθμιζε τι θα γινόταν σε περίπτωση που κανένα κόμμα δε διέθετε την απόλυτη πλειοψηφία των εδρών της Βουλής. Ο βασιλιάς ήταν ελεύθερος να αναθέσει την εντολή σχηματισμού κυβέρνησης σε όποιον εκείνος νόμιζε ότι θα λάβει ψήφο εμπιστοσύνης.⁶⁹

Ο συνταγματικός νομοθέτης, το 1975, θέλοντας να αποφύγει την τραυματική εμπειρία του παρελθόντος, καθόρισε με μεγαλύτερη σαφήνεια τη σχετική διαδικασία και στη συνέχεια με την αναθεωρημένη διάταξη του 1986⁷⁰ περιόρισε τη σχετική ευχέρεια του ανώτατου άρχοντα (Τσάτσος, 1993: 358).

Η πολιτική πρακτική

Από το 1974 έως το 2009, οι περιπτώσεις που εφαρμόστηκε η διαδικασία των διερευνητικών εντολών ήταν μόλις δύο⁷¹, δεδομένου ότι το πολιτικό σύστημα, βοηθούμενο και από τον εκλογικό νόμο, διασφάλιζε στο εκάστοτε πρώτο κόμμα απόλυτη πλειοψηφία.

⁶⁷ Μόνο 3 χώρες (μεταξύ αυτών και η Ελλάδα) προβλέπουν αυστηρή τήρηση της σειράς των κομμάτων, ενώ 14 χώρες απάντησαν ότι υπάρχει πλήρης διακριτική ευχέρεια του Αρχηγού του Κράτους και 5 χώρες ότι υπάρχει ένα μεικτό σύστημα. Αντίθετα όμως, ως προς την υποχρεωτική προσφυγή σε νέες εκλογές μετά από ένα προκαθορισμένο σημείο, η Ελλάδα ανήκει στην πλειοψηφία των χωρών (16/22), που προβλέπουν ένα τέτοιο χρονικό σημείο, ώστε τελικώς να κληθεί να δώσει τη λύση ο λαός (Παράρτημα Γ: Π.Γ.4).

⁶⁸ Για μια συνοπτική περιγραφή των προβλημάτων που αντιμετωπίζει η εφαρμογή της αρχής της δεδηλωμένης, όταν το κομματικό σύστημα δεν εξασφαλίζει την ανάδειξη αυτοδύναμης μονοκομματικής κυβέρνησης βλ. στο Καμτσίδου, Ι. (1990), *Η συνταγματική ρύθμιση και η πρόσφατη ρύθμιση του διορισμού κυβερνήσεως*, Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, σελ. 28 επ.

⁶⁹ Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η ανάθεση από το βασιλιά Κωνσταντίνο, το 1965, της εντολής διαδοχικά σε τρεις βουλευτές του κυβερνώντος κόμματος (Ένωση Κέντρου) μετά τον εξαναγκασμό σε παραίτηση του λαοπρόβλητου Πρωθυπουργού Γ. Παπανδρέου, με αποτέλεσμα να ξεσπάσει οξύτατη πολιτική κρίση (Νικολακόπουλος, 2001: 368 επ.). Για τα προβλήματα που δημιουργήθηκαν κατά το σχηματισμό κυβερνήσεων από το βασιλιά βλ. στο Αναστασιάδης, Γ. (1984), *Συνταγματικοί θεσμοί και λειτουργία του πολιτεύματος στην Ελλάδα: ιδιομορφίες της ιστορικής εξέλιξης και της σύγχρονης πολιτικής ζωής*, Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας, σελ. 127 επ.

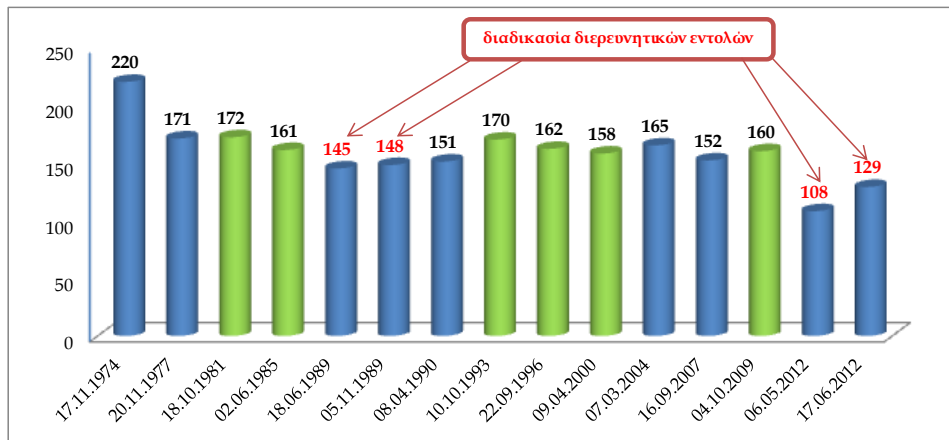
⁷⁰ Για τη σημασία της ιστορικής εμπειρίας στη διαδικασία της συνταγματικής αναθεώρησης του 1986 βλ. στο Σπυρόπουλος, Φ. (1988), «Η αναθεώρηση του 1986. Έκφραση της ιστορικότητας του Συντάγματος του 1975;», *Δίκαιο και Πολιτική*, (13-14), σελ. 181-224.

⁷¹ i) Μετά τις εκλογές της 18.06.1989: μετά τα τρία τριήμερα των διερευνητικών εντολών στους αρχηγούς των τριών πρώτων κομμάτων [Ν.Δ., ΠΑ.ΣΟ.Κ. και Συνασπισμού της Αριστεράς και της Προόδου (ΣΥΝ)], επιτεύχθηκε συμφωνία Ν.Δ. και ΣΥΝ για το σχηματισμό βραχύβιας κυβέρνησης, υπό τον Τζ. Τζαννετάκη.

Κεφάλαιο 1:
Τα κοινοβουλευτικά «εργαλεία» της αντιπολίτευσης

Διάγραμμα 1.17

Βουλευτικές έδρες 1^ο κόμματος αμέσως μετά τις εκλογές (1974-2012)

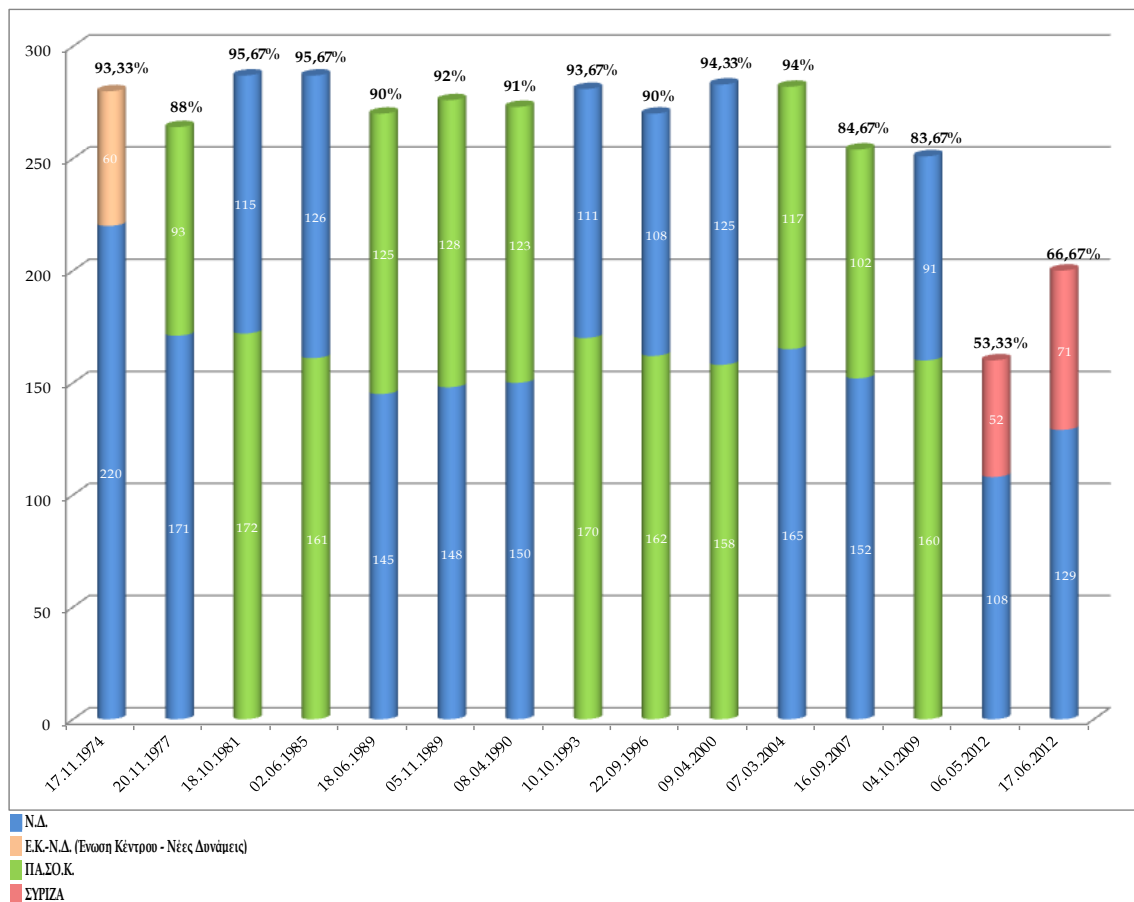
■ N.Δ.

■ Π.Α.Σ.Ο.Κ.

Στις εκλογές της 08.04.1990, η κυβερνητική πλειοψηφία των 151 εδρών διαμορφώθηκε με την προσχώρηση του μοναδικού εκλεγέντος βουλευτή της Δημοκρατικής Ανανέωσης (ΔΗ.ΑΝΑ.) στη Ν.Δ. την επομένη ημέρα των εκλογών, οπότε δεν χρειάστηκε η διαδικασία των διερευνητικών εντολών

Διάγραμμα 1.18

Κοινοβουλευτική δύναμη των δύο πρώτων κομμάτων αμέσως μετά τις εθνικές εκλογές (1974-2012)

■ N.Δ.

■ Ε.Κ.-Ν.Δ. (Ένωση Κέντρου - Νέες Δυνάμεις)

■ Π.Α.Σ.Ο.Κ.

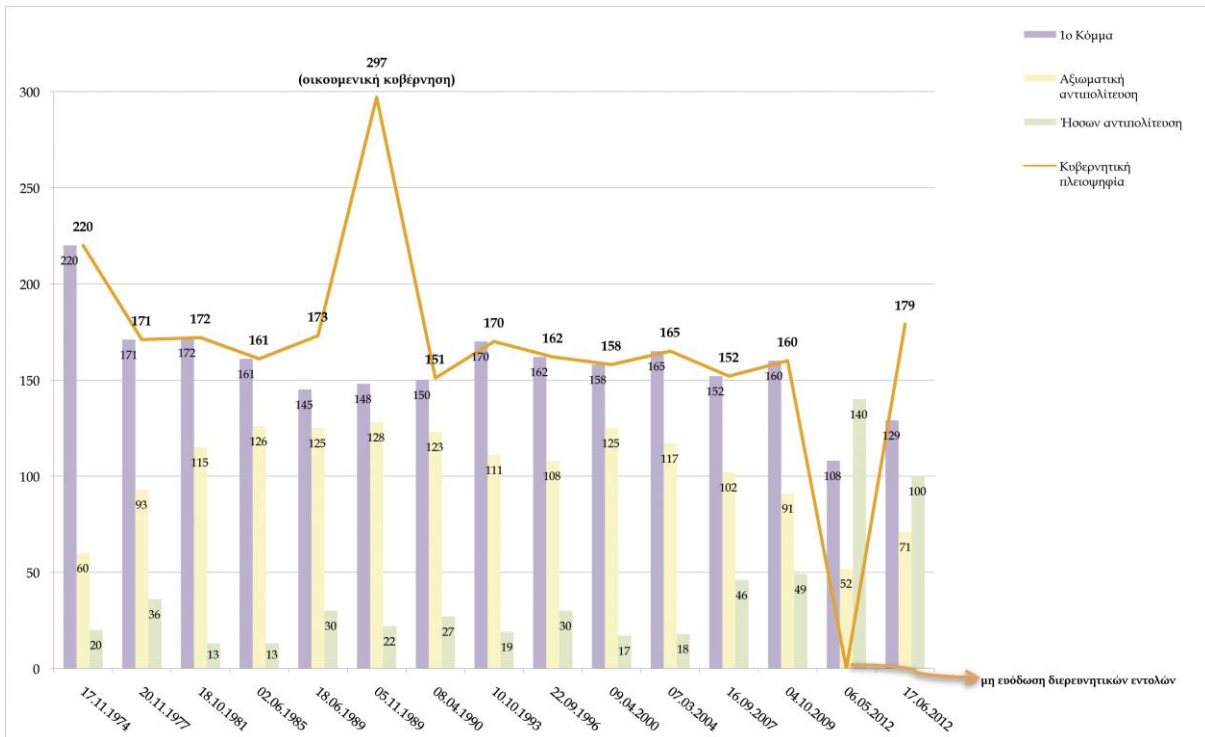
■ ΣΥΡΙΖΑ

ii) Μετά τις εκλογές της 05.11.1989: η διαδικασία των τριών διερευνητικών εντολών σε Ν.Δ., Π.Α.Σ.Ο.Κ. και ΣΥΝ δεν απέφερε αποτέλεσμα και στη σύσκεψη των πολιτικών αρχηγών υπό τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας συμφωνήθηκε ο σχηματισμός οικογενειακής κυβέρνησης, υπό τον Ξ.Ζολότα.

Οι περιπτώσεις του 1989 αποτελούν την εξαίρεση μη επίτευξης αυτόνομης πλειοψηφίας, οφειλόμενη σε ένα ιδιόμορφο εκλογικό νόμο⁷², που ψηφίσθηκε επί κυβέρνησης ΠΑ.ΣΟ.Κ., όταν είχε αρχίσει να διαφαίνεται ότι θα απολέσει την πρώτη θέση στις εκλογές του Ιουνίου '89.

Διάγραμμα 1.19

Κοινοβουλευτική δύναμη 1^ο κόμματος, αξιωματικής και ήσσονος αντιπολίτευσης – Έδρες εκάστοτε κυβερνητικής πλειοψηφίας (1974-2014)

Αλλά εάν οι συμμαχικές κυβερνήσεις του 1989 αποτέλεσαν παρένθεση, δε συνέβη το ίδιο το 2012, όταν η ανατροπή του πολιτικού σκηνικού όχι μόνο οδήγησε αναπόφευκτα δύο φορές στην εφαρμογή της διαδικασίας των διερευνητικών εντολών μέσα σε δύο μήνες⁷³, αλλά και

⁷² Πρόκειται για το ν.1847/1989 («αναλογική με ρήτρα +1»), που άνοιξε το «δρόμο» στο σχηματισμό κυβερνήσεων συνεργασίας (Αναστασιάδης, 1989β: 55-56).

⁷³ i) Μετά τις εκλογές της 06.05.2012: η διαδικασία των διερευνητικών εντολών στους αρχηγούς των τριών πρώτων κομμάτων (Ν.Δ., ΣΥΡΙΖΑ, ΠΑ.ΣΟ.Κ) δεν τελεσφόρησε και η χώρα οδηγήθηκε στη διεξαγωγή νέων εκλογών (17.06.2012). Σημειώνεται ότι η ανάδειξη της Χ.Α. σε κοινοβουλευτικό κόμμα απέτρεψε τη σύγκληση συμβουλίου των πολιτικών αρχηγών και προκρίθηκε η διενέργεια διαδοχικών συναντήσεων με τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας.

ii) Μετά τις εκλογές της 17.06.2012: αυτή τη φορά οι προσπάθειες ευοδώθηκαν με την πρώτη διερευνητική εντολή, αφού οι έδρες του πρώτου κόμματος (Ν.Δ.) αυξήθηκαν από 108 σε 129, ενώ και η ΔΗΜ.ΑΡ. δέχτηκε να μετάσχει σε κυβέρνηση με τη Ν.Δ. και το ΠΑ.ΣΟ.Κ.

κατέστησε προφανές ότι στα επόμενα χρόνια η διαδικασία αυτή θα είναι ο κανόνας, μολονότι ο εκλογικός νόμος ευνοεί σημαντικά το πρώτο κόμμα⁷⁴.

Συμπεράσματα

Η δέσμευση του Προέδρου της Δημοκρατίας να δίνει διαδοχικά την εντολή στο δεύτερο και το τρίτο σε κοινοβουλευτική δύναμη κόμμα αποτελεί μία σημαντική δημοκρατική κατάκτηση για τα πολιτικά κόμματα. Η εφαρμογή των διατάξεων αυτών ήταν ομαλή και οδήγησε σε γρήγορο σχηματισμό κυβερνήσεων παρά το ότι και το 1989-1990 και το 2012 ήταν ιδιαίτερα παραγμένες πολιτικά περίοδοι.

Κατ' αρχήν, σε πρακτικό επίπεδο δόθηκε η ευκαιρία στα πολιτικά κόμματα να δοκιμάσουν τη δυνατότητά τους να οικοδομήσουν συμμαχίες και να σχηματίσουν κυβέρνηση. Έτσι, μετά τις εκλογές του Ιουνίου '89, σχηματίστηκε, για πρώτη φορά στην ιστορία της Ελλάδας, συμμαχική κυβέρνηση δεξιάς και παραδοσιακής αριστεράς (Ν.Δ. και ΣΥΝ) και μετά τις εκλογές του Νοεμβρίου '89, σχηματίστηκε η πρώτη, μετά τη δικτατορία, οικουμενική κυβέρνηση (Ν.Δ., ΠΑ.ΣΟ.Κ., ΣΥΝ), υπό εξωκοινοβουλευτικό Πρωθυπουργό. Πολιτικά καινοφανή ήταν και η συγκυβέρνηση Ν.Δ.-ΠΑ.ΣΟ.Κ.-ΔΗΜ.ΑΡ. που προέκυψε τον Ιούνιο '12.

Παράλληλα, ιδιαίτερη σημασία απέκτησε η συμβολική, επικοινωνιακή αξία της διερευνητικής εντολής, ιδίως στην περίπτωση που το δεύτερο ή το τρίτο κόμμα είναι κόμματα μονίμως εκτός εξουσίας (όπως ήταν ο ΣΥΝ το 1989 και ο ΣΥΡΙΖΑ το 2012).⁷⁵

Όσον αφορά στην κριτική του θεσμικού πλαισίου, οι διατάξεις δείχνουν:

- να σέβονται τα δικαιώματα του δεύτερου και ιδιαίτερα του τρίτου κόμματος, αφού μέχρι το 1985 ήταν αδιανόητο να δοθεί η εντολή στο τρίτο κόμμα, που ήταν συνήθως αριστερό,

⁷⁴ Μετά την τροποποίηση (ν.3636/2008) του ισχύοντος εκλογικού νόμου (ν.3231/2004), οι 250 από τις 300 έδρες κατανέμονται βάσει απλής αναλογικής και οι υπόλοιπες 50 παραχωρούνται στο πρώτο κόμμα. Η νέα ρύθμιση εφαρμόστηκε πρώτη φορά στις εθνικές εκλογές της 06.05.2012.

⁷⁵ Μετά τις εκλογές του Ιουνίου '89, για πρώτη φορά ανατέθηκε διερευνητική εντολή σχηματισμού κυβέρνησης σε ηγέτη κομμουνιστικού κόμματος (Χ.Φλωράκης).

- να διαθέτουν την αναγκαία ευελιξία, αφού στο τέλος παρέχεται η δυνατότητα αναζήτησης λύσης πέραν των αρχηγών των κομμάτων,
- να δίνουν λύσεις ή να οδηγούν σε εκλογές μέσα σε σύντομο χρονικό διάστημα, καθώς η Ελλάδα, με τη διοικητική δομή που έχει, δε θα άντεχε μακρές περιόδους διακυβέρνησης από υπηρεσιακή κυβέρνηση.

1.4.2 Πρόταση δυσπιστίας

Σύμφωνα με το Σύνταγμα, η συνεχιζόμενη εμπιστοσύνη της Βουλής διαπιστώνεται είτε με πρωτοβουλία της Κυβέρνησης οπότε αυτή ζητά ανανέωση της ψήφου εμπιστοσύνης, που είχε λάβει κατά την ανάληψη των καθηκόντων της είτε με πρωτοβουλία της αντιπολίτευσης, που μπορεί να καταθέσει πρόταση δυσπιστίας με στόχο την ανατροπή της κυβέρνησης (Χρυσόγονος, 2003: 554 επ. και Λοβέρδος, 1991: 102 επ.).⁷⁶

Η πρόταση δυσπιστίας, λοιπόν, αποτελεί, θεωρητικά τουλάχιστον, ένα βασικό «εργαλείο» στα χέρια της αντιπολίτευσης για να ανατρέψει την κυβέρνηση και είτε να αναλάβει η ίδια την εξουσία είτε να οδηγήσει τη χώρα σε πρόωρες εκλογές.⁷⁷

Το θεσμικό πλαίσιο

Η πρόταση δυσπιστίας ρυθμίζεται από τα άρθρα 84 παρ.2 Σ και 142 ΚτΒ. Η πρόταση μπορεί να υποβληθεί εφ' όσον υπογράφεται τουλάχιστον από το 1/6 των βουλευτών (50) και θα πρέπει να ξεκινήσει η τριήμερη συζήτησή της μετά από δύο ημέρες, εκτός εάν η κυβέρνηση ζητήσει την άμεση έναρξή της.⁷⁸ Η συζήτηση ολοκληρώνεται με ονομαστική ψηφοφορία τα μεσάνυχτα της τρίτης ημέρας.

Κρίσιμο είναι ότι για να εγκριθεί η πρόταση δυσπιστίας θα πρέπει να ψηφίσει υπέρ αυτής η απόλυτη πλειοψηφία του συνολικού αριθμού των βουλευτών (151).⁷⁹

⁷⁶ Διακριτή είναι η περίπτωση της πρότασης μομφής κατά του Προέδρου ή των Αντιπροέδρων της Βουλής (άρθρα 65 παρ.3 εδ.γ' Σ και 150 ΚτΒ), που όμως έχει μικρή πρακτική αξία. Στα 39 χρόνια εφαρμογής του Συντάγματος μόνο δύο τέτοια παραδείγματα υπήρξαν: i) το 1985 κατά του αναπληρωτή Προέδρου της Βουλής Μ.Στεφανίδη (Στεφανίδης, 1987) και ii) το 2014 κατά του Προέδρου της Βουλής Ε.Μεϊμαράκη (βλ. πρακτικά Συνεδριάσεων ΡΙΣΤ' & ΡΙΖ' της 30 & 31.03.2014 στο <http://www.hellenicparliament.gr/Praktika/Synedriaseis-Olomeleias?search=on&DateFrom=30%2F03%2F2014&DateTo=31%2F03%2F2014> [πρόσβαση: 17.05.2014].

⁷⁷ Για μία θεωρητική ανάλυση του θεσμού της πρότασης δυσπιστίας σε συνάρτηση και με τα λοιπά μέσα κοινοβουλευτικού ελέγχου βλ. στο Φιλίππου Δ. (1990), *Η πρόταση δυσπιστίας ως μέσον άσκησης του κοινοβουλευτικού ελέγχου*, Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας.

⁷⁸ Ιδιαίτερη περίπτωση πρότασης δυσπιστίας αποτελεί εκείνη που υποβάλλεται από την κοινοβουλευτική ομάδα του έχοντος την απόλυτη πλειοψηφία κόμματος ή από τα 2/5 των βουλευτών (120), στην περίπτωση που κρίνεται ότι ο Πρωθυπουργός αδυνατεί να ασκήσει τα καθήκοντά του. Η σχετική διάταξη (άρθρο 38 παρ.2 Σ) θεσπίστηκε με την αναθεώρηση του 2001, μετά την εμπειρία της ασθένειας του Α.Παπανδρέου (Κοντιάδης, 2000: 189-207).

⁷⁹ Οι βουλευτές που θα ψηφίσουν «παρών» στην ψηφοφορία ή θα απουσιάσουν από αυτή, θα προσμετρηθούν ουσιαστικά στις ψήφους υπέρ της κυβέρνησης και κατά της δυσπιστίας, αφού οι ψήφοι, που θα λάβει η πρόταση δυσπιστίας, θα πρέπει να υπερβαίνουν το όριο των 151 σε κάθε περίπτωση.

Μία απλή σύγκριση με τη διάταξη για την παροχή ψήφου εμπιστοσύνης (άρθρο 84 παρ.1 Σ), όπου απαιτείται για να υπερψηφιστεί η απόλυτη πλειοψηφία των παρόντων βουλευτών (αρκεί αυτή να μην είναι μικρότερη των 2/5 του όλου αριθμού των βουλευτών, δηλαδή 120 βουλευτές), καταδεικνύει αμέσως ότι ο συνταγματικός νομοθέτης θέλησε να ευνοήσει την κυβερνητική σταθερότητα σε βάρος της δυνατότητας της αντιπολίτευσης να ανατρέψει την κυβέρνηση (Σπυρόπουλος, 1989: 13-21).⁸⁰

Τέλος, στην περίπτωση απόρριψης μίας πρότασης δυσπιστίας, δεν μπορεί να υποβληθεί νέα πριν την πάροδο εξαμήνου, εκτός εάν η νέα πρόταση υπογράφεται από την απόλυτη πλειοψηφία (151) του όλου αριθμού των βουλευτών (Παραράς, 1999: 203). Ο περιορισμός είναι προφανές ότι αποσκοπεί όχι τόσο στο να διασώσει την κυβέρνηση, αφού η πτώση θα επέλθει εάν η πρόταση υπογραφεί από την απόλυτη πλειοψηφία, αλλά στο να αποφύγει τη συχνή διατάραξη του νομοθετικού έργου της, με την επανειλημμένη υποβολή προτάσεων δυσπιστίας.

Η πολιτική πρακτική

Από την ψήφιση του Συντάγματος το 1975 έως σήμερα έχουν υποβληθεί συνολικά 9 προτάσεις δυσπιστίας εκ των οποίων καμία δεν έχει υπερψηφιστεί.

Παρατηρείται (Πίνακας 1.5) ότι, η υποβολή προτάσεων δυσπιστίας δεν ανήκε στα πολιτικά «εργαλεία», που επιθυμούσε να αξιοποιήσει η εκάστοτε αξιωματική αντιπολίτευση, αφού κατά την περίοδο 1975-1988 δεν υποβλήθηκε καμία σχετική πρόταση.

Χρειάστηκε να έρθει η ταραγμένη πολιτικά περίοδος του 1988 («σκάνδαλο Κοσκωτά», ασθένεια Πρωθυπουργού), όταν ο τότε αρχηγός της αξιωματικής αντιπολίτευσης Κ.Μητσοτάκης υπέβαλε για πρώτη φορά τέτοια πρόταση για θέματα οικονομικής εξωτερικής πολιτικής (Λοβέρδος, 1995: 111 επ.).

⁸⁰ Η συνταγματική αυτή τάση διαπιστώνεται ότι είναι σύμφωνη με τα διεθώς κρατούντα, αφού μόνο σε 7 χώρες απαιτείται απόλυτη πλειοψηφία για να λάβει μια κυβέρνηση ψήφο εμπιστοσύνης, ενώ σε 12 χώρες (μεταξύ αυτών και η Ελλάδα) απαιτείται απόλυτη πλειοψηφία για να υπερψηφιστεί πρόταση δυσπιστίας (Παράρτημα Γ: Π.Γ.4).

Κεφάλαιο 1:
Τα κοινοβουλευτικά «εργαλεία» της αντιπολίτευσης

Πίνακας 1.5
Προτάσεις δυσπιστίας

Α/Α	ΚΟΙΝΟΒ. ΠΕΡΙΟΔΟΣ	ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΟΜΑΔΑ	ΗΜ/ΝΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗΣ	ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΟΣ	ΚΑΤΑ	ΘΕΜΑ	ΨΗΦΟΦΟΡΙΑ			
							ΥΠΕΡ	ΚΑΤΑ	ΑΠΩΝ	ΠΑΡΩΝ
1	Δ'	N.Δ.	5-7/6/1988	Α.Παπανδρέου	Κυβέρνησης	Εξωτερική Πολιτική και Οικονομία	123	157	20	0
2		N.Δ.	11-13/3/1989	Α.Παπανδρέου	Κυβέρνησης	Σκάνδαλο Κοσκωτά	123	155	21	1
3	Ζ'	ΠΑ.ΣΟ.Κ.	27-29/3/1993	Κ.Μητσοτάκης	Κυβέρνησης	Σκοπιανό	145	152	1	2
4	Θ'	N.Δ.	8-10/1/1996	Α.Παπανδρέου	Κυβέρνησης	Ακυβερνησία της Χώρας λόγω της νοσηλείας του Πρωθυπουργού στο Ωνάσειο	118	168	4	10
5		N.Δ.	14-16/1/1999	Κ.Σημίτης	Μέλους της Κυβέρνησης (Υπουργός Παιδείας και Θρησκευμάτων)	Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση	127	163	10	0
6	Ι'	N.Δ.	30-31/1 & 1/2/2001	Κ.Σημίτης	Μέλους της Κυβέρνησης (Υπουργός Εθνικής Οικονομίας και Οικονομικών)	Χρηματοπιστήριο	125	154	12	9
7	ΙΑ'	ΠΑΣΟΚ	2-4/2/2007	Κ.Καραμανλής	Κυβέρνησης	Παιδεία (αναθεώρηση άρθρου 16 Σ.)	122	164	14	0
8	ΙΒ'	ΠΑ.ΣΟ.Κ.	26-28/3/2008	Κ.Καραμανλής	Κυβέρνησης	Ασφαλιστικό	138	152	0	10
9	ΙΕ'	ΣΥΡΙΖΑ-ΕΚΜ	8-10/11/2013	Α.Σαμαράς	Κυβέρνησης	Δημόσια Τηλεόραση	124	153	6	17

Πηγή: Βουλή των Ελλήνων

Την περίοδο 1990-1996, υποβλήθηκαν από μία προτάσεις δυσπιστίας από την εκάστοτε αξιωματική αντιπολίτευση, ενώ δύο προτάσεις είχαν την ιδιαιτερότητα ότι υποβλήθηκαν κατά συγκεκριμένων υπουργών (Γ.Αρσένης & Γ.Παπαντωνίου).⁸¹ Καμία πρόταση δυσπιστίας δεν υποβλήθηκε κατά την τριετία των μνημονίων (2009-2012), ενώ στην τρέχουσα κοινοβουλευτική περίοδο έχει υποβληθεί μία τέτοια πρόταση.⁸²

⁸¹ Η πρόταση δυσπιστίας για το ασφαλιστικό (26-28.03.2008), αρχικά είχε στραφεί κατά μεμονωμένου υπουργού (Γ.Αλογοσκούφη), αλλά ο τότε Πρωθυπουργός τη μετέτρεψε σε ψήφο κατά όλης της κυβέρνησης (βλ. πρακτικά Συνεδρίασης ΠΙΑ' της 26.03.2008, σελ. 6943 επ. στο <http://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/a08fc2dd-61a9-4a83-b09a-09f4c564609d/es26032008.pdf> [πρόσβαση 16.05.2014]).

⁸² Στις 30.03.2014 έγινε απόπειρα από το ΣΥΡΙΖΑ να κατατεθεί πρόταση δυσπιστίας κατά μεμονωμένου υπουργού, όμως δεν έγινε δεκτή από τον Πρόεδρο της Βουλής, αφού δεν είχε μεσολαβήσει εξάμηνο από την

Συμπεράσματα

Η πρόταση δυσπιστίας είναι ένα κυρίαρχο «εργαλείο» στα χέρια της αντιπολίτευσης, και ιδιαίτερα της αξιωματικής αντιπολίτευσης -αφού μπορεί να υποβληθεί από 50 βουλευτές- και εάν αξιοποιηθεί στην κατάλληλη χρονική συγκυρία μπορεί να της προσδώσει σημαντικά πολιτικά οφέλη.

Η πρόταση δυσπιστίας δεν έχει ποτέ ανατρέψει κυβέρνηση στη μεταδικτατορική Ελλάδα (Χρυσόγονος, 2003: 529). Ακόμη και όταν οι κυβερνητικές πλειοψηφίες ήταν οριακές (όπως οι κυβερνήσεις Κ.Μητσοτάκη το 1993, Κ.Καραμανλή το 2008 και Α.Σαμαρά το 2013), οι προτάσεις καταψηφίζονταν ακόμη και από τους βουλευτές της πλειοψηφίας, που ανήκαν στην εσωκομματική αντιπολίτευση του κυβερνώντος κόμματος⁸³.

Παρά ταύτα, από το 1988 μέχρι σήμερα, όλα τα κόμματα της εκάστοτε αξιωματικής αντιπολίτευσης κατέφυγαν στο μέσο αυτό. Μάλιστα, η σύγκριση με τα στατιστικά στοιχεία για τα άλλα «εργαλεία» της αντιπολίτευσης δείχνει ότι η πρόταση δυσπιστίας είναι το πλέον ισομερώς αξιοποιημένο αντιπολιτευτικό μέσο: πέντε φορές από τη Ν.Δ., τρεις από το ΠΑ.ΣΟ.Κ. και μία από το ΣΥΡΙΖΑ, αριθμοί που βρίσκονται σε πλήρη αντιστοιχία με τα χρόνια που το κάθε κόμμα βρέθηκε στην αξιωματική αντιπολίτευση.

Η πολιτική πρακτική αναδεικνύει τη διπλή σημασία του εν λόγω «εργαλείου» για την εκάστοτε αντιπολίτευση. Αφενός έχει λειτουργήσει ως απειλή (περιπτώσεις παραίτησης Κ.Μητσοτάκη / Σεπτέμβριος'93 και Γ.Παπανδρέου / Νοέμβριος'11) και αφετέρου ως μέσο εξαναγκασμού του εκάστοτε Πρωθυπουργού να προσέλθει στη Βουλή, δεδομένου ότι η μεταπολιτευτική περίοδος, με εξαίρεση τις περιπτώσεις του Κ.Μητσοτάκη και, ίσως, του Κ.Σημίτη, δε διακρίνεται από την προθυμία των εκάστοτε Πρωθυπουργών να μετέχουν στις συζητήσεις της Ολομέλειας⁸⁴.

Επιπλέον, η πρόταση δυσπιστίας κατά καιρούς εξυπηρέτησε και άλλες σκοπιμότητες της εκάστοτε αξιωματικής αντιπολίτευσης, όπως να δομήσει κοινοβουλευτικές συμμαχίες με τα

προηγούμενη πρόταση, που στρεφόταν κατά της κυβέρνησης συνολικά (Κοντιάδης, 2014 & Μποτόπουλος, 2014).

⁸³ Εξαίρεση αποτελεί η περίπτωση του Β.Πολύδωρα, που υπερψήφισε την πρόταση δυσπιστίας το Νοε.'13 και διεγράφη από τη Ν.Δ.

⁸⁴ Για μια ενδιαφέρουσα ανάλυση γιατί οι σύγχρονοι Πρωθυπουργοί δε μετέχουν συχνά στις συνεδριάσεις των Κοινοβουλίων, βλ. στο Graham, P.T. (2006), *όπ.π.*, σελ. 13 επ.

μικρότερα κόμματα της αντιπολίτευσης ή με πρώην βουλευτές της συμπολίτευσης, που διεγράφησαν ή ανεξαρτητοποιήθηκαν⁸⁵ ή ακόμη και να εκθέσει πολιτικά στα μάτια της κοινής γνώμης -σε περιόδους που η κυβέρνηση δεν είναι δημοφιλής- βουλευτές της συμπολίτευσης, που μπορεί να διαμαρτύρονται έντονα κατά της κυβερνητικής πολιτικής, αλλά την ώρα της ψηφοφορίας για την παραμονή της κυβέρνησης στην εξουσία ψηφίζουν υπέρ αυτής.

Φυσικά, η χρήση ενός τέτοιου σημαντικού πολιτικού «εργαλείου» περικλείει και κινδύνους για την αντιπολίτευση, όπως να επανασυσπειρώσει το κυβερνητικό στρατόπεδο (όπως έγινε το Νοέμβριο '13 με τη Ν.Δ. και το ΠΑ.ΣΟ.Κ. στην πρόταση δυσπιστίας του ΣΥΡΙΖΑ) ή να απολέσει το δικαίωμα να καταθέσει εκ νέου πρόταση για τους επόμενους έξι μήνες, στους οποίους η πολιτική συγκυρία ενδεχομένως να είναι πιο ευνοϊκή για την αντιπολίτευση και η τριήμερη συζήτηση να είναι λιγότερο επωφελής για την κυβέρνηση.⁸⁶

Όσο για το θεσμικό πλαίσιο αυτό μπορεί να θεωρηθεί ικανοποιητικό, αφού δείχνει να έχει βρει τη χρυσή τομή μεταξύ της συνέχισης του κυβερνητικού έργου, αλλά και της δυνατότητας της αντιπολίτευσης να επιδιώξει την ανατροπή της κυβέρνησης.

⁸⁵ Τα αποτελέσματα των προσπαθειών αυτών ήταν μεικτά, αφού το Κ.Κ.Ε. άλλοτε ψήφιζε υπέρ της πρότασης δυσπιστίας (από μία φορά σε προτάσεις των Κ.Μητσοτάκη, Κ.Σημίτη, Κ.Καραμανλή και Α.Σαμαρά) και άλλοτε «παρών» ή δε μετείχε στην ψηφοφορία (από δύο φορές σε προτάσεις κατά του Α.Παπανδρέου και από μία κατά των Κ.Σημίτη, Κ.Καραμανλή και Α.Σαμαρά). Αντίθετα, σε όλες τις περιπτώσεις ο ΣΥΝ και αργότερα ο ΣΥΡΙΖΑ ψήφισε υπέρ της πρότασης δυσπιστίας. Στην τρέχουσα κοινοβουλευτική περίοδο, οι ΑΝ.ΕΛ. και η Χ.Α. ψήφισαν υπέρ της πρότασης του ΣΥΡΙΖΑ κατά της κυβέρνησης Α.Σαμαρά, ενώ η ΔΗΜ.ΑΡ. ψήφισε «παρών».

⁸⁶ Η κριτική αυτή ασκήθηκε εναντίον της σχετικής πρότασης του ΣΥΡΙΖΑ από ένα άλλο κόμμα της αντιπολίτευσης, τη ΔΗΜ.ΑΡ. (βλ. πρακτικά Συνεδρίασης ΡΙΖ' της 31.03.2014, σελ. 9579-9580 στο <http://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/a08fc2dd-61a9-4a83-b09a-09f4c564609d/es20140331.pdf> [πρόσβαση: 17.04.2014]).

1.4.3 Μη συναίνεση στην εκλογή Προέδρου της Δημοκρατίας

Η εκλογή του Προέδρου της Δημοκρατίας είναι μια κορυφαία στιγμή στη λειτουργία του ελληνικού κοινοβουλευτικού πολιτεύματος, όχι μόνο γιατί αφορά στην ανάδειξη του προσώπου, που θα κατέχει τη θέση του ανωτάτου άρχοντα της χώρας, αλλά και γιατί αποτελεί μια ευκαιρία για τη συμπολίτευση και την αντιπολίτευση να συνεργαστούν.

Ταυτοχρόνως όμως, αποτελεί και ένα σημαντικό «εργαλείο» της αντιπολίτευσης, αφού η μη επίτευξη της απαιτούμενης αυξημένης κοινοβουλευτικής πλειοψηφίας για την εκλογή Προέδρου, οδηγεί, κατά το Σύνταγμα, σε πρόωρες εκλογές και δημιουργεί μία «ευκαιρία» επίτευξης του προσδοκώμενου στόχου της για ανάληψη εξουσίας (Δημητρόπουλος, 1992: 293 επ.).

Το θεσμικό πλαίσιο

Παρά τις σημαντικές αλλαγές στις αρμοδιότητες του Προέδρου της Δημοκρατίας, μετά την αναθεώρηση του Συντάγματος του 1986, η βασική διαδικασία ανάδειξής του στο ύπατο πολιτικό αξίωμα της χώρας⁸⁷ δεν έχει αλλάξει, με την εξαίρεση της μετατροπής της ψηφοφορίας στη Βουλή από «μυστική» πλέον σε «ονομαστική» (άρθρο 32 παρ.1 & 4 Σ)⁸⁸.

Η συνταγματικά απαιτούμενη πλειοψηφία⁸⁹ (άρθρο 32 παρ.3) είναι η εξής: κατά την πρώτη και δεύτερη ψηφοφορία τα 2/3 του όλου αριθμού των βουλευτών (200) και στην τρίτη ψηφοφορία τα 3/5 του όλου αριθμού των βουλευτών (180).

Εάν δεν επιτευχθεί η αναγκαία πλειοψηφία στις τρεις πρώτες ψηφοφορίες, τότε το Σύνταγμα προβλέπει την προκήρυξη εκλογών (άρθρα 32 παρ.4 και 41 παρ.5). Στη νέα Βουλή, κατά την πρώτη ψηφοφορία απαιτούνται 180 ψήφοι, ενώ εάν δεν επιτευχθεί το αποτέλεσμα αυτό, η ψηφοφορία επαναλαμβάνεται οπότε και απαιτείται απλώς η απόλυτη πλειοψηφία του όλου

⁸⁷ Σύμφωνα με τον ΚτΒ το δικαίωμα της πρότασης των υποψηφίων παρέχεται αποκλειστικά στις κοινοβουλευτικές ομάδες των πολιτικών κομμάτων (άρθρο 140 παρ.5), καθώς και στις ομάδες των ανεξάρτητων Βουλευτών (άρθρο 15 παρ.5).

⁸⁸ Η αρχή της μυστικότητας, που ίσχυε πριν την αναθεώρηση του 1986, είχε παραβιασθεί: i) το 1980 (εκλογή Κ.Καραμανλή), όταν οι βουλευτές του ΠΑ.ΣΟ.Κ. δήλωσαν άρνηση ψήφου και ii) το 1985 (εκλογή Χ.Σαρτζετάκη), όταν χρησιμοποιήθηκαν έγχρωμα ψηφοδέλτια και επιπλέον οι βουλευτές της Ν.Δ. αρνήθηκαν να ψηφίσουν (Τσάτσος, 1993: 338).

⁸⁹ Βλ. στο Παντελής, Α. (2007), *Εγχειρίδιο Συνταγματικού Δικαίου: Βασικές έννοιες, συνταγματική ιστορία, οργάνωση του κράτους*, Αθήνα: Α.Α.Λιβάνης, σελ. 347 επ.

αριθμού των βουλευτών (151). Τέλος, εάν και αυτό αποδειχθεί αδύνατο, η ψηφοφορία επαναλαμβάνεται και Πρόεδρος Δημοκρατίας αναδεικνύεται οποιοσδήποτε λάβει έστω και τη σχετική πλειοψηφία των βουλευτών, δηλαδή ουσιαστικά όποιος έρθει πρώτος σε ψήφους ανεξάρτητα εάν αυτοί είναι λιγότεροι από 151 (Μαυριάς, 2005: 485).⁹⁰

Είναι σαφές ότι αν και ο νομοθέτης ήθελε να εξαντληθούν όλες οι δυνατότητες εκλογής Προέδρου της Δημοκρατίας με πλειοψηφία, μεγαλύτερη της εκάστοτε κυβερνητικής πλειοψηφίας, πλην όμως, δεν ήθελε την παράταση της πολιτικής κρίσης, που θα δημιουργούσε η τυχόν διενέργεια συνεχών ψηφοφοριών, φαινόμενα που παρατηρήθηκαν στην πολιτική ιστορία άλλων χωρών (π.χ. Ιταλία⁹¹ και Τουρκία⁹²).

Για το λόγο αυτό ο συνταγματικός νομοθέτης, με μία καίρια και ασυνήθιστη διεθνώς⁹³ παρέμβαση, προβλέπει την προκήρυξη εκλογών, δημιουργώντας, έτσι, ένα σημαντικό πολιτικό «εργαλείο» στα χέρια της εκάστοτε αντιπολίτευσης στην περίπτωση μη σύμπραξης της στην εκλογή του Προέδρου της Δημοκρατίας.

Η πολιτική πρακτική

Από τότε που τέθηκε σε ισχύ το Σύνταγμα του 1975 μέχρι σήμερα, έχουν διεξαχθεί οκτώ (8) συνολικά διαδικασίες εκλογής Προέδρου της Δημοκρατίας με βάση τις οποίες αναδείχθηκαν συνολικά πέντε Πρόεδροι Δημοκρατίας (Πίνακας 1.6).⁹⁴

Το κλίμα όλων των σχετικών διαδικασιών ήταν ήπιο και σχετικά συναινετικό.⁹⁵ Σε τρεις περιπτώσεις μάλιστα οι υποψήφιοι εξελέγησαν με ευρύτατη πλειοψηφία και με τη συναίνεση

⁹⁰ Αντίθετη άποψη υποστηρίζει ο Σπυρόπουλος (2006: 327) σημειώνοντας ότι στην 6^η ψηφοφορία αν οι λευκές ή και άκυρες ψήφοι είναι περισσότερες από τις έγκυρες ο υποψήφιος δεν εκλέγεται και επομένως πρέπει να γίνει νέα διάλυση της Βουλής.

⁹¹ Χαρακτηριστική η περίπτωση της εκλογής του G.Leone (1971-78), ως Προέδρου της Ιταλικής Δημοκρατίας, μετά από 23 ψηφοφορίες. Βλ. στο www.bloomberg.com/news/2013-04-17/italy-presidential-election-set-to-begin-amid-political-crisis.html [πρόσβαση: 14.04.2014].

⁹² Μετά τη λήξη της θητείας του F.S.Korutürk (Απρ. 1980) διεξήχθησαν πάνω από 100 ατελέσφορες ψηφοφορίες για την ανάδειξη νέου Προέδρου (Φουντεδάκη, 2002: 359 επ.).

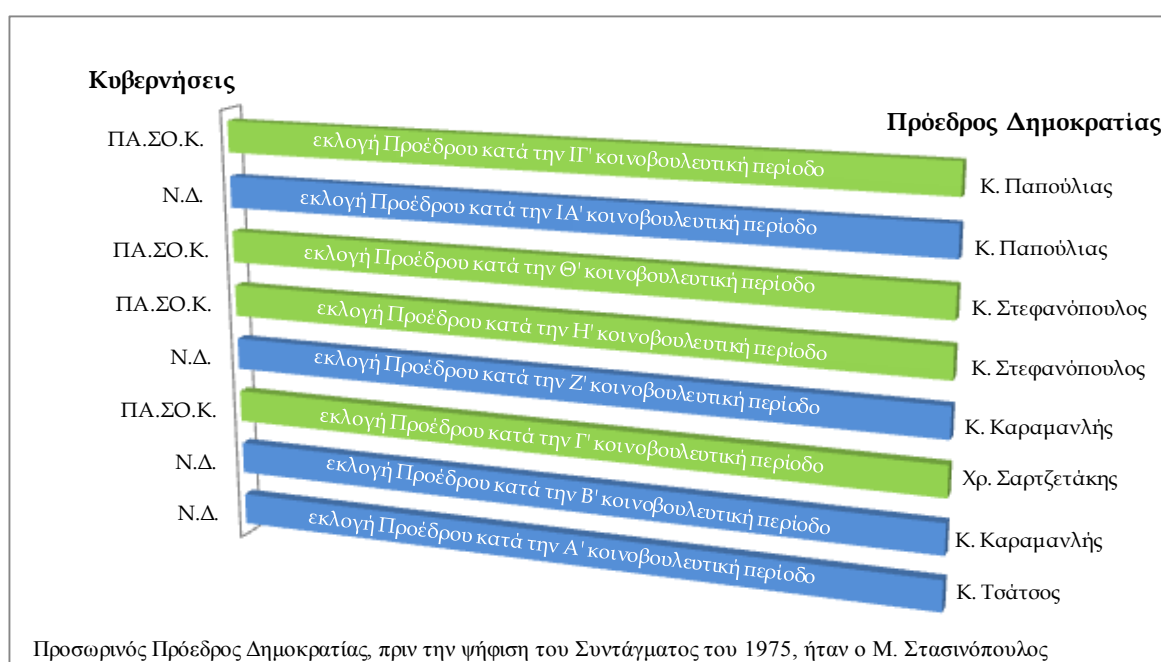
⁹³ Από τις 5 χώρες, που προβλέπουν έμμεση εκλογή Προέδρου Δημοκρατίας και απάντησαν στο σχετικό ερωτηματολόγιο, μόνο η Ελλάδα προβλέπει τη διάλυση της Βουλής και την προκήρυξη πρόωρων εκλογών σε περίπτωση μη επίτευξης της απαιτούμενης πλειοψηφίας (Παράρτημα Γ: Π.Γ.3).

⁹⁴ Πρόκειται για τους: Κ.Τσάτσο (1975), Κ.Καραμανλή (1980 και 1990), Χρ.Σαρτζετάκη (1985), Κ.Στεφανόπουλο (1995 & 2000), Κ.Παπούλια (2005 & 2010).

⁹⁵ Εξάιρεση αποτελεί η περίπτωση της εκλογής του Χρ.Σαρτζετάκη γύρω από την οποία δημιουργήθηκε μεγάλη πολιτική αντιπαράθεση (Clive, 1985).

κυβέρνησης και αξιωματικής αντιπολίτευσης (περιπτώσεις Κ.Στεφανόπουλου το 2000 και Κ.Παπούλια το 2005 και το 2010). Στις υπόλοιπες περιπτώσεις, η αξιωματική αντιπολίτευση καταψήφισε μεν τον προτεινόμενο από την κυβέρνηση υποψήφιο για λόγους όμως που δεν είχαν να κάνουν με το πρόσωπο του Προέδρου, αλλά είτε με το σύνηθες αίτημα της εκάστοτε αξιωματικής αντιπολίτευσης για διεξαγωγή πρόωρων εκλογών (εκλογή Κ.Καραμανλή το 1980 και Κ.Στεφανόπουλου το 1995) είτε με λόγους πολιτικής παράδοσης⁹⁶.

Πίνακας 1.6
Πρόεδροι Δημοκρατίας και κυβερνήσεις

Η μόνη περίπτωση που προκλήθηκαν άμεσα εκλογές λόγω αδυναμίας εκλογής Προέδρου Δημοκρατίας ήταν το 1990, όταν η Ν.Δ. του Κ.Μητσοτάκη, ως πρώτο σε κοινοβουλευτική δύναμη κόμμα, που δε διέθετε όμως απόλυτη πλειοψηφία, δε συνέργησε στην ανάδειξη Προέδρου παρά το γεγονός ότι ουσιαστικά ήταν βέβαιη η εκλογή Κ. Καραμανλή. Στην πραγματικότητα επιδιωκόμενος στόχος ήταν η απόκτηση απόλυτης πλειοψηφίας, κάτι που τελικά επιτεύχθηκε έστω και οριακά στις εκλογές του Απριλίου '90.

⁹⁶ Το 1990, ο Α.Παπανδρέου δεν ψήφισε υπέρ της υποψηφιότητας Κ.Καραμανλή λόγω των παραδοσιακών πολιτικών διαφορών τους, αλλά η επιλογή του έδειχνε να είναι αρεστή, αφού επρόκειτο για ένα πρόσωπο που είχε ταχθεί με δηλώσεις του εναντίον της παραπομπής του στο Ειδικό Δικαστήριο (Ρωμαιο, 2013: 189).

Από την πλευρά της αντιπολίτευσης, αποτελεσματικά αξιοποίησε το «εργαλείο» των πρόωρων εκλογών το ΠΑ.ΣΟ.Κ. το 2009, όταν με την απειλή ότι στην ψηφοφορία του 2010 δε θα δεχόταν την κυβερνητική πρόταση επανεκλογής του Κ.Παπούλια, προκειμένου να διαλυθεί η Βουλή, συνέβαλε σημαντικά στην απόφαση της τότε κυβέρνησης (Ν.Δ.) να προκηρύξει πρόωρες εκλογές τον Οκτώβριο '09.⁹⁷

Μία άλλη συνέπεια της διαδικασίας για την εκλογή του Προέδρου της Δημοκρατίας είναι ότι τα τελευταία είκοσι χρόνια έχει δημιουργηθεί ένα οιονεί έθιμο ανάδειξης Προέδρου προερχόμενου από τον ιδεολογικό χώρο της εκάστοτε αντιπολίτευσης⁹⁸ με σκοπό η εκάστοτε κυβέρνηση να αποφύγει τις πρόωρες εκλογές ή έστω να εκθέσει την αντιπολίτευση ότι προκαλεί εκλογές, ενώ ο υποψήφιος Πρόεδρος προέρχεται από τον ιδεολογικό χώρο της.

Συμπεράσματα

Η περίπλοκη διαδικασία εκλογής Προέδρου Δημοκρατίας, που στόχο έχει την ανάδειξη Προέδρου ευρύτερης αποδοχής και η πολιτική πρακτική, που ακολουθήθηκε στα 40 χρόνια της Μεταπολίτευσης έχουν καταστήσει τη διαδικασία αυτή ένα ισχυρό «εργαλείο» της αντιπολίτευσης για δύο λόγους:

- της δίνει τη δυνατότητα επίσπευσης των εκλογών και
- της παρέχεται η ευκαιρία εξισορρόπησης της κυβερνητικής εξουσίας με την ανάδειξη ενός Προέδρου της Δημοκρατίας, που θα προέρχεται από τον πολιτικό χώρο της, έστω βέβαια και εάν αυτή η εξισορρόπηση είναι περιορισμένη, αφού οι εξουσίες του Προέδρου είναι περιορισμένες.

Αυτονόητο είναι ότι ένα τέτοιο «εργαλείο» θα πρέπει να χρησιμοποιείται με ιδιαίτερη προσοχή προκειμένου να μη γίνεται το πρόσωπο του Προέδρου της Δημοκρατίας αντικείμενο κομματικής διαμάχης (Βενιζέλος, 1998: 120 επ.).

⁹⁷ Ενδιαφέρον θα έχει και η περίπτωση της εκλογής Προέδρου Δημοκρατίας το 2015 για την οποία ήδη η αξιωματική αντιπολίτευση έχει δηλώσει ότι δε θα συναινέσει με σκοπό να οδηγηθεί η χώρα σε εκλογές. Βλ. άρθρο εφημερίδας «Αυγή» (15/2/2014) με θέμα τη συνέντευξη του Α.Τσίπρα προς την Süddeutsche Zeitung του Μονάχου και τις δηλώσεις του σχετικά με τη στάση του κόμματός του στην προσεχή εκλογή νέου Προέδρου Δημοκρατίας <http://www.avgi.gr/article/1881504/tsipras-se-suddeutsche-zeitung-spitha-gia-tin-megali-politiki-allagi-oi-ekloges-tou-maiou> [πρόσβαση: 15.02.2014].

⁹⁸ Το 1995 επί κυβερνήσεως Α.Παπανδρέου εκλέχθηκε ο συντηρητικός Κ.Στεφανόπουλος και το 2005 επί κυβερνήσεως Κ.Καραμανλή, ο προερχόμενος από το ΠΑ.ΣΟ.Κ. Κ.Παπούλιας

Εξάλλου, στη σημερινή εποχή της κυβερνητικής αστάθειας και των συχνών εκλογών, το θεσμικό πλαίσιο της εκλογής του Προέδρου, που δημιουργεί «παράθυρο» για επιπλέον εκλογικές αναμετρήσεις και πολιτική αβεβαιότητα, θα πρέπει να επανεξετασθεί σε προσεχή συνταγματική αναθεώρηση προς την κατεύθυνση της κατάργησης της διάλυσης της Βουλής και της ανάδειξης Προέδρου χωρίς αυξημένη πλειοψηφία μετά από ένα ορισμένο αριθμό άκαρπων ψηφοφοριών.

1.5 Ανακεφαλαίωση

Το θεσμικό πλαίσιο της Μεταπολίτευσης παρέχει στην αντιπολίτευση ένα ευρύ φάσμα «εργαλείων» με τα οποία μπορεί να εκπληρώσει το στόχο της για έλεγχο της κυβέρνησης, να προβάλλει τις εναλλακτικές προτάσεις της και να διεκδικήσει την εξουσία ανατρέποντας την κυβέρνηση. Το πλαίσιο αυτό, μάλιστα, έχει διευρυνθεί σε αρκετά σημεία από το 1974 μέχρι σήμερα.

Κατά τη μεταπολιτευτική περίοδο, η εκάστοτε αντιπολίτευση αξιοποίησε σταδιακά όλα τα σχετικά «εργαλεία». Η αποτελεσματικότητα αυτών, κατά την πρακτική εφαρμογή τους, διαπιστώνεται ότι ποικίλλει από μέσο σε μέσο και συνδέεται περισσότερο με το πολιτικό πλαίσιο εντός του οποίου ασκείται η αντιπολίτευση παρά με το πώς έχει θεσμικά διαμορφωθεί καθένα από αυτά τα «εργαλεία».

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Η ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΗΣ ΑΝΤΙΠΟΛΙΤΕΥΣΗΣ: ΑΠΟΤΙΜΗΣΗ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ

2.1 Εισαγωγή

Οι τέσσερις δεκαετίες, που μεσολάβησαν από την αποκατάσταση της Δημοκρατίας και την ψήφιση του Συντάγματος του 1975 στην Ελλάδα, αποτελούν μια σχετικά σύντομη χρονική περίοδο εάν ιδωθούν από τη μακροσκοπική ματιά της ιστορικής μελέτης και αξιολόγησης.

Για ένα κράτος όμως με λιγότερους από δύο αιώνες ύπαρξης και με τη συγκεκριμένη θυελλώδη πολιτική ιστορία, τα σαράντα αυτά χρόνια αποτελούν την πιο μακρά ειρηνική περίοδο πολιτικής σταθερότητας απαλλαγμένη από πολέμους, εμφύλιους πολέμους, κατοχές ξένων στρατευμάτων, επαναστάσεις, κινήματα, πραξικοπήματα και δικτατορίες (Αλιβιζάτος, 2011).

Το γεγονός, όμως, ότι η Μεταπολίτευση αποτελεί μια ενιαία περίοδο για την ιστορία του κοινοβουλευτισμού στην Ελλάδα, δε σημαίνει ότι τα πολιτικά χαρακτηριστικά της έμειναν αναλλοίωτα στην πάροδο των τεσσάρων αυτών δεκαετιών.

2.2 Η εξέλιξη του θεσμικού ρόλου της αντιπολίτευσης: 1974-2014

Η περίοδος της Μεταπολίτευσης μπορεί να διακριθεί και να μελετηθεί σε τέσσερις επί μέρους χρονικές ενότητες, με κριτήριο τις σχέσεις κυβέρνησης-αντιπολίτευσης και την εν γένει θέση της αντιπολίτευσης μέσα στο Κοινοβούλιο.⁹⁹

Συγκεκριμένα:

- 1974-1989: δεν εξαντλούνται όλα τα αντιπολιτευτικά εργαλεία και προτιμάται η αντιπαράθεση των ιδεολογικών αντιθέσεων ως μοχλός επηρεασμού της κοινής γνώμης.
- 1989-1996: η ιδεολογική αντιπαράθεση συνοδεύεται και από προσωπική επίθεση κατά κυβερνητικών μελών και χρησιμοποιούνται όλα τα αντιπολιτευτικά «εργαλεία».
- 1996-2009: σημειώνεται μείωση των ιδεολογικών διαφορών κυβέρνησης-αντιπολίτευσης και όξυνση των προσωπικών αντιπαραθέσεων με τη χρήση όλων των αντιπολιτευτικών «εργαλείων».
- 2009-2014: στην εποχή των μνημονίων, οι ιδεολογικές και προσωπικές επιθέσεις πολώνονται σε ακραίο βαθμό, διαμορφώνοντας βαθιά χάσματα μεταξύ συμπολίτευσης και αντιπολίτευσης.

⁹⁹ Εξ αρχής θα πρέπει να τονιστεί ότι η διαίρεση μιας σύντομης ιστορικά περιόδου, όπως είναι η 40χρονη Μεταπολίτευση δεν μπορεί να είναι απόλυτη και δεν αποκλείονται οι εναλλακτικές προσεγγίσεις. Γι αυτό, μελετώνται όχι με αυστηρή προσήλωση στα χρονικά σημεία έναρξης και τερματισμού της κάθε ενότητας, αλλά με έμφαση στα βασικά χαρακτηριστικά της κάθε μίας περιόδου, τα οποία βεβαίως εξελίσσονταν όσο μια περίοδος έφθανε στο τέλος της και μια άλλη άρχιζε.

2.2.1 Η αντιπολίτευση της ιδεολογικής πόλωσης (1974-1989)

Το πολιτικό πλαίσιο

Στην πρώτη φάση της Μεταπολίτευσης οι πολιτικές φυσιογνωμίες των Κ.Καραμανλή, Α.Παπανδρέου, Γ.Ράλλη, Ε.Αβέρωφ και Κ.Μητσοτάκη πρωταγωνιστούν σε ένα τελείως διαφορετικό πλαίσιο από αυτό στο οποίο έδρασαν κατά την προδικτατορική περίοδο: οι νωπές μνήμες από τη δικτατορία, η εξασθένιση των εμφυλιοπολεμικών παθών, η είσοδος του Κ.Κ.Ε. στη Βουλή για πρώτη φορά από τη δεκαετία του 1930 και, βέβαια, η απαλλαγή της πολιτικής ζωής από τις ανακτορικές συνωμοσίες με το δημοψήφισμα του 1974 και η εκκαθάριση των τελευταίων θυλάκων παρακράτους, δίνουν ένα ιδιαίτερο, σε σχέση με το παρελθόν, τόνο στις πολιτικές διαδικασίες (Βούλγαρης, 2008: 149 επ.).

Σε ιδεολογικό επίπεδο, η αντιπαράθεση στο Κοινοβούλιο έχει τις ρίζες της στην προδικτατορική πόλωση δεξιάς και κέντρου, με την κρίσιμη, όμως, διαφορά ότι το πολιτικό κέντρο βάρους έχει μετακινηθεί προς τα αριστερά και έτσι η Δεξιά έχει μετατοπισθεί προς το Κέντρο και το Κέντρο προς την Αριστερά. Παρά την ιδεολογικο-πολιτική αυτή πόλωση,¹⁰⁰ η εκάστοτε αντιπολιτευτική τακτική που ασκείται είναι ήπια, χωρίς να λείπουν φυσικά οι λεκτικές εξάρσεις και οξύτητες. Απουσιάζουν όμως, συνήθως, οι επιθέσεις προσωπικού χαρακτήρα και η αμφισβήτηση της εντιμότητας του αντιπάλου.¹⁰¹

Στο πλαίσιο αυτής της αντιπαράθεσης, τα κόμματα της κομμουνιστικής αριστεράς στοιχίζονται στο πλευρό του ΠΑ.ΣΟ.Κ. αδυνατώντας να αποτελέσουν ένα τρίτο, αυτόνομο πόλο, τουλάχιστον μέχρι τις δημοτικές εκλογές του 1986.

¹⁰⁰ Ο Αλιβιζάτος (1990: 146) θεωρεί ότι την περίοδο αυτή η αντιπολίτευση κυμάνθηκε μόνο σε ένα ιδεολογικό συμβολικό επίπεδο.

¹⁰¹ Είναι χαρακτηριστικό ότι το 1984 όταν μία φιλοκυβερνητική εφημερίδα είχε αμφισβητήσει την εντιμότητα του αρχηγού της αξιωματικής αντιπολίτευσης Ε.Αβέρωφ κατά τη θητεία του ως Υπουργού Εθνικής Αμύνης, ο τότε Πρωθυπουργός και Υπουργός Εθνικής Αμύνης Α.Παπανδρέου είχε εκδώσει ανακοίνωση υπερασπιζόμενος την εντιμότητα του πολιτικού του αντιπάλου, παρά την οξύτατη πολιτική αντιπαράθεση της εποχής (Ρωμαιοί, 2013: 119, 125).

Η κοινοβουλευτική πρακτική της αντιπολίτευσης

Η τακτική της αντιπολίτευσης εντός του Κοινοβουλίου, είτε ήταν η Ε.Κ.-Ν.Δ. και το ΠΑ.ΣΟ.Κ. μέχρι το 1981, είτε η Ν.Δ. μετά το 1981, ασκήθηκε με παρόμοιο τρόπο, ενεργοποιώντας κάθε φορά τα ηπιότερα κοινοβουλευτικά «εργαλεία», όπως ήταν:

- ο συνήθης κοινοβουλευτικός έλεγχος (ερωτήσεις, επερωτήσεις, αναφορές, ΑΚΕ),
- η καθυστέρηση της ψήφισης κρίσιμων νομοσχεδίων μέσα από παρελκυστικές τακτικές, που επέτρεπε ακόμη ο ΚτΒ¹⁰² (π.χ. μη χρονικός περιορισμός στις ομιλίες) και
- η αξιοποίηση των λίγων σχετικά συζητήσεων στην Ολομέλεια, που γίνονταν με τη συμμετοχή των αρχηγών των κομμάτων.

Αντίθετα, «επιθετικά εργαλεία» αντιπολιτευτικής τακτικής, όπως η πρόταση δυσπιστίας (Alivizatos, 1990: 144), η πρόταση για τη σύσταση εξεταστικών¹⁰³ ή και προανακριτικών επιτροπών άρχισαν να ασκούνται ή να επικρέμαται η απειλή χρήσης τους μόνο στο τέλος αυτής της περιόδου (1988-89).

Βέβαια, η μη άσκηση τέτοιων «επιθετικών εργαλείων» δε σημαίνει ότι ήταν μικρές οι διαφορές μεταξύ των κομμάτων ή μικρότερη η επιθυμία της αξιωματικής αντιπολίτευσης να ανέλθει στην εξουσία (Κατσούδας, 1990: 241 επ.)¹⁰⁴. Η σχετική αυτοσυγκράτηση της αντιπολίτευσης θα πρέπει να αποδοθεί αφενός στην εμπειρία από τις δραματικές συνέπειες της προδικτατορικής πώλωσης στη δεκαετία του 1960 και αφετέρου στις σημαντικές ιδεολογικές αντιθέσεις με την έννοια ότι όταν οι διαφορές δύο παρατάξεων είναι βαθιές και

¹⁰² Για την ιστορική εξέλιξη του ΚτΒ βλ. στα: Βολουδάκης, Β. (1988), *Ο Κανονισμός της Βουλής του 1987: Βασικά στοιχεία για τους Κανονισμούς των Ελληνικών Βουλών, Κείμενο – Θεματικό ευρετήριο*, Αθήνα: Αντ.Ν.Σάκκουλα, σελ. 15 επ. και Σωτηρέλης, Γ. και Ξηρός, Θ. (2011), *Το Σύνταγμα της Ελλάδας και ο Κανονισμός της Βουλής: εισαγωγή, σταθμοί συνταγματικής ιστορίας, ευρετήριο*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλα, σελ. 10 επ.

¹⁰³ Εξάιρεση αποτελεί το πάγιο αίτημα του Α.Παπανδρέου για σύσταση εξεταστικής επιτροπής που θα διερευνούσε το λεγόμενο «φάκελο της Κύπρου», που όμως δεν υλοποιήθηκε ούτε κατά την πρώτη τετραετία διακυβέρνησης από το ΠΑ.ΣΟ.Κ.

¹⁰⁴ Για μία κοινωνικο-πολιτική ανάλυση της περιόδου 1974-1985 βλ. στο Sakellariopoulos, S. (1995), *Pouvoir politique et forces sociales en Grèce d'aujourd'hui (1974-1988)*, Paris: Université de Paris 8.

πολιτικές, οι εντυπωσιακές τακτικές κινήσεις, όπως προτάσεις δυσπιστίας ή η απειλή ποινικών διώξεων, είναι περιττές.¹⁰⁵

Τέλος, σε ό,τι αφορά τα αριστερά κόμματα η στοίχισή τους με το ΠΑ.ΣΟ.Κ. στην πολιτική ζωή αντανakλάται και στην τακτική τους εντός του Κοινοβουλίου. Έτσι, για παράδειγμα, το Κ.Κ.Ε. στήριξε την εκλογή Σαρτζετάκη στην Προεδρία της Δημοκρατίας και υπερψήφισε τις προτάσεις του ΠΑ.ΣΟ.Κ. για αναθεώρηση του Συντάγματος (1986), ενώ ακόμη και στην περίοδο 1988-89 δεν υπερψήφισε τις δύο προτάσεις δυσπιστίας της Ν.Δ. κατά του ΠΑ.ΣΟ.Κ., απέχοντας.

Περί τα μέσα όμως της δεύτερης θητείας του ΠΑ.ΣΟ.Κ. το σκηνικό είχε αρχίσει να αλλάζει. Με αφετηρία την εκλογή του Κ.Μητσοτάκη στην ηγεσία της Ν.Δ., την αποχώρηση Κ.Καραμανλή σε συνδυασμό με την επεισοδιακή εκλογή Χρ.Σαρτζετάκη στην Προεδρία της Δημοκρατίας (Clive, 1985: 488 επ.) και τις δημοτικές εκλογές του 1986 ξεκίνησε μια ανατροπή του πολιτικού σκηνικού και μία δραστική μεταβολή την αντιπολιτευτικής τακτικής. Ήδη το 1988-89 είχαν γίνει ορατά τα χαρακτηριστικά της επόμενης περιόδου, με την αξιωματική αντιπολίτευση, υπό τον Κ.Μητσοτάκη, να εστιάζει την κριτική της σε θέματα διαχειριστικής εντιμότητας της κυβέρνησης, την ίδια ώρα που άρχισε να βρίσκει κοινά σημεία πολιτικής τακτικής με τα κόμματα της παραδοσιακής Αριστεράς απέναντι στο ΠΑ.ΣΟ.Κ.

¹⁰⁵ Μέχρι το 1983, οπότε και η ρεαλιστική στροφή του ΠΑ.ΣΟ.Κ. (βάσεις, Ε.Ο.Κ. κ.λπ.), οι διαφορές αφορούσαν θεμελιώδη ζητήματα προσανατολισμού της εξωτερικής πολιτικής (Featherstone, 1982: 180 επ. και Ρωμαίος, 2013: 101).

2.2.2 Η διπλή αντιπολίτευση σε πολιτικές και πρόσωπα (1989-1996)

Το πολιτικό πλαίσιο

Η διαμάχη εξακολουθεί να έχει ιδεολογικο-πολιτικά χαρακτηριστικά, ιδιαίτερα μάλιστα μετά την εισαγωγή στοιχείων νέο-φιλελευθερισμού στο πρόγραμμα της Ν.Δ. από τον Κ.Μητσοτάκη. Πλην όμως, υπεισέρχεται πλέον έντονο και το στοιχείο της προσωπικής αντιπαράθεσης Α.Παπανδρέου-Κ.Μητσοτάκη, που ανάγεται στην προδικτατορική περίοδο.

Επίσης, την εποχή αυτή παγιώνεται ο δικομματικός χαρακτήρας του ελληνικού πολιτικού συστήματος, που είχε αρχίσει να μορφοποιείται το 1977 (Ρωμαίος, 2013: 91) και έλαβε σαφέστερη μορφή από τις εκλογές του 1981, διατηρούμενος αναλλοίωτος ως και τη δεκαετία του 2000. Η απόπειρα του ΣΥΝ, που φιλοδοξούσε να αποτελέσει τον τρίτο πόλο έμεινε μια σύντομη παρένθεση, εγκλωβισμένη στην οξύτατη πόλωση ΠΑ.ΣΟ.Κ.-Ν.Δ., αλλά και τη βαθειά ριζωμένη διαμάχη Κ.Κ.Ε. και Κ.Κ.Ε. Εσωτερικού.

Πέραν όμως του διπολισμού, ένα άλλο ιδιαίτερο χαρακτηριστικό αυτής της περιόδου, ήταν η μεταβολή στη στάση των δύο κομμάτων της παραδοσιακής Αριστεράς, που για πρώτη φορά άρχισαν να συνεργάζονται σε θέματα πολιτικής τακτικής με τη Ν.Δ., συνειδητοποιώντας ότι το ΠΑ.ΣΟ.Κ. είχε αρχίσει να καταλαμβάνει σε μόνιμη βάση ζωτικό πολιτικό τους χώρο (Νικολακόπουλος, 1990: 211-212).

Ένα άλλο σημείο διαφοροποίησης της περιόδου αυτής από την προηγούμενη είναι η ανάδειξη της (αν)εντιμότητας της κυβέρνησης σε κυρίαρχο στοιχείο της αντιπολιτευτικής τακτικής και η προσπάθεια ποινικής αντιμετώπισης του αντιπάλου. Η εξέλιξη αυτή ξεκίνησε ήδη από το 1988 με στόχο τον Α.Παπανδρέου και αφορμή την «υπόθεση Κοσκωτά» και συνεχίστηκε επί κυβερνήσεως Κ.Μητσοτάκη, όταν η πολιτική των ιδιωτικοποιήσεων στιγματίστηκε από την αντιπολίτευση ως εκποίηση δημόσιας περιουσίας σε «ημετέρους» (Σακελλαρόπουλος, 2001: 489 επ. και Ρωμαίος, 2013: 19 επ.). Αλλά και όταν ο Α.Παπανδρέου επανήλθε στην εξουσία μετά τις εκλογές του 1993 (Μανρογορδάτος, 1994: 313-318), κυριάρχησαν οι καταγγελίες για σκάνδαλα, με χαρακτηριστικό παράδειγμα τις άδειες λειτουργίας καζίνο ή τη νέα προσωπική κατοικία του Πρωθυπουργού Α.Παπανδρέου.

Η κοινοβουλευτική πρακτική της αντιπολίτευσης

Κατά την περίοδο αυτή, άρχισαν να ασκούνται για πρώτη φορά τα λεγόμενα «επιθετικά» αντιπολιτευτικά μέσα: προτάσεις μομφής, προτάσεις για τη σύσταση εξεταστικών επιτροπών, αλλά και προανακριτικών επιτροπών, πολλές εκ των οποίων μάλιστα στρέφονταν κατά πρώην Πρωθυπουργών (Α.Παπανδρέου και Κ.Μητσοτάκη) με αποκορύφωμα την παραπομπή και δίκη του Α.Παπανδρέου για την «υπόθεση Κοσκωτά».

Παράλληλα, η εξοικείωση του Κ.Μητσοτάκη με τις κοινοβουλευτικές διαδικασίες και η ικανότητά του στον κοινοβουλευτικό λόγο έφερε τη Βουλή στο προσκήνιο των πολιτικών εξελίξεων και της κομματικής αντιπαράθεσης.

Παράλληλα, η περίοδος αυτή σημαδεύεται και από την πρώτη άμεση σύνδεση της εκλογής του Προέδρου της Δημοκρατίας με τη διενέργεια εκλογών. Αντίθετα όμως με όσα θα ακολουθήσουν στις επόμενες τέτοιες περιπτώσεις, στη συγκεκριμένη εκλογή είναι το πρώτο κόμμα, η Ν.Δ., που αξιοποιεί την εκλογή για να επισπεύσει τις εκλογές, μη υπερψηφίζοντας κάποιον για Πρόεδρο, με σκοπό να αποκτήσει την αυτοδύναμη πλειοψηφία.

Τέλος, στην περίοδο αυτή άρχισαν να εφαρμόζονται οι αλλαγές του ΚτΒ του 1987 με σημαντικότερες -για τις ανάγκες της μελέτης αυτής- τη δυνατότητα της αντιπολίτευσης να προτείνει προ ημερησίας διατάξεως συζητήσεις με τη συμμετοχή των αρχηγών των κομμάτων και το θεσμό των επίκαιρων ερωτήσεων και επερωτήσεων, που έδωσε τη δυνατότητα στην αντιπολίτευση να ελέγχει την κυβέρνηση για ένα θέμα όσο αυτό είναι επίκαιρο (Βολουδάκης, 1988: 54).

Περίοδος με μεταβατικά χαρακτηριστικά υπήρξε η διετία Οκτ.'93-Ιαν.'96, όπου η αποχώρηση του Κ.Μητσοτάκη και η εκλογή Μ.Έβερτ στην αρχηγία της Ν.Δ., η ασθένεια του Πρωθυπουργού Α.Παπανδρέου, αλλά και η αλλαγή του πολιτικού λόγου και της πολιτικής του τελευταίου προς μια εκσυγχρονιστική κατεύθυνση, καθιστά τη διετία αυτή μία περίοδο με πολύ ιδιαίτερα χαρακτηριστικά: η οικονομική πολιτική του ΠΑ.ΣΟ.Κ. αποκτά μία εκσυγχρονιστική διάσταση, που θα κορυφωθεί επί πρωθυπουργίας Κ.Σημίτη, ο δε αντιπολιτευτικός λόγος του Μ.Έβερτ, παρά τις λεκτικές εξάρσεις, δείχνει χαρακτηριστικά σύγκλισης με την κυβερνητική πολιτική.

2.2.3 Η αντιπολίτευση της ιδεολογικής σύγκλισης (1996-2009)

Το πολιτικό πλαίσιο

Το 1996¹⁰⁶, στην ηγεσία των κομμάτων βρίσκονται πλέον πολιτικοί (Κ.Σημίτης, Κ.Καραμανλής, Α.Παπαρήγα, Ν.Κωνσταντόπουλος και αργότερα Γ.Παπανδρέου και Α.Αλαβάνος), που είχαν αναδειχθεί μετά τη δικτατορία και θεωρούνταν απαλλαγμένοι από τους αναχρονισμούς, που συνεπάγεται η μακρά παραμονή στην ενεργό πολιτική.

Αντίθετα, όμως, με τις προσδοκίες, που είχε δημιουργήσει η εξέλιξη αυτή, δε μειώθηκε η οξύτητα στις σχέσεις κυβέρνησης και αντιπολίτευσης, παρά την εκσυγχρονιστική πολιτική που ακολουθεί η κυβέρνηση Κ.Σημίτη (Σακελλαρόπουλος και Σωτήρης, 2003). Κάθε άλλο, η μείωση των ιδεολογικο-πολιτικών διαφορών μεταξύ ΠΑ.ΣΟ.Κ. και Ν.Δ. (Κοντιάδης, 2002: 114), που εντασσόταν και στη μετά Μάαστριχτ πραγματικότητα,¹⁰⁷ οδήγησε στην διόγκωση της προσωπικής αντιπαράθεσης μεταξύ των εκάστοτε αρχηγών των δύο κομμάτων. Το ζητούμενο πλέον έδειχνε να μην είναι η καλύτερη πολιτική, αλλά ο αποτελεσματικότερος και πιο έντιμος διαχειριστής. Έτσι, την περίοδο αυτή συνεχίστηκε η καταγγελία σκανδάλων, υπαρκτών και ανύπαρκτων, αν και δε συνοδεύθηκε από δικαστικές διαδικασίες για τον καταλογισμό τυχόν ποινικών ευθυνών.

Παράλληλα, ο δικομματισμός παρέμεινε κυρίαρχο στοιχείο της ελληνικής πολιτικής ζωής, με τα δύο πρώτα κόμματα να συνεχίζουν να λαμβάνουν ποσοστά που αθροιζόμενα ξεπερνούσαν το 80%. Στο πλαίσιο αυτό, το κόμμα που βρισκόταν κάθε φορά στην αξιωματική αντιπολίτευση στήριζε άκριτα όλα τα αιτήματα των κοινωνικών ομάδων πιέζοντας την κυβέρνηση στο να τα αποδεχθεί, κάτι βέβαια όχι ασυνήθιστο για τα ελληνικά δεδομένα, αλλά

¹⁰⁶ Το 1996 για πρώτη φορά έγιναν εκλογές χωρίς την παρουσία κανενός από τους ιστορικούς ηγέτες της μεταπολίτευσης (Κ.Καραμανλής, Α.Παπανδρέου, Κ.Μητσοτάκης, Χ.Φλωράκης και Λ.Κύρκος) οπότε και δόθηκε, θεωρητικά τουλάχιστον, η δυνατότητα ανανέωσης του πολιτικού σκηνικού και ανάδειξης νέων πολιτικών, αλλά και νέων κομματικών σχηματισμών.

¹⁰⁷ Για την ιδεολογική επίδραση που είχε σε διάφορα στρώματα της ελληνικής κοινωνίας η νέα ευρωπαϊκή πραγματικότητα στην οποία βρέθηκε η Ελλάδα βλ. στο Διαμαντούρος, Ν. (2000), *Πολιτισμικός Διαισμός και πολιτική αλλαγή στην Ελλάδα της Μεταπολίτευσης: πλαίσιο ερμηνείας*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια, σελ. 84 επ. και στο Βούλγαρης, Γ. (2008), *Η Ελλάδα από τη Μεταπολίτευση στην Παγκοσμιοποίηση*, Αθήνα: Πόλις, σελ.159.

η διαιώνισή του ακόμη και σε μια περίοδο που όλοι όμνυαν στην ανάγκη εκσυγχρονισμού της χώρας προκαλεί μελαγχολικές σκέψεις.¹⁰⁸

Όσο για τα κόμματα της Αριστεράς επιβεβαίωσαν και επαύξησαν την πλήρη αυτονομία τους σε σχέση με το ΠΑ.ΣΟ.Κ.

Η κοινοβουλευτική πρακτική της αντιπολίτευσης

Τα πολιτικά αυτά χαρακτηριστικά, σημάδεψαν και τον κοινοβουλευτικό βίο της χώρας κατά την περίοδο αυτή και ειδικότερα το θεσμικό ρόλο της αντιπολίτευσης.

Η αντιπολίτευση αξιοποίησε πλήρως όλα τα κοινοβουλευτικά «εργαλεία», όπως: προτάσεις δυσπιστίας κατά της κυβέρνησης αλλά και κατά μεμονωμένων υπουργών, αλλεπάλληλα αιτήματα διεξαγωγής προ ημερησίας διατάξεως συζητήσεων, προτάσεις για τη σύσταση εξεταστικών και προανακριτικών επιτροπών, χρήση των διαδικασιών εκλογής Προέδρου Δημοκρατίας -ή της προοπτικής έναρξης των διαδικασιών αυτών- με σκοπό την επίτευξη των εκλογών (2000 και 2009) κ.ά.

Η μόνη ίσως κοινοβουλευτική διαδικασία που διεξήχθη σε συναινετικό κλίμα ήταν η αναθεώρηση του Συντάγματος του 2001, όπου πράγματι πολλά άρθρα αναθεωρήθηκαν με ευρεία πλειοψηφία, χωρίς βέβαια αυτό να σημαίνει ότι η αναθεώρησή τους ήταν πάντοτε αναγκαία ή αποδείχθηκε αποτελεσματική (Αλιβιζάτος, 2011: 551).

Στο επίπεδο της κοινοβουλευτικής καθημερινότητας, το ύφος του πολιτικού διαλόγου εντός και εκτός του Κοινοβουλίου επιδεινώθηκε δραματικά, προκειμένου να ανταποκριθεί στις ανάγκες της τηλεθέασης.¹⁰⁹

Παρότι η αντιπολίτευση στα χρόνια αυτά είχε ένα διευρυμένο θεσμικό πλαίσιο παρέμβασης, δεν μπόρεσε ή δεν θέλησε να το αξιοποιήσει για να προβάλει μια ποιοτικά αναβαθμισμένη

¹⁰⁸ Για μία διεισδυτική κριτική του πώς το πολιτικό σύστημα αδιαφόρησε για την κρίση που ερχόταν και συνέχισε να στηρίζει ως αντιπολίτευση και να υλοποιεί με δανεικά ως κυβέρνηση τα αιτήματα της κάθε ισχυρής κοινωνικής ομάδας βλ. Γιαννίτσας, Τ. (2013), *Η Ελλάδα στην κρίση*, Αθήνα: Πόλις, σελ. 65 επ.

¹⁰⁹ Ένας από τους πρωταγωνιστές της εποχής περιγράφοντας τις συζητήσεις σε επίπεδο αρχηγών κομμάτων αναφέρει: «Όμως την προσοχή των μέσων ενημέρωσης αποσπούσαν μόνο ορισμένα λεπτά, όταν ο πρωθυπουργός σχολίαζε την ομιλία του αρχηγού της αξιωματικής αντιπολίτευσης και ο τελευταίος απαντούσε, όταν δηλαδή υπήρχε άμεση προσωπική αντιπαράθεση, συνήθως με ένταση και υψηλούς τόνους. Εάν ο καυγάς ήταν μεγάλος, υπήρχε θέαμα και τα μέσα έμεναν ικανοποιημένα από τη συζήτηση, εάν αντίθετα δεν είχε την αναμενόμενη ένταση, η συζήτηση δεν είχε ενδιαφέρον.» (Σημίτης, 2005: 490).

εναλλακτική πρόταση, που θα μπορούσε να υλοποιηθεί ερχόμενη στην εξουσία. Αντίθετα, η απλή προβολή της αντίθεσης στα κυβερνητικά μέτρα -παρά τη γενικότερη ιδεολογική σύγκλιση, όπως προαναφέρθηκε- και η εξαγγελία των πάντων στους πάντες οδήγησε στο να πληγεί καίρια η αξιοπιστία των δύο τότε μεγάλων κομμάτων, αφού όταν ήλθαν στην εξουσία, η Ν.Δ. το 2004 και το ΠΑ.ΣΟ.Κ. το 2009 δεν μπόρεσαν να υλοποιήσουν τα όσα εξήγγειλαν.¹¹⁰

¹¹⁰ Το φαινόμενο της μείωσης της αξιοπιστίας των κομμάτων και ιδιαίτερα των δύο μεγαλύτερων κομμάτων είχε αρχίσει να γίνεται αισθητό ήδη από το τέλος της δεκαετίας του 1980 (Βούλγαρης, 2008: 191), αλλά σίγουρα γιγαντώθηκε στις δύο δεκαετίες που ακολούθησαν.

2.2.4 Η μετωπική αντιπολίτευση στο μνημόνιο (2009-2014)

Το πολιτικό πλαίσιο

Καταλύτης των εξελίξεων της περιόδου αυτής αποτέλεσε η παγκόσμια οικονομική κρίση που ξέσπασε μεν το 2008, αλλά μόλις στα τέλη του 2009 άρχισε η κοινή γνώμη και η πλειοψηφία του πολιτικού κόσμου στην Ελλάδα να αντιλαμβάνεται το εύρος και το βάθος της για τη χώρα.

Η κρίση βρήκε το ελληνικό πολιτικό σύστημα πιο ευάλωτο από ποτέ, τόσο σε επίπεδο πολιτικής ηγεσίας όσο και στην αξιοπιστία των πολιτικών έναντι της κοινής γνώμης (Χρυσόγονος, 2011: 85-95).¹¹¹

Έτσι, άρκεσε για να ανατραπεί πλήρως το πολιτικό σκηνικό των εκλογών του 2009 (Mavrogordatos & Marantzidis, 2010: 991-1000), το πρώτο 5μηνο του 2010, που κατέληξε στην επεισοδιακή κύρωση του πρώτου μνημονίου από το Κοινοβούλιο με διαδικασίες κατεπείγοντος, σε μόλις 48 ώρες (Παπαϊωάννου, 2014).

Οι επιθέσεις της αντιπολίτευσης, στην οποία σταδιακά εντάχθηκαν και στελέχη της συμπολίτευσης, ήταν καθολικές και αφορούσαν τόσο στις ίδιες τις πολιτικές όσο και τα πρόσωπα.

Κύρια πλέον διαχωριστική γραμμή μεταξύ συμπολίτευσης και αντιπολίτευσης δεν ήταν η διάκριση Δεξιάς-Αριστεράς, αλλά το μνημόνιο και οι πολιτικές που αυτό συνεπαγόταν. Αρχικά, από τη μια πλευρά ήταν μόνο το ΠΑ.ΣΟ.Κ. και από την άλλη η Ν.Δ. μαζί με τα μικρότερα κόμματα της αντιπολίτευσης (Κ.Κ.Ε., ΛΑ.Ο.Σ. και ΣΥΡΙΖΑ), ακολουθώντας μια καταγγελτική πολιτική. Οι ισορροπίες αρχίζουν να αλλάζουν το καλοκαίρι του 2011, όταν η προοπτική επανόδου στην εξουσία οδηγεί τη Ν.Δ. σε ένα μετριασμό των αντιπολιτευτικών τόνων και εν τέλει στη στήριξη της κυβέρνησης Λ.Παπαδήμου. Τελικά, το σκηνικό του νέου διπολισμού διαμορφώνεται οριστικά μετά τις εκλογές του 2012, οπότε από τη μία πλευρά συντάσσονται Ν.Δ. και ΠΑ.ΣΟ.Κ., ως συγκυβέρνηση, και από την άλλη σχηματίζεται ένα ετερόκλητο ιδεολογικο-πολιτικά μέτωπο, αφού αντικειμενικά βρέθηκαν μαζί ΣΥΡΙΖΑ,

¹¹¹ Το ερώτημα που εύλογα τίθεται είναι εάν το έλλειμμα αντιπροσώπευσης, που διαπιστώνεται στην Ελλάδα, αποτελεί μία δομική κρίση όπου «δεν υπάρχει πλέον εμπιστοσύνη όχι μόνο στα πρόσωπα αλλά και στο σύστημα, του οποίου η λειτουργία δεν κρίνεται πλέον ικανοποιητική.» (Δημητρόπουλος, 2012).

Κ.Κ.Ε., ΑΝ.ΕΛ. και Χ.Α., που έχει ως κοινό σημείο αναφοράς την αντίθεση στο μνημόνιο, ενώ η ΔΗΜ.ΑΡ., κάπου μεταξύ αυτών των δύο μετώπων, αμφιταλαντεύεται.

Η κοινοβουλευτική πρακτική της αντιπολίτευσης

Κατά την πρώτη φάση αυτής της περιόδου (2009-2012), το ΠΑ.ΣΟ.Κ. έχασε πολύ γρήγορα μεγάλο μέρος από την πολιτική νομιμοποίηση του 44% των εκλογών του 2009 και βρέθηκε να κυβερνά με ένα εντελώς διαφορετικό πρόγραμμα από εκείνο που είχε προεκλογικά υποσχεθεί. Αυτό είχε καταλυτικές επιπτώσεις στην κομματική πειθαρχία¹¹² της κοινοβουλευτικής ομάδας του, εντός της οποίας αναπτύχθηκε έντονη εσωτερική αντιπολίτευση.¹¹³

Η Ν.Δ., ως αξιωματική αντιπολίτευση, δεν μπόρεσε να επωφεληθεί από την απώλεια της αξιοπιστίας του ΠΑ.ΣΟ.Κ., αφού μέχρι πριν από λίγους μήνες κυβερνούσε και η ίδια και συνεπώς έφερε, στα μάτια της κοινής γνώμης, μεγάλο μέρος της ευθύνης για όσα συνέβησαν.

Όσο για τα κόμματα της Αριστεράς, θεώρησαν ότι δικαιώθηκαν στην κριτική τους απέναντι στα μεγάλα κόμματα και εξαπέλυσαν οξύτατη κριτική κατά των υποστηρικτών του μνημονίου, με πρωταγωνιστή τον Α.Τσίπρα, που αξιοποίησε τις επίκαιρες ερωτήσεις προς τον Πρωθυπουργό, καθώς και τις συζητήσεις για κρίσιμα νομοσχέδια, για να μετατραπεί, έτσι, σε πρωταγωνιστή των κοινοβουλευτικών συζητήσεων.

Οι εξελίξεις αυτές συνοδεύθηκαν από τις μαζικές διαδηλώσεις στην πλατεία Συντάγματος¹¹⁴, οι οποίες αποτέλεσαν ένα σημαντικό «εργαλείο» για την αποδυνάμωση της κυβέρνησης, υπονομεύοντας, όμως, και το κύρος του Κοινοβουλίου.

Η διαχωριστική γραμμή του μνημονίου προκάλεσε πρωτοφανείς πολιτικές ανακατατάξεις εντός του Κοινοβουλίου με αποκορύφωμα τη διαγραφή 21 βουλευτών της Ν.Δ., όταν

¹¹² Για μια ενδιαφέρουσα και περιεκτική ανάλυση του φαινομένου της κομματικής πειθαρχίας στο ελληνικό συνταγματικό και κομματικό πλαίσιο βλ. στο Κοντιάδης, Ξ. (2009), *Ελλειμματική δημοκρατία*, Αθήνα: Ι.Σιδέρης, σελ.91 επ.

¹¹³ Είναι χαρακτηριστικό ότι ενώ αρχικά η κοινοβουλευτική ομάδα του ΠΑ.ΣΟ.Κ. αριθμούσε 160 μέλη κατέληξε τον Απρίλιο '12 με μόλις 129.

¹¹⁴ Σημειώθηκαν και περιστατικά συντονισμού της δράσης της αντιπολίτευσης εντός του Κοινοβουλίου με τις διαδηλώσεις της πλατείας Συντάγματος (βλ. ενδεικτικά άρθρα διαθέσιμα στα: <http://www.ethnos.gr/article.asp?Catid=22767&subid=2&pubid=63859413> & http://www.enikos.gr/society/94739,To_pano_twn_voyleytw_n_toy_SYRIZA.html [πρόσβαση: 11.06.2014].

κατανήφισαν το δεύτερο μνημόνιο, αντίθετα με τη νέα γραμμή του κόμματός τους, κάτι που αποτέλεσε την πιο μαζική διαγραφή βουλευτών από το 1974 μέχρι σήμερα.¹¹⁵

Κατά τη δεύτερη φάση αυτής της περιόδου (Ιούνιος'12-σήμερα) η κατάσταση στο Κοινοβούλιο, σε σχέση με τον τρόπο άσκησης της αντιπολίτευσης, επιδεινώθηκε σε ένα πρωτοφανές σκηνικό συμμαχικής κυβέρνησης και επτακομματικής Βουλής (Vasiloroulou & Halikioroulou, 2013).

Από τη μία μεριά, στη συμπολίτευση βρισκόταν η Ν.Δ. υποστηριζόμενη από το τρίτο πλέον, σε κοινοβουλευτική δύναμη, κόμμα, το ΠΑ.ΣΟ.Κ., και από την άλλη, στην αντιπολίτευση ήταν επικεφαλής ο ΣΥΡΙΖΑ, του οποίου τα ποσοστά πολλαπλασιάστηκαν με πρωτοφανή για τα δεδομένα της αντιπολίτευσης ρυθμό. Επίσης, η προϊούσα απογοήτευση από την ίδια τη λειτουργία της δημοκρατίας και των πολιτικών θεσμών της οδήγησε στην εμφάνιση, για πρώτη φορά, ενός ακροδεξιού εξτρεμιστικού κόμματος¹¹⁶ στο ελληνικό Κοινοβούλιο. Παράλληλα, η κομματική ανασύνθεση¹¹⁷ της Βουλής συνοδεύθηκε και από μια τεράστια αλλαγή στα πρόσωπα που τη συνθέτουν¹¹⁸.

Η αντιπαράθεση στα κοινοβουλευτικά δρώμενα δεν αφορούσε πλέον, μόνο στην πολιτική, ή μόνο στην εντιμότητα, αλλά και τον πατριωτισμό του αντιπάλου και δη της κυβέρνησης. Θεωρίες συνομοσίας γύρω από τα κίνητρα της κυβέρνησης μεταφέρθηκαν στην αίθουσα της Ολομέλειας, όπου κατηγορίες περί εθνικής μειοδοσίας, απειλές για τιμωρία των προδοτών και παραλληλισμοί με τις κατοχικές κυβερνήσεις εντάχθηκαν στο καθημερινό λεξιλόγιο του κοινοβουλευτικού διαλόγου.¹¹⁹

¹¹⁵ Μέχρι το 2012, ο μεγαλύτερος αριθμός διαγραφών (13) είχε σημειωθεί στη Θ' περίοδο (Τζιοβάρας, και Χιώτης, 2006). Βλ. στο Παράρτημα Ζ τις μεταβολές στη σύνθεση των κοινοβουλευτικών ομάδων κατά τις ΙΓ' και ΙΕ' περιόδους.

¹¹⁶ Το προηγούμενο της Εθνικής Παράταξης (1977-1981) δεν συγκρίνεται με την περίπτωση της Χ.Α. τόσο σε επίπεδο πολιτικού λόγου όσο και σε επίπεδο πολιτικής πρακτικής (Γεωργοπούλου, 2013: 22-23).

¹¹⁷ Χαρακτηριστικό των αλλαγών που έγιναν στη Βουλή είναι και η διαμάχη που ξέσπασε για το σε ποια έδρανα θα κάθονται οι βουλευτές κάθε κόμματος (Μαργωμένου, 2012).

¹¹⁸ Σημειωτέον ότι το 1981, όταν επήλθε η πρώτη κυβερνητική αλλαγή μετά το 1974, οι νεοεκλεγέντες βουλευτές ήταν 123 (Τζιοβάρας, και Χιώτης, 2006: 23) έναντι 154 το 2012 (βλ. Παράρτημα ΣΤ).

¹¹⁹ Χαρακτηριστικές συνεδριάσεις με τέτοιου επιπέδου επιχειρηματολογία ήταν ενδεικτικώς οι εξής: i) της 10.11.2013 (Συνεδρίαση ΚΕ'), που αφορούσε στην πρόταση δυσπιστίας του ΣΥΡΙΖΑ κατά της κυβέρνησης (<http://www.hellenicparliament.gr/Praktika/Synedriaseis-Olomeleias?search=on&DateFrom=10%2F11%2F2013&DateTo=10%2F11%2F2013> [πρόσβαση: 28.05.2014], ii) της 29/11/2012 (Συνεδρίαση ΠΑ'), που αφορούσε την πρόταση του ΣΥΡΙΖΑ για σύσταση εξεταστικής επιτροπής σχετικά με τα Μνημόνια και την

Ως προς την πρακτική της αντιπολίτευσης, θα πρέπει να τονιστεί πως αξιοποιήθηκαν στο έπακρο τα «επιθετικά εργαλεία» που της παρέχει το θεσμικό πλαίσιο. Μάλιστα, στην περίπτωση της υπόθεσης «λίστας Λαγκάρντ», για πρώτη φορά μετά την «υπόθεση Κοσκωτά», παραπέμφθηκε τέως υπουργός για δίκη από το Ειδικό Δικαστήριο.

Παράλληλα, επιχειρήθηκαν και ορισμένες καινοφανείς ενέργειες από την αντιπολίτευση: κατάθεση πρότασης δυσπιστίας με σκοπό την αναβολή ψήφισης ενός κατεπείγοντος νομοσχεδίου¹²⁰ και κατάθεση πρότασης μομφής κατά του Προέδρου της Βουλής, όταν αυτός δεν υιοθέτησε την ερμηνεία του ΚτΒ, που έκανε η αξιωματική αντιπολίτευση (Μαρτ. '14).

Χαρακτηριστικό των αντιπολιτευτικών κινήσεων, στη φάση αυτή, ήταν ότι τα μικρότερα κόμματα της αντιπολίτευσης στήριζαν τις κινήσεις της αξιωματικής αντιπολίτευσης ασχέτως πολιτικών διαφορών. Ακόμη και το Κ.Κ.Ε. που πάντα φρόντιζε και φροντίζει να κρατά αποστάσεις από το ΣΥΡΙΖΑ υπερψήφισε την πρόταση δυσπιστίας του δεύτερου το Νοέμβριο '2013.

Καινοφανής για τα πολιτικά δεδομένα της χώρας ήταν, επίσης, και η πρωτοβουλία έντεκα - αρχικά- ανεξάρτητων βουλευτών, διαφορετικής ιδεολογίας και κομματικής προέλευσης, να συστήσουν κοινοβουλευτική ομάδα (άρθρο 15 & 16 ΚτΒ), χωρίς κανένα συνεκτικό στοιχείο, αποκλειστικά και μόνο για να απολαύουν τα δικαιώματα, που τους δίδονται από το Κοινοβούλιο (π.χ. εκπροσώπηση στις αντιπροσωπεΐες των κοινοβουλευτικών συνελεύσεων διεθνών οργανισμών, συμμετοχή σε επιτροπές κ.α.).¹²¹

προσφυγή της χώρας στο ΔΝΤ <http://www.hellenicparliament.gr/Praktika/Synedriaseis-Olomeleias?search=on&DateFrom=29%2F11%2F2012&DateTo=29%2F11%2F2012> [πρόσβαση: 28.05.2014] και iii) της 03-04.11.2011 (Συνεδριάσεις ΚΒ' & ΚΓ'), που αφορούσαν στην πρόταση του πρωθυπουργού Γ. Παπανδρέου για παροχή ψήφου εμπιστοσύνης στην κυβέρνηση <http://www.hellenicparliament.gr/Praktika/Synedriaseis-Olomeleias?search=on&DateFrom=03%2F11%2F2011&DateTo=04%2F11%2F2011> [πρόσβαση: 28.05.2014].

¹²⁰ Η μεγάλη χρήση της διαδικασίας του κατεπείγοντος από την εκάστοτε κυβέρνηση, μετά το 2009, έχει προκαλέσει έντονες αντιδράσεις από την αντιπολίτευση (την περίοδο Οκτ.'09-Απρ.'14 κατατέθηκαν 18 νομοσχέδια με τη διαδικασία του κατεπείγοντος / πηγή: Βουλή των Ελλήνων).

¹²¹ Σημειώτέον ότι η δύναμη των ανεξάρτητων βουλευτών αυξανόταν καθ' όλη τη διάρκεια της συγγραφής της μελέτης αυτής και ήδη -08.06.2014- ανέρχεται σε 23 βουλευτές. Από αυτούς οι 16 έχουν ενταχθεί στην κοινοβουλευτική ομάδα των «Ανεξάρτητων Δημοκρατικών Βουλευτών».

2.3 Θεσμικές και πολιτικές προοπτικές

Την τελευταία πενταετία έχουν διαμορφωθεί ορισμένες σταθερές στο πολιτικο-κοινοβουλευτικό πεδίο που είναι σίγουρο ότι θα χαρακτηρίσουν και το ορατό μέλλον. Είναι, δε, τέτοια η διαφορά τους από αυτά της περιόδου 1974-2009, ώστε εύλογα εικάζει κανείς ότι ο ιστορικός του μέλλοντος θα εντάξει την μετά το μνημόνιο περίοδο σε μια νέα ιστορική ενότητα διακριτή από αυτή της Μεταπολίτευσης.

Τα σταθερά αυτά χαρακτηριστικά του πολιτικού πλαισίου είναι τα εξής:

- η ύπαρξη πολυκομματικών κυβερνήσεων,
- η εκπροσώπηση αρκετών κομμάτων στο Κοινοβούλιο και πάντως περισσότερων από τα 3-4 κόμματα, που ήταν ο συνηθής αριθμός της Μεταπολίτευσης,
- η ύπαρξη δύο ισχυρών πόλων στα Αριστερά και στα Δεξιά του πολιτικού φάσματος και η ασθενής παρουσία του Κέντρου,
- η δυναμική -κυριολεκτικά και μεταφορικά- παρουσία της Χ.Α. στα πολιτικά και κοινοβουλευτικά δεδομένα της χώρας και η αδυναμία των υπόλοιπων κομμάτων ως προς το ενδεδειγμένο τρόπο αντιμετώπισής της,
- η πολιτική κυριαρχία ανέλεγκτων πολιτικά μέσων επικοινωνίας μέσω του διαδικτύου, που υποβαθμίζουν τη σημασία του δομημένου κοινοβουλευτικού διαλόγου και διευρύνουν την εμβέλεια του εύκολου εντυπωσιασμού και της συνομωσιολογικής προσέγγισης.

Τα χαρακτηριστικά αυτά πρέπει να ληφθούν υπόψη προκειμένου να εκτιμήσει κανείς τις προοπτικές που έχει ο ρόλος της αντιπολίτευσης, ιδιαίτερα μάλιστα εάν αυτά θα συνεχίσουν να υφίστανται ανεξαρτήτως του εάν οι επόμενες εκλογές θα γίνουν συντομότερα ή αργότερα και εάν από αυτές θα προκύψει μια κυβέρνηση με κορμό τη Ν.Δ. ή μια κυβέρνηση με κορμό το ΣΥΡΙΖΑ.

Με αυτά τα δεδομένα, πολιτικό ζητούμενο σε ό,τι αφορά το ρόλο της εκάστοτε αντιπολίτευσης στο ελληνικό Κοινοβούλιο είναι:

- α. να δρομολογηθούν θεσμικές εξελίξεις, που θα μεταφέρουν μέσα στο Κοινοβούλιο τον πολιτικό λόγο και αντίλογο,
- β. να επανεξεταστούν θεσμικά «εργαλεία», τα οποία στην πράξη αποδείχτηκαν ότι συντελούν στην πολιτική αστάθεια, κάτι που είναι ανεπίτρεπτη πολυτέλεια στην ασταθή οικονομικά και κοινωνικά περίοδο, που διανύει η χώρα, αλλά και η Ευρώπη,
- γ. να ληφθεί υπόψη η ορατή προοπτική να γίνει τρίτο κόμμα¹²² στη Βουλή η Χ.Α., ένα κόμμα που διακηρύσσει ότι η δημοκρατία στην Ελλάδα θα πρέπει να έχει την «τύχη» της Βαϊμάρης.¹²³

Για να υλοποιηθεί ο πρώτος στόχος θα πρέπει να αρθούν οι ατέλειες που εντοπίστηκαν στην παρούσα μελέτη σε ό,τι αφορά τα δικαιώματα της αντιπολίτευσης, όπως:

- ο να ενισχυθεί ο επίκαιρος και προφορικός κοινοβουλευτικός έλεγχος με τη μεταφορά του κύριου μέρους του στις επιτροπές,
- ο να τεθούν όρια στη δυνατότητα του Πρωθυπουργού να μην απαντάει στις επίκαιρες ερωτήσεις προς αυτόν και να αναβάλλει επ' αόριστον τις προ ημερησίας διατάξεις συζητήσεις στη Βουλή.

Ο δεύτερος στόχος συνδέεται με τη μείωση της δυνατότητας πρόκλησης συχνών εκλογών. Από τα «εργαλεία» που εξετάστηκαν στη μελέτη αυτή, πιο άμεσα συνδεδεμένο με το ζήτημα αυτό είναι η πρόβλεψη για διάλυση της Βουλής σε περίπτωση μη εκλογής Προέδρου Δημοκρατίας με 180 ψήφους. Σε μια χώρα που ακόμη και οι εκλογές για την αυτοδιοίκηση και για το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο λαμβάνουν διαστάσεις εθνικών εκλογών (π.χ. Μάιος'14) ως προς τη σημασία τους -κάτι που δεν παρατηρείται σε άλλες χώρες- η πρόκληση εκλογών για ένα θέμα που θα έπρεπε να ενώνει, την εκλογή του Προέδρου της Δημοκρατίας, είναι ανεπίτρεπτη πολυτέλεια.

¹²² Ήδη στις ευρωεκλογές της 25.05.2014 η Χ.Α. συγκέντρωσε το 9,4% των ψήφων και κατέλαβε την τρίτη θέση ([http://ekloges.ypes.gr/may2014/e/public/index.html#{"cls":"level","params":{"level":"epik","id":1}}](http://ekloges.ypes.gr/may2014/e/public/index.html#{)) [πρόσβαση: 27.05.2014].

¹²³ Βλ. χαρακτηριστικό οπτικο-ακουστικό απόσπασμα ομιλίας του Ν.Μιχαλολιάκου, Γενικού Γραμματέα της Χ.Α., [online] διαθέσιμο στο <http://www.epikaira.gr/article/mixaloliakos-agonizomaste-gia-ayto-poy-egine-meta-ti-vaimari> [πρόσβαση: 16.05.2014].

Το πιο κρίσιμο ίσως από όλα είναι η επανεξέταση του θεσμικού πλαισίου υπό το πρίσμα της ανόδου ενός ακροδεξιού εξτρεμιστικού κόμματος (Macintyre, 2013). Το πλαίσιο αυτό έχει διαμορφωθεί με την παραδοχή ότι τα κόμματα σέβονται τη δημοκρατία και δε χρησιμοποιούν τα «εργαλεία» που αυτή τους παρέχει για να την παραλύσουν και εν τέλει να την καταλύσουν.¹²⁴ Γι αυτό τα ελάχιστα όρια που προβλέπει το Σύνταγμα και ο ΚτΒ για την άσκηση ορισμένων έκτακτων αντιπολιτευτικών «εργαλείων» π.χ. για τη σύσταση εξεταστικών ή προανακριτικών επιτροπών ή για την πρόκληση ονομαστικής ψηφοφορίας, μπορεί να ανατρέψουν την ομαλή ροή του νομοθετικού έργου, αφού για παράδειγμα ένα κόμμα με 50 βουλευτές είναι σε θέση να προκαλεί όποτε θέλει συζητήσεις για τη σύσταση τέτοιων επιτροπών ή με 15 βουλευτές να προκαλεί καθημερινά ονομαστικές ψηφοφορίες (άρθρο 72 παρ.1 ΚτΒ).

Η υλοποίηση των συστάσεων αυτών κάθε άλλο παρά πολιτικά εύκολη θα είναι, αφού σε ό,τι μεν αφορά την πρώτη ομάδα συστάσεων θα διστάσει η συμπολίτευση, ενώ στη δεύτερη και την τρίτη θα διστάσει η αντιπολίτευση.

Γι αυτό άλλωστε, απαραίτητη προϋπόθεση για όλα αυτά είναι η δημιουργία από τις δυνάμεις εκείνες, που συμμερίζονται τις αρχές του κοινοβουλευτισμού -και αυτές εκφράζουν τη μεγάλη πλειοψηφία του λαού- ενός κλίματος συνεννόησης και διαλόγου που μπορεί να μην οδηγήσει σε κοινές πολιτικές, αλλά θα επιτρέψει να φανούν στο λαό τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα της κάθε πολιτικής πρότασης και να αποφασίζει κάθε φορά με ψυχραιμία και εμπιστοσύνη στη λειτουργία του πολιτεύματος.

Εν τέλει, οι εξελίξεις σε μια θετική κατεύθυνση θα είναι πιο εύκολες εάν συμβεί το αυτονόητο: αφ' ενός η εκάστοτε κυβέρνηση να έχει επίγνωση ότι κάποτε μπορεί να γίνει αντιπολίτευση και η εκάστοτε αντιπολίτευση ότι μπορεί κάποτε να γίνει κυβέρνηση.

¹²⁴ Τα προβλήματα αυτού του θεσμικού πλαισίου φάνηκαν κατά την ψηφοφορία για την ανάδειξη του Ζ' Αντιπροέδρου μετά τις εκλογές του Ιουνίου '12, που κατά τον ΚτΒ δικαιούταν να εκλέξει η Χ.Α. Πλην όμως, 204 βουλευτές των άλλων κομμάτων καταψήφισαν τον υποψήφιό της και έτσι η θέση του Ζ' Αντιπροέδρου παραμένει μέχρι σήμερα κενή (Σταυρόπουλος, 2012).

2.4 Ανακεφαλαίωση

Ο τρόπος άσκησης της αντιπολίτευσης εντός του Ελληνικού Κοινοβουλίου κατά τη Μεταπολίτευση ακολούθησε το γενικότερο πολιτικό κλίμα και συνθήκες της κάθε επί μέρους μεταπολιτευτικής περιόδου. Έτσι, η ιδεολογική και πολιτική πόλωση των πρώτων χρόνων έδωσε σταδιακά τη θέση της σε μια μακρά περίοδο ιδεολογικής σύγκλισης και προσωπικών αντιπαραθέσεων σε θέματα εντιμότητας και καλύτερης διαχείρισης.

Από το 2009, όμως, και μετά το σκηνικό μεταβλήθηκε και η αντιπολίτευση περιλαμβάνει ριζικές ιδεολογικές αντιθέσεις γύρω από τον άξονα μνημόνιο/αντιμνημόνιο και ευρώ-δραχμή, αλλά και έντονες επιθέσεις κατά της εντιμότητας και του πατριωτισμού των κυβερνώντων. Οι συνθήκες αυτές σε συνδυασμό με την ανάπτυξη αντι-κοινοβουλευτικών δυνάμεων εντός και εκτός του Κοινοβουλίου εντείνουν την κρισιμότητα της πολιτικής κατάστασης της χώρας και δημιουργούν την ανάγκη ουσιαστικοποίησης του διαλόγου μεταξύ συμπολίτευσης και αντιπολίτευσης προς την κατεύθυνση της σταθεροποίησης της πολιτικής ζωής.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική

- Αλιβιζάτος, Ν. (2011), *Το Σύνταγμα και οι εχθροί του: 1800-2010*, Αθήνα: Πόλις.
- Αναστασιάδης, Γ. (1989α), *Δημοκρατικοί θεσμοί και πολιτικός λόγος στην ελληνική συνταγματική ιστορία*, Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας.
- Αναστασιάδης, Γ. (1989β), *Εκλογικός νόμος και Σύνταγμα: η επικαιρότητα της απλής αναλογικής και της εκλογικής ιστορίας μας*, Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Αναστασιάδης, Γ. (1984), *Συνταγματικοί θεσμοί και λειτουργία του πολιτεύματος στην Ελλάδα: ιδιομορφίες της ιστορικής εξέλιξης και της σύγχρονης πολιτικής ζωής*, Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας.
- Ανδρουλάκης, Ν.Κ. (1989), *Γύρω από την ποινική ευθύνη των Υπουργών: παραγραφή – συμμετέτοχοι*, Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ.Ν.Σάκκουλας.
- Βενιζέλος, Ε. (1998), *Η αναθεώρηση του Συντάγματος: Συνολικό σχέδιο για την Ελλάδα του 21^{ου} αιώνα. Συναινετική αναθεώρηση II*, Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ.Ν.Σάκκουλας.
- Βολουδάκης, Β. (1988), *Ο Κανονισμός της Βουλής του 1987: Βασικά στοιχεία για τους Κανονισμούς των Ελληνικών Βουλών, Κείμενο – Θεματικό ευρετήριο*, Αθήνα: Αντ.Ν.Σάκκουλας.
- Βούλγαρης, Γ. (2008), *Η Ελλάδα από τη Μεταπολίτευση στην Παγκοσμιοποίηση*, Αθήνα: Πόλις.
- Βουλή των Ελλήνων (2010α), *Σύνταγμα της Ελλάδας: όπως αναθεωρήθηκε με το Ψήφισμα της 27^{ης} Μαΐου 2008 της Η' Αναθεωρητικής Βουλής των Ελλήνων*, Αθήνα: Βουλή των Ελλήνων.

- Βουλή των Ελλήνων (2010β), *Κανονισμός της Βουλής των Ελλήνων και Σύνταγμα της Ελλάδας*, Αθήνα: Βουλή των Ελλήνων.
- Γεωργοπούλου, Β. (2013), *Οι διαστάσεις και οι συνέπειες της κρίσης αντιπροσώπευσης στο ελληνικό κοινοβουλευτικό σύστημα*, Εργασία, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου.
- Γιαννίτσης, Τ. (2013), *Η Ελλάδα στην κρίση*, Αθήνα: Πόλις.
- Διαμαντούρος, Ν. (2000), *Πολιτισμικός Δυισμός και πολιτική αλλαγή στην Ελλάδα της Μεταπολίτευσης; πλαίσιο ερμηνείας*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Δερβιτσιώτης, Α. (1994), *Οι εξεταστικές Επιτροπές του άρθρου 68 § 2 του Συντάγματος 1975/86*, Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ.Ν.Σάκκουλας.
- Δημητρόπουλος, Α. (1992), *Η διάλυση της Βουλής: μετά τη συνταγματική αναθεώρηση του 1986*, Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ.Ν.Σάκκουλας.
- Δημητρόπουλος, Α. (2012), «Η ρυθμιστική εξουσία του εκλογικού σώματος και η κρίση του αντιπροσωπευτισμού», στο συλλογικό τόμο Κοντιάδης, Ξ., Σπυρόπουλος, Φ. και Τσουκαλάς, Κ. (επιμ.), *Δημοκρατία, Σύνταγμα, Ευρώπη στην εποχή της κρίσης: Μελέτες στη μνήμη του Δημήτρη Θ. Τσάτσου*, Αθήνα: Σαββάλας, σελ. 179-192.
- Καλογήρου, Ν. και Γαλετσέλλης, Π. (2009), *Πολιτική και ποινική ευθύνη των μελών της κυβέρνησης: Μετά την αναθεώρηση του Συντάγματος και το Ν 3126/2003*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Καμτσίδου, Ι. (1990), *Η συνταγματική ρύθμιση και η πρόσφατη ρύθμιση του διορισμού κυβερνήσεως*, Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας.
- Κατσούδας, Δ. (1990), «Ψήφος και ιδεολογία», στο συλλογικό τόμο Νικολακόπουλος, Η. και Λυριντζής, Χ. (επιμ.), *Εκλογές και κόμματα στη δεκαετία του '80: εξελίξεις και προοπτικές του πολιτικού συστήματος*, Αθήνα: Θεμέλιο, σελ. 238-248.
- Κοντιάδης, Ξ. (2014), «Η παρέλευση εξαμήνου ως προϋπόθεση για την υποβολή πρότασης δυσπιστίας. Διαδικαστικός κανόνας ή κριτήριο στάθμισης;», *ΕφΑΔ*, (1), σελ. 2-9.

- Κοντιάδης, Ξ. (2009), *Ελλειμματική δημοκρατία: Κράτος και κόμματα στη σύγχρονη Ελλάδα*, Αθήνα: Ι. Σιδέρης.
- Κοντιάδης, Ξ. (2002), *Ο νέος συνταγματισμός και τα θεμελιώδη δικαιώματα μετά την αναθεώρηση του 2001*, Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ.Ν.Σάκκουλας.
- Κοντιάδης, Ξ. (2000), «Η αντικατάσταση του Πρωθυπουργού ως ιδιότυπη πρόταση δυσπιστίας ή ως μέσο πρόληψης κρίσεων; Σκέψεις για την αναθεώρηση του άρθρου 38 παρ. 2 Συντ.», στο συλλογικό τόμο Παπαδημητρίου, Γ. (επιμ.), *Αναθεώρηση του Συντάγματος και εκσυγχρονισμός των θεσμών*, Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ.Ν.Σάκκουλας, σελ. 189-207.
- Λοβέρδος, Α. (1995), *Η ποινική ευθύνη των μελών της κυβέρνησης και των υφυπουργών στο κοινοβουλευτικό πολίτευμα*, Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ.Ν.Σάκκουλας.
- Λοβέρδος, Α. (1991), *Κυβέρνηση, συλλογική λειτουργία και πολιτική ευθύνη: Συμβολή στην ερμηνεία των άρθρων 82, 84 και 85 του Συντάγματος, με βάση την εμπειρία 1974-89*, Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ.Ν.Σάκκουλας.
- Μανιτάκης, Α. (2009), *Συνταγματική οργάνωση του κράτους: με στοιχεία πολιτειολογίας*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας.
- Μαντζούφας, Π. (2012), «Ο λόγος περί διαφθοράς και η ποινική ευθύνη των υπουργών», στο συλλογικό τόμο Κοντιάδης, Ξ., Σπυρόπουλος, Φ., Τσουκαλάς, Κ. (επιμ.), *Δημοκρατία, Σύνταγμα, Ευρώπη στην εποχή της κρίσης: μελέτες στη μνήμη του Δημήτρη Θ. Τσάτσου*, Αθήνα: Σαββάλας.
- Μανωλεδάκης, Ι. και Βενιζέλος Ε. (1993), *Η ποινική ευθύνη των Υπουργών: μειονεκτήματα της ισχύουσας ρύθμισης – προτάσεις για την τροποποίησή της*, Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ.Ν.Σάκκουλας.
- Μαργωμένου, Μ. (2012), «Και τα έδρανα αιτία ... πολέμου», *Καθημερινή*, 30 Ιουνίου, σελ. 10/Α4.
- Μαυριάς, Κ. (2005), *Συνταγματικό Δίκαιο: τέταρτη έκδοση επαυξημένη*, Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ.Ν.Σάκκουλας.

- Μηναΐδης, Σ. (1990), *Ο επίκαιρος κοινοβουλευτικός έλεγχος*, Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ.Ν.Σάκκουλας.
- Montesquieu (1994), *Το πνεύμα των νόμων*, Αθήνα: Γνώση.
- Μποτόπουλος, Κ. (2014), «Ο φαύλος κύκλος της δυσπιστίας: τα λανθασμένα επιχειρήματα στην πρόταση του ΣΥΡΙΖΑ κατά του Γιάννη Στουρνάρα», *Τα Νέα*, 1^η Απριλίου, σελ. 7.
- Νικολακόπουλος, Η. (2001), *Η καχεκτική δημοκρατία: κόμματα και εκλογές, 1946-1967*, Αθήνα: Πατάκης.
- Νικολακόπουλος, Η. (1990), «Η εκλογική επιρροή των πολιτικών δυνάμεων», στο συλλογικό τόμο Νικολακόπουλος, Η. και Λυριντζής, Χ. (επιμ.), *Εκλογές και κόμματα στη δεκαετία του '80: εξελίξεις και προοπτικές του πολιτικού συστήματος*, Αθήνα: Θεμέλιο, σελ. 202-237.
- Παντελής, Α. (2007), *Εγχειρίδιο Συνταγματικού Δικαίου: Βασικές έννοιες, συνταγματική ιστορία, οργάνωση του κράτους*, Αθήνα: Α.Α.Λιβάνης.
- Παραράς, Π. (1999), *Σύνταγμα 1975 – Corpus III*, Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ.Ν.Σάκκουλας.
- Παραράς, Π. (1989), «Δεν υπάρχει “δεδηλωμένη” εκτός Βουλής», *Καθημερινή*, 14 Νοεμβρίου.
- Ραΐκος, Α. (2002), *Συνταγματικό Δίκαιο: Τόμος Ι, Εισαγωγή – Οργανωτικό Μέρος*, Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ.Ν.Σάκκουλας.
- Ρωμαίος, Γ. (2013), *Η περιπέτεια του κοινοβουλευτισμού στην Ελλάδα: τόμος Δ' (1974-2009)*, Αθήνα: Πατάκης.
- Σακελλαρόπουλος, Σ. (2001), *Η Ελλάδα στη μεταπολίτευση: πολιτικές και κοινωνικές εξελίξεις, 1974-1988*, Αθήνα: Α.Α. Λιβάνη.
- Σακελλαρόπουλος, Σ. και Σωτήρης, Π. (2003), *Η Ελλάδα του εκσυγχρονισμού: Καπιταλιστική αναδιάρθρωση και μετασχηματισμοί του πολιτικού συστήματος στην Ελλάδα της δεκαετίας του 1990*, Αθήνα: [χ.ε.].

- Σημίτης, Κ. (2005), *Πολιτική για μια δημιουργική Ελλάδα, 1996-2004*, Αθήνα: Πόλις.
- Σημίτης, Κ. (1979), *Η Δομική Αντιπολίτευση*, Αθήνα: Καστανιώτης.
- Σπυρόπουλος, Φ. (2006), *Εισαγωγή στο συνταγματικό δίκαιο*, Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ.Ν.Σάκκουλας.
- Σπυρόπουλος, Φ. (1989), *Η ανάδειξη του Πρωθυπουργού: διάλογος με ένα «πρωτοετή φοιτητή» και άλλα τινά επίκαιρα*, Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ.Ν.Σάκκουλας.
- Σπυρόπουλος, Φ. (1988), «Η αναθεώρηση του 1986. Έκφραση της ιστορικότητας του Συντάγματος του 1975;», *Δίκαιο και Πολιτική*, (13-14), σελ. 181-224.
- Στεφανίδης, Μ. (1987), *Εκλογή του Προέδρου της Ελληνικής δημοκρατίας Χρήστου Σαρτζετάκη (19, 23, 29 Μαρτίου 1985), Πρόταση Μομφής κατά του αναπληρωτού Προέδρου της Βουλής Μιχαήλ Στεφανίδου (1, 2 Απριλίου 1985): Αναδημοσίευση από τα επίσημα πρακτικά της Βουλής*, Αθήνα: [χ.ε.].
- Σωτηρέλης, Γ. και Ξηρός, Θ. (2011), *Το Σύνταγμα της Ελλάδας και ο Κανονισμός της Βουλής: εισαγωγή, σταθμοί συνταγματικής ιστορίας, ευρετήριο*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας.
- Τζιοβάρας, Γ. και Χιώτης, Β. (2006), *Ο πολιτικός χάρτης της Μεταπολίτευσης: 1974 – 2006*, Αθήνα: Α.Α.Λιβάνη.
- Τσάτσος, Δ. (1993), *Συνταγματικό Δίκαιο: Οργάνωση & Λειτουργία της Πολιτείας, Τόμος Β'*, Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ.Ν.Σάκκουλας.
- Φιλίππου, Δ. (1990), *Η πρόταση δυσπιστίας ως μέσον άσκησης του κοινοβουλευτικού ελέγχου*, Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας.
- Φουντεδάκη, Π. (2002), *Το τουρκικό πολίτευμα: το χαλό δημοκρατικό πρότυπο και οι θεσπισμένες παρεκκλίσεις του*, Αθήνα-Κομοτηνή: Αντ.Ν.Σάκκουλας.
- Χρυσόγονος, Κ. (2009), «Η έκπτωση της υπουργικής ευθύνης», *Εφημερίδα Διοικητικού Δικαίου*, (4), σελ. 442-451.
- Χρυσόγονος, Κ. (2003), *Συνταγματικό Δίκαιο*, Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας

Χρυσόγονος, Κ. (2011) «Κοινοβούλιο και κρίση αντιπροσώπευσης», στο συλλογικό τόμο Κοντιάδης, Ξ. και Σπυρόπουλος, Φ. (επιμ.), *Το Μέλλον του Ελληνικού Κοινοβουλίου: Συνταγματικές και πολιτικές διαστάσεις*, Αθήνα: Ι.Σιδέρης.

Ξενόγλωσση

Alivizatos, N. (1990), «The difficulties of ‘rationalisation’ in a polarized political system: the Greek Chamber of Deputies», συλλογικό τόμο Liebert, U. & Cotta, M. (επιμ.), *Parliament and democratic consolidation in Southern Europe: Greece, Italy, Portugal, Spain and Turkey*, London-New York: Pinter Publishers, σελ. 131-153

Avril. P. & Gicquel, J. (2004), *Droit parlementaire*, Paris: Montchrestien, σελ. 253 επ.

Bamforth, N. (2007), «Separation of powers, public law theory and comparative analysis», στο συλλογικό τόμο Ziegler *et al* (επιμ.), *Constitutionalism and the role of Parliaments*, Oxford: Hart Publishing, σελ.167-190

Clive, N. (1985), «The 1985 Greek Election and its Background», *Government and Opposition*, **20** (4), σελ. 488-503.

Featherstone, K. (1982), «Elections and Parties in Greece», *Government and Opposition*, **17** (2), σελ. 180-194.

Graham, P.T. (2006), «United Kingdom: the Prime Minister and Parliament», στο συλλογικό τόμο Baldwin, N. (επιμ.), *Executive Leadership and Legislative Assemblies*, London: Routledge, σελ. 4-37.

Hayward, J. (2006), «Parliament and the French Government’s Domination of the Legislative Process», στο συλλογικό τόμο Baldwin, N. (επιμ.), *Executive Leadership and Legislative Assemblies*, London: Routledge, σελ. 79-97.

Mavrogordatos, G. & Marantzidis, N. (2010), «Greece», *European Journal of Political Research*, **49**, σελ. 991-1000.

Mavrogordatos, G. (1994), «Greece», *European Journal of Political Research*, **26**, σελ. 313-318.

- Saalfeld, T. (1990), «*The West German Bundestag after 40 years: The Role of Parliament in a 'Party Democracy'*», στο συλλογικό τόμο Norton, P. (επιμ.), *Parliaments in Western Europe*, London: Frank Cass and Co.Ltd, σελ. 68-89.
- Sakellaropoulos, S. (1995), *Pouvoir politique et forces sociales en Grèce d'aujourd'hui (1974-1988)*, Paris: Université de Paris 8.
- Shugart, S. M. (2006), «Comparative Executive-Legislative Relations», στο συλλογικό τόμο Rhodes, R.A.W., Binder, S. & Rockman B. (επιμ.), *The Oxford Handbook of Political Institutions*, Oxford-New York: Oxford University Press, σελ. 344-365.
- Troper, M. (1980), *La séparation des pouvoirs et l'histoire constitutionnelle française*, Paris: L.G.D.J,
- Tosi, S. (1979), «Equilibre et déséquilibre dans la fonction législative en droit parlementaire comparé», στο συλλογικό τόμο Institut Universitaire Européen (επιμ.), *Parlement et Gouvernement: le partage du pouvoir*, Bruxelles: Bruylant, σελ. 79-87.
- Vasilopoulou, S. & Halikiopoulou, D. (2013), «In the Shadow of Grexit: The Greek Election of 17 June 2012», *South European Society and Politics*, **18** (4), σελ. 523-542.

Διαδικτυακοί Τόποι / Ιστοσελίδες

- Αθηναϊκό Πρακτορείο Ειδήσεων (2013), «Απορρίφθηκαν οι τροπολογίες για την ΕΡΤ – Αποχώρησαν ΚΚΕ, ΣΥΡΙΖΑ, ΑΝΕΛ», *Έθνος*, [online], 18 Ιουνίου. Διαθέσιμο στη δ/ση <http://www.ethnos.gr/article.asp?catid=22767&subid=2&pubid=63844821> [πρόσβαση: 14.05.2014]
- Deutsche Welle (2014), «Τσίπρας σε Süddeutsche Zeitung: Σπίθα για την μεγάλη πολιτική αλλαγή οι εκλογές του Μαΐου», *Η Αυγή*, [online], 15 Φεβρουαρίου. Διαθέσιμο στη δ/ση <http://www.avgi.gr/article/1881504/tsipras-se-suddeutsche-zeitung-spitha-gia-tin-megali-politiki-allagi-oi-ekloges-tou-maiou> [πρόσβαση: 15.02.2014].
- Macintyre, B. (2013), «Weimar Greece gambling with democracy», *The Australian*, [online], 4 Οκτωβρίου. Διαθέσιμο στη δ/ση <http://www.theaustralian.com.au/news/world/weimar-greece-gambling-with-democracy/story-fnb64oi6-1226733142760> [πρόσβαση: 6.05.2014].

«Νέα ανάρτηση πανό στη Βουλή από βουλευτές του ΣΥΡΙΖΑ», *Εθνος*, [online], 16 Ιουλίου 2013. Διαθέσιμο στη δ/ση <http://www.ethnos.gr/article.asp?Catid=22767&subid=2&pubid=63859413> [πρόσβαση: 11.06.2014].

«Πανό (το) βουλευτών του ΣΥΡΙΖΑ», *Enikos.gr*, [online], 7 Νοεμβρίου 2012. Διαθέσιμο στη δ/ση http://www.enikos.gr/society/94739,To_pano_twn_voyleytw_n_toy_SYRIZA.html [πρόσβαση: 11.06.2014].

Παπαϊωάννου, Α. (2014), «Σκέψεις και προβληματισμοί για τα κατεπείγοντα νομοσχέδια», *Το Βήμα*, [online], 11 Ιουνίου. Διαθέσιμο στη δ/ση <http://www.tovima.gr/opinions/article/?Aid=604703&wordsinarticle=%CF%80%CE%B1%CF%80%CE%B1%CF%8A%CF%89%CE%AC%CE%BD%CE%BD%CE%BF%CF%85> [πρόσβαση: 12.06.2014].

Σταυρόπουλος, Α. (2012), «Βουλή: δημοκρατικό μπλόκο στη Χρυσή Αυγή για το προεδρείο», *Το Βήμα*, [online], 29 Ιουνίου. Διαθέσιμο στη δ/ση <http://www.tovima.gr/politics/article/?aid=464671>, [16.05.2014].

Vassari, C. (2013), «Italy presidential elections set to begin amid political crisis», *Bloomberg*, [online], 18 Ιουλίου. Διαθέσιμο στο www.bloomberg.com/news/2013-04-17/italy-presidential-election-set-to-begin-amid-political-crisi.html [πρόσβαση: 14.04.2014]

Ηλεκτρονικές βάσεις δεδομένων

Βουλή των Ελλήνων: www.hellenicparliament.gr

ECPRD: <https://ecprd.secure.europarl.europa.eu>

Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης: <http://www.ekt.gr>

Eurovoc Thesaurus: <http://eurovoc.europa.eu>

LSE Library Services: <http://eprints.lse.ac.uk>

SSRN – Social Science Research Network: <http://www.ssrn.com/en>

Συλλογικός Κατάλογος Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών: <http://www.unioncatalog.gr>

Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών (Heal-link): <http://www.heal-link.gr>

Υπουργείο Εσωτερικών (εκλογικά αποτελέσματα): <https://www.ypes.gr/el/Elections>

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α:

Συνοπτικός πίνακας μεθοδολογικών εργαλείων

	Ιστορική αναδρομή	Θεσμικό πλαίσιο (Σύνταγμα & ΚτΒ)	Κοινοβουλευτικά «εργαλεία» αντιπολίτευσης	Πολιτική πρακτική (Ελλάδα)	Διεθνή κοινοβουλευτική πρακτική
Αρχαικό υλικό & πηγές δικαίου	✓	✓	✓	✓	-
Συγκριτική έρευνα	-	-	-	-	✓
Δευτερογενές υλικό	✓	✓	✓	✓	✓

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β:

Κοινοβουλευτικές περιόδους και Πρωθυπουργοί

ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ	από - έως	ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ	ΠΡΩΘΥΠΟΥΡΓΟΣ
Α'	17.11.74 - 22.10.77	Ν.Δ.	Κ.Καραμανλής
Β'	20.11.77 - 19.09.81	Ν.Δ.	Κ.Καραμανλής & Γ. Ράλλης (από 10.05.80)
Γ'	18.10.81 - 07.05.85	ΠΑ.ΣΟ.Κ.	Α.Παπανδρέου
Δ'	02.06.85 - 02.06.89	ΠΑ.ΣΟ.Κ.	Α.Παπανδρέου
Ε'	18.06.89 - 12.10.89	Ν.Δ. - ΣΥΝ	Τζ.Τζανετάκης
Στ'	05.11.89 - 12.03.90	Ν.Δ. - ΠΑ.ΣΟ.Κ. - ΣΥΝ	Ξ.Ζολώτας
Ζ'	08.04.90 - 11.09.93	Ν.Δ.	Κ.Μητσοτάκης
Η'	10.10.93 - 24.08.96	ΠΑ.ΣΟ.Κ.	Α.Παπανδρέου & Κ.Σημίτης (από 22.01.96)
Θ'	22.09.96 - 14.03.00	ΠΑ.ΣΟ.Κ.	Κ.Σημίτης
Ι'	09.04.00 - 11.02.04	ΠΑ.ΣΟ.Κ.	Κ.Σημίτης
ΙΑ'	07.03.04 - 18.08.07	Ν.Δ.	Κ.Καραμανλής
ΙΒ'	16.09.07 - 07.09.09	Ν.Δ.	Κ.Καραμανλής
ΙΓ'	04.10.09 - 11.04.12	ΠΑ.ΣΟ.Κ.	Γ.Παπανδρέου
ΙΔ'	06.05.12 - 19.05.12	Υπηρεσιακή	Γ.Πικραμμένος
ΙΕ'	17.06.12 -	Ν.Δ. - ΠΑ.ΣΟ.Κ.	Α.Σαμαράς

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Γ:
Συγκριτική μελέτη

Π.Γ.1 Ερωτηματολόγιο

QUESTIONNAIRE:
“Issues of Parliamentary Procedures”

Prime Minister’s Question Time

a. Is there in your Parliament a weekly Prime Minister’s Question Time or a similar procedure?

Yes / No

b. If yes, can the Prime Minister ask to be represented in the debate by a Minister?

Yes / No

c. In practice, in what percentage of the questions does the Prime Minister come to answer himself/herself to the questions?

.....
.....

Election of the President of the Republic (if applicable)

a. Is the President elected:

directly by the people
or

by some parliamentary body (parliament, senate or a joint session)

b. If he/she is elected by some parliamentary body, which majority is necessary?

Please specify:

.....
.....

c. If an increased majority is required, is there a number of repeated unsuccessful votes, at which the Constitution requires that the parliament is dissolved and national elections are held?

Yes / No

Formation of government after the election

a.If a political party does not obtain an absolute majority of the parliamentary seats, what is the freedom of movement of the Head of State (President of Democracy):

- He/she must ask the leaders of the political parties to form a government following strictly their order of parliamentary power?
- He/she is free to ask anyone whom he believes that he can form a government which will gain a vote of confidence?
- He/she must follow at first the sequence of the parties' parliamentary power and then, if no result is reached, he can ask anyone to form a government?

b.If the above efforts fail:

- is there a predetermined point after which the Head of State (President of Democracy) is obliged to dissolve the Parliament and procure new elections?
or
- it is left to his discretion as to when this point will come?

Vote of confidence / no-confidence

a.For a government to obtain a vote of confidence, what is required:

- obtain the absolute majority of the votes, including in the count those who have not voted?
- obtain the absolute majority of the votes, excluding those who have not participated in the vote?
- obtain more “yes” votes than “no” votes?

b.For the opposition to succeed in its motion of no-confidence against the government, what is required:

- obtain the absolute majority of the votes, including in the count those who have not voted?
- obtain the absolute majority of the votes, excluding those who have not voted?
- obtain more “yes” for its motion of no confidence votes than “no” votes.

Creation of a special fact finding committee

If a proposal is made for the creation of a special fact finding committee, is it necessary for the proposal to be voted:

by the simple majority of the MPs

or

is it enough for a minority to vote for its creation?

Criminal procedures against Ministers

a. For a Minister to be prosecuted is it necessary for the Justice to obtain permission by the Parliament?

Yes / No

b. If permission is indeed necessary and it is granted, are:

the regular courts authorized to adjudicate the case

or

a special court is set up for this purpose

c. The statute of limitations:

is the same for the Ministers as for other citizens

or

is it shorter?

Additional Information on the Questionnaire:

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Π.Γ.2. Απαντήσεις στις ερωτήσεις περί σύστασης εξεταστικών επιτροπών & άσκησης ποινικής δίωξης κατά υπουργών

Α/Α	ΧΩΡΑ	ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟ ΣΩΜΑ (ΒΟΥΛΗ/ ΓΕΡΟΥΣΙΑ)	Σύσταση Εξεταστικής Επιτροπής: <i>αν κατατεθεί πρόταση για τη σύσταση εξεταστικής επιτροπής, θα πρέπει αυτή να ψηφιστεί</i>		Άσκηση ποινικής δίωξης κατά Υπουργών		
			από την πλειοψηφία των Βουλευτών;	αρκεί και μια συγκεκριμένη μειοψηφία των Βουλευτών να ψηφίσει για τη σύστασή της;	Για να διωχθεί ποινικά ένας Υπουργός, θα πρέπει η Δικαιοσύνη να ζητήσει άδεια από το Κοινοβούλιο;	Εάν η άδεια είναι όντως απαραίτητη και δοθεί, για την εκδίκαση της υπόθεσης αρμόδια είναι τα τακτικά δικαστήρια ή συστήνεται ειδικό δικαστήριο;	Ο χρόνος παραγραφής για τα αδικήματα των Υπουργών είναι ο ίδιος όπως και των άλλων πολιτών, ή είναι συντομότερος;
1	Αυστρία	Nationalrat (Βουλή) Bundesrat (Γερουσία)	✓	-	OXI	Δ/Α	Ο ίδιος
2	Βέλγιο	Chambre des Representants (Βουλή) Senat (Γερουσία)	✓	-	ΝΑΙ	Ειδικά δικαστήρια	Ο ίδιος
3	Γαλλία	Assemblée Nationale (Βουλή)	✓	-	OXI	Ειδικά δικαστήρια	Ο ίδιος
4	Γερμανία	Bundestag (Βουλή) Bundesrat (Γερουσία)	-	✓	OXI	Τακτικά δικαστήρια	Ο ίδιος
5	Δανία	Folketing (Βουλή)	✓	-	ΝΑΙ	Τακτικά δικαστήρια	Ο ίδιος
6	Ελλάδα	Βουλή των Ελλήνων	✓	-	ΝΑΙ	Ειδικά δικαστήρια	Συντομότερος
7	Εσθονία	Riigikogu (Βουλή)	✓	-	ΝΑΙ	Τακτικά δικαστήρια	Ο ίδιος
8	Ηνωμένο Βασίλειο	House of Commons (Βουλή)	✓	-	OXI	Δ/Α	Ο ίδιος
9	Ισλανδία	Althingi (Βουλή)	✓	-	ΝΑΙ	Ειδικά δικαστήρια	Συντομότερος
10	Ισπανία	Congreso de los Diputados (Βουλή)	✓	-	ΝΑΙ	Τακτικά δικαστήρια	Δ/Α
11	Ιταλία	Camera dei Deputati (Βουλή) Senato della Repubblica (Γερουσία)	✓	-	ΝΑΙ	Τακτικά δικαστήρια	Ο ίδιος
12	Καναδάς	House of Commons (Βουλή)	✓	-	OXI	Τακτικά δικαστήρια	Ο ίδιος
13	Κροατία	Hrvatski Sabor (Βουλή)	✓	-	OXI	Τακτικά δικαστήρια	Ο ίδιος
14	Κύπρος	House of Representatives (Βουλή)	Δ/Α	Δ/Α	OXI	Το Ανώτατο Δικαστήριο δίδει άδεια για να γίνει η δίωξη	Ο ίδιος
15	Λιθουανία	Seimas (Βουλή)	✓	-	ΝΑΙ	Τακτικά δικαστήρια	Ο ίδιος
16	Μαυροβούνιο	Skupština Crne Gore (Βουλή)	✓	-	ΝΑΙ	Τακτικά δικαστήρια	Ο ίδιος
17	Ουγγαρία	Országgyűlés (Βουλή)	-	✓	ΝΑΙ	Τακτικά δικαστήρια	Ο ίδιος
18	Πολωνία	Sejm (Βουλή) Senat (Γερουσία)	✓	-	ΝΑΙ	Τακτικά ή/και ειδικά δικαστήρια	Συντομότερος
19	Πορτογαλία	Assemblée da Republica (Βουλή)	-	✓	ΝΑΙ	Τακτικά δικαστήρια	Συντομότερος
20	Ρουμανία	Camera Deputatilor (Βουλή)	✓	-	ΝΑΙ	Τακτικά δικαστήρια	Δ/Α
21	Σερβία	Dom Narodne Skupštine (Βουλή)	✓	-	OXI	Τακτικά δικαστήρια	Συντομότερος
22	Σλοβακία	Národná rada (Βουλή)	✓	-	OXI	Τακτικά δικαστήρια	Ο ίδιος
23	Σουηδία	Riksdag (Βουλή)	-	Δεν προβλέπεται τέτοια διαδικασία	ΝΑΙ	Τακτικά δικαστήρια	Ο ίδιος
24	Τσεχία	Parlament České Republiky (Βουλή)	✓	-	OXI	Τακτικά δικαστήρια	Ο ίδιος
25	Φινλανδία	Eduskunta (Βουλή)	✓	-	ΝΑΙ	Ειδικά δικαστήρια	Ο ίδιος

Παραρτήματα

Π.Γ.3 Απαντήσεις στις ερωτήσεις περί «ώρας» Πρωθυπουργού & εκλογής Προέδρου της Δημοκρατίας

Α/Α	ΧΩΡΑ	ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟ ΣΩΜΑ (ΒΟΥΛΗ/ ΓΕΡΟΥΣΙΑ)	Ώρα ερωτήσεων προς τον Πρωθυπουργό			Εκλογή Προέδρου της Δημοκρατίας (εάν ο Αρχηγός του Κράτους είναι αιρετός)		
			Υπάρχει στο Κοινοβούλιο στις εβδομαδιαίες ώρες ερωτήσεων προς τον Πρωθυπουργό ή κάποια παρόμοια διαδικασία	Εάν ναι, μπορεί ο Πρωθυπουργός να εκπροσωπηθεί από Υπουργό;	Στην πράξη, σε τι ποσοστό των ερωτήσεων απαντά ο ίδιος ο Πρωθυπουργός;	Ο Πρόεδρος εκλέγεται άμεσα από το λαό ή από κάποιο κοινοβουλευτικό σώμα (κοινοβούλιο, γερουσία, κοινή συνέλευση ή κάτι άλλο);	Εάν δεν εκλέγεται άμεσα από το λαό, τι πλειοψηφία απαιτείται;	Αν απαιτείται αυξημένη πλειοψηφία, υπάρχει κάποιος αριθμός άκαρπων ψηφοφοριών πέραν του οποίου το Σύνταγμα απαιτεί τη διάλυση της Βουλής και προκήρυξη εκλογών, ώστε η νέα Βουλή να εκλέξει Πρόεδρο;
1	Αυστρία	Nationalrat (Βουλή) Bundesrat (Γερουσία)	OXI	-	-	Άμεσα από το λαό	-	-
2	Βέλγιο	Chambre des Representants (Βουλή) Senat (Γερουσία)	ΝΑΙ	ΝΑΙ	27%	Κληρονομικός Αρχων		
3	Γαλλία	Assemblée Nationale (Βουλή)	ΝΑΙ	ΝΑΙ	Δ/Α	Άμεσα από το λαό	-	-
4	Γερμανία	Bundestag (Βουλή)	ΝΑΙ	ΝΑΙ	Δ/Α	Κοινοβουλευτικό Σώμα	Στις δύο πρώτες ψηφοφορίες απαιτείται απόλυτη πλειοψηφία, ενώ στην τρίτη ψηφοφορία αρκεί η σχετική πλειοψηφία	OXI
		Bundesrat (Γερουσία)	OXI	-	-	Κοινοβουλευτικό Σώμα (Federal Assembly / Bundesversammlung)	Στις δύο πρώτες ψηφοφορίες απαιτείται απόλυτη πλειοψηφία, ενώ στην τρίτη ψηφοφορία αρκεί η σχετική πλειοψηφία	OXI
5	Δανία	Folketing (Βουλή)	ΝΑΙ	OXI	Δ/Α	Κληρονομικός Αρχων		
6	Ελλάδα	Βουλή των Ελλήνων	ΝΑΙ	ΝΑΙ	46%	Από το Κοινοβούλιο	Στην 1η και 2η ψηφοφορία: 2/3 και στην 3η ψηφοφορία: 3/5	ΝΑΙ (3 άκαρπες ψηφοφορίες)
7	Εσθονία	Riigikogu (Βουλή)	ΝΑΙ	ΝΑΙ	95%	Από το Κοινοβούλιο	Στην 1η και 2η ψηφοφορία: 2/3. Στην 3η ψηφοφορία συμμετέχουν οι δύο πρώτοι σε ψηφούς υποψήφιοι και απαιτείται η απόλυτη πλειοψηφία. Εάν και οι τρεις ψηφοφορίες αποβούν άκαρπες, το "Συμβούλιο Εκλεκτόρων" επλέγει τον Πρόεδρο μέσα στον επόμενο μήνα	OXI
8	Ηνωμένο Βασίλειο	House of Commons (Βουλή)	ΝΑΙ	ΝΑΙ	90%	Κληρονομικός Αρχων		
9	Ισλανδία	Althingi (Βουλή)	OXI	-	-	Άμεσα από το λαό	-	-
10	Ισπανία	Congreso de los Diputados (Βουλή)	ΝΑΙ	OXI	98%	Κληρονομικός Αρχων		
11	Ιταλία	Camera dei Deputati (Βουλή)	ΝΑΙ	ΝΑΙ	Όχι σύνθηρες	Από το Κοινοβούλιο	Στην 1η και 2η ψηφοφορία: 2/3 και στην 3η ψηφοφορία: απόλυτη πλειοψηφία	OXI
		Senato della Repubblica (Γερουσία)	ΝΑΙ	ΝΑΙ	Όχι σύνθηρες	Από το Κοινοβούλιο	Συνήθη πλειοψηφία	OXI
12	Καναδάς	House of Commons (Βουλή)	ΝΑΙ	ΝΑΙ	Δ/Α	Κληρονομικός Αρχων		
13	Κροατία	Hrvatski Sabor (Βουλή)	ΝΑΙ	ΝΑΙ	35%	Άμεσα από το λαό	-	-
14	Κύπρος	House of Representatives (Βουλή)	OXI	-	-	Άμεσα από το λαό	-	-
15	Λιθουανία	Seimas (Βουλή)	ΝΑΙ	ΝΑΙ	100%	Άμεσα από το λαό	-	-
16	Μαροκκόνιο	Skupština Crne Gore (Βουλή)	ΝΑΙ	OXI	100%	Άμεσα από το λαό	-	-
17	Ουγγαρία	Országgyűlés (Βουλή)	ΝΑΙ	ΝΑΙ	38,4%	Από το Κοινοβούλιο	Στην 1η ψηφοφορία: 2/3 & στη 2η ψηφοφορία: απόλυτη πλειοψηφία	OXI
18	Πολωνία	Sejm (Βουλή)	OXI	-	-	Άμεσα από το λαό	-	-
		Senat (Γερουσία)	OXI	-	-	Άμεσα από το λαό	-	-
19	Πορτογαλία	Assembleia da Republica (Βουλή)	ΝΑΙ	OXI	Δ/Α	Άμεσα από το λαό	-	-
20	Ρουμανία	Camera Deputatilor (Βουλή)	ΝΑΙ	ΝΑΙ	52%	Άμεσα από το λαό	-	-
21	Σερβία	Dom Narodne Skupštine (Βουλή)	OXI	-	-	Άμεσα από το λαό	-	-
22	Σλοβακία	Národná rada (Βουλή)	ΝΑΙ	ΝΑΙ	Δ/Α	Άμεσα από το λαό	-	-
23	Σουηδία	Riksdag (Βουλή)	ΝΑΙ	OXI	1 φορά / μήνα	Κληρονομικός Αρχων		
24	Τσεχία	Parlament České Republiky (Βουλή)	ΝΑΙ	OXI	100%	Άμεσα από το λαό	-	-
25	Φιλανδία	Eduskunta (Βουλή)	ΝΑΙ	OXI	Δ/Α	Άμεσα από το λαό	-	-

ΘΕΣΜΙΚΕΣ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΠΡΑΚΤΙΚΗ ΤΗΣ ΑΝΤΙΠΟΛΙΤΕΥΣΗΣ ΣΤΗ ΒΟΥΛΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ
ΑΠΟ ΤΗ ΜΕΤΑΠΟΛΙΤΕΥΣΗ ΜΕΧΡΙ ΣΗΜΕΡΑ

Π.Γ.4 Απαντήσεις στις ερωτήσεις περί σχηματισμού κυβέρνησης & ψήφου εμπιστοσύνης – δυσπιστίας

Α/Α	ΧΩΡΑ	ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΚΟ ΣΩΜΑ (ΒΟΥΛΗ/ ΓΕΡΟΥΣΙΑ)	Σχηματισμός Κυβέρνησης						Ψήφος εμπιστοσύνης - δυσπιστίας					
			Εάν κανένα πολιτικό κόμμα δεν αποκτήσει απόλυτη πλειοψηφία των βουλευτικών εδρών, πόση ελευθέρια κινήσεων έχει ο Αρχηγός του Κράτους;			Εάν όλες οι προαναφερόμενες προσπάθειες αποτύχουν ...			Τι απαιτείται για να λάβει μια κυβέρνηση ψήφο εμπιστοσύνης;			Τι απαιτείται για να υπερψηφιστεί μία ψήφος δυσπιστίας κατά της κυβέρνησης;		
			πρέπει να αυθόρμητα διαρρηχθεί εντολή στους αρχηγούς των πολιτικών κομμάτων διαδοχικά να σχηματίσουν κυβέρνηση ακολουθώντας αυστηρά τη σειρά της κοινοβουλευτικής τους	είναι ελεύθερος να αυθόρμητα την εντολή σε όποιον εκείνος νομίζει ότι θα λάβει την ψήφο εμπιστοσύνης	πρέπει αρχικά να τηρήσει τη σειρά της κοινοβουλευτικής δύναμης του κάθε κόμματος και εάν δεν υπάρξει αποτέλεσμα, να αυθόρμητα την εντολή σε όποιον εκείνος θέλει.	επάρχει ένα προκαθορισμένο σημείο μετά το οποίο ο Αρχηγός του Κράτους είναι υποχρεωμένος να διαλύσει τη Βουλή και να προκηρύξει νέες εκλογές	επάρκει στη διακριτική του εκτίμηση του Αρχηγού του Κράτους το πότε θα πρέπει να προκηρύξει νέες εκλογές	να ψηφισθεί από την απόλυτη πλειοψηφία του άλλο αριθμού των βουλευτών;	να ψηφισθεί από την απόλυτη πλειοψηφία των βουλευτών που μετέχουν στην ψηφοφορία;	οι ψήφοι «οπί» της κυβέρνησης να είναι αλύως περισσότεροι από τις ψήφους «κατά»; (δηλαδή τα λεικά να μετράνε ουσιαστικά οπίρ της κυβέρνησης)	να ψηφισθεί από την απόλυτη πλειοψηφία του άλλο αριθμού των βουλευτών;	να ψηφισθεί από την απόλυτη πλειοψηφία των βουλευτών που μετέχουν στην ψηφοφορία;	οι ψήφοι «οπίρ» της πρότασης δυσπιστίας να είναι αλύως περισσότεροι από τις ψήφους «κατά»; (δηλαδή τα λεικά να μετράνε ουσιαστικά οπίρ της πρότασης δυσπιστίας)	
1	Αυστρία	Nationalrat (Βουλή) Bundesrat (Γερουσία)	-	✓	-	-	✓	Δεν προβλέπεται τέτοια διαδικασία			-	-	✓	
2	Βέλγιο	Chambre des Représentants (Βουλή) Sénat (Γερουσία)	-	✓	-	-	✓	-	-	✓	✓	-	-	
3	Γαλλία	Assemblée Nationale (Βουλή)	-	✓	-	-	✓	✓	-	-	✓	-	-	
4	Γερμανία	Bundestag (Βουλή) Bundesrat (Γερουσία)	-	✓	-	-	-	✓	-	-	✓	-	-	
5	Δανία	Folketing (Βουλή)	-	✓	-	-	✓	Δεν προβλέπεται τέτοια διαδικασία			-	-	✓	
6	Ελλάδα	Βουλή των Ελλήνων	✓	-	-	✓	-	-	✓	-	✓	-	-	
7	Εσθονία	Riigikogu (Βουλή)	✓	-	-	✓	-	✓	-	-	✓	-	-	
8	Ηνωμένο Βασίλειο	House of Commons (Βουλή)	-	✓	-	✓	-	Δ/Α			Δ/Α			
9	Ισπανία	Althingi (Βουλή)	-	-	✓	-	✓	-	-	✓	-	-	✓	
10	Ισπανία	Congreso de los Diputados (Βουλή)	-	✓	-	✓	-	-	-	✓	-	-	-	
11	Ιταλία	Camera dei Deputati (Βουλή) Senato della Repubblica (Γερουσία)	-	✓	-	-	✓	-	-	✓	-	-	✓	
12	Καναδάς	House of Commons (Βουλή)	Δεν προβλέπεται τέτοια διαδικασία - Εάν ένα κόμμα μετά τις εκλογές έχει λιγότερες από 155 κοινοβουλευτικές έδρες (η πλειοψηφία είναι 50% των 308 κοινοβουλευτικών εδρών + 1) τότε μπορεί να σχηματίσει μία κυβέρνηση μειοψηφίας με την υποστήριξη άλλων κομμάτων και να παραμείνει στην εξουσία όσο θα έχει την υποστήριξη ή έστω την ανοχή της						Δεν προβλέπεται τέτοια διαδικασία - Εάν ένα κόμμα μετά τις εκλογές έχει λιγότερες από 155 κοινοβουλευτικές έδρες (η πλειοψηφία είναι 50% των 308 κοινοβουλευτικών εδρών + 1) τότε μπορεί να σχηματίσει μία κυβέρνηση μειοψηφίας με την υποστήριξη άλλων κομμάτων και να παραμείνει στην εξουσία όσο θα έχει την υποστήριξη ή έστω την ανοχή της πλειοψηφίας της Βουλής					
13	Κροατία	Hrvatski Sabor (Βουλή)	-	✓	-	✓	-	✓	-	-	✓	-	-	
14	Κύπρος	House of Representatives (Βουλή)	Δεν προβλέπεται τέτοια διαδικασία - Η Κυβέρνηση διορίζεται και προεδρεύεται από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας χωρίς περιορισμό από τη Βουλή						Δεν προβλέπεται τέτοια διαδικασία - Η Κυβέρνηση διορίζεται και προεδρεύεται από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας χωρίς περιορισμό από τη Βουλή					
15	Λιθουανία	Seimas (Βουλή)	-	-	✓	✓	-	-	-	✓	✓	-	-	
16	Μαροκοβούνιο	Skupština Crne Gore (Βουλή)	-	✓	-	✓	-	✓	-	-	✓	-	-	
17	Ουγγαρία	Országgyűlés (Βουλή)	-	-	✓	✓	-	✓	-	-	✓	-	-	
18	Πολωνία	Sejm (Βουλή) Senate (Γερουσία)	-	✓	-	✓	-	-	✓	-	✓	-	-	
19	Πορτογαλία	Assembleia da República (Βουλή)	✓	-	-	✓	-	-	-	✓	-	-	✓	
20	Ρουμανία	Camera Deputatilor (Βουλή)	-	-	✓	✓	-	(από την πλειοψηφία Βουλής & Γερουσίας σε κοινή συνεδρίαση)	-	-	(από την πλειοψηφία Βουλής & Γερουσίας σε κοινή συνεδρίαση)	-	-	
21	Σερβία	Dom Narodne Skupštine (Βουλή)	-	✓	-	✓	-	-	✓	-	✓	-	-	
22	Σλοβακία	Národná rada (Βουλή)	-	-	✓	✓	-	-	✓	-	-	-	✓	
23	Σουηδία	Riksdag (Βουλή)	-	✓	-	✓	-	Δ/Α			-	✓	-	
24	Τσεχία	Parlament České Republiky (Βουλή)	-	✓	-	✓	-	-	-	✓	-	✓	-	
25	Φινλανδία	Eduskunta (Βουλή)	Ο Πρόεδρος δίδει την εντολή σε αυτόν που του υποδεικνύει ο Πρόεδρος της Βουλής μετά από διαβουλεύσεις του με τα κόμματα						Δ/Α					

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Δ:

Θεματολογία προτάσεων νόμου που υπερψηφίσθηκαν

ΚΟΙΝΟΒ. ΠΕΡΙΟΔΟΣ	ΚΟΜΜΑ	ΘΕΜΑΤΟΛΟΓΙΑ
Α'	Ν.Δ., ΕΔΗΚ	Περί διοικήσεως του Πανελληνίου ιδρύματος Ευαγγελιστρίας Τήνου
Ζ'	ΠΑ.ΣΟ.Κ., Ν.Δ., ΣΥΝ	Καθιέρωση 1ης Οκτωβρίου ως ημέρα τιμής των ανθρώπων της Τρίτης Ηλικίας
Η'	ΠΑ.ΣΟ.Κ.	Καθιέρωση 19ης Μαΐου ως ημέρα μνήμης της γενοκτονίας των Ελλήνων του Πόντου
	ΠΑ.ΣΟ.Κ.	Χρόνος λειτουργίας αρτοποιείων
	ΠΟΛ.ΑΝ.	`
Θ'	ΠΑ.ΣΟ.Κ.	Καθιέρωση 14ης Σεπτεμβρίου ως ημέρα μνήμης και γενοκτονίας των Ελλήνων της Μ.Ασίας
	ΠΑ.ΣΟ.Κ.	Μουσειακή προβολή και αρχεία Εθνικής Αντίστασης 1941-1944
	ΠΑ.ΣΟ.Κ.	Καθιέρωση επετείου της εξέγερσης του Πολυτεχνείου ως ημέρα τιμής της εθνικής νεολαίας
Γ'	ΠΑ.ΣΟ.Κ., Ν.Δ.	Ίδρυση Κοινοφελούς Ιδρύματος "Ελ.Βενιζέλος"
	ΠΑ.ΣΟ.Κ., Ν.Δ., Κ.Κ.Ε., ΣΥΝ, Ανεξ.Βουλ.	Ίδρυση "Διεθνούς Ακαδημίας Ελευθερίας"
	ΠΑ.ΣΟ.Κ.	Ίδρυση Εθνικού Ιδρύματος Μελετών "Ο Γέρος του Μωριά"
Π'	ΠΑ.ΣΟ.Κ.	Αναδρομικός έλεγχος περιουσιακής κατάστασης βουλευτών (από το 1974 και μετά)
ΙΕ'	ΑΝ.ΕΛ., Κ.Κ.Ε., ΔΗΜ.ΑΡ., Χ.Α.	Ίδρυση Εθνικού Ταμείου Κοινωνικής Αλληλεγγύης ΓΕΝΕΩΝ

Πηγή: Βουλή των Ελλήνων

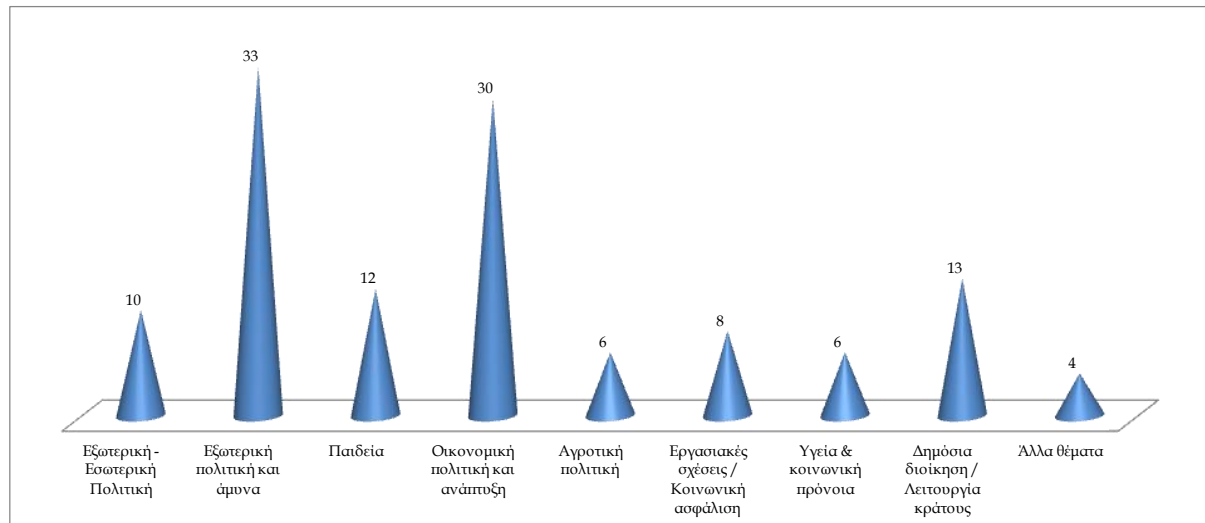
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ε:

Συζητήσεις προ ημερησίας διατάξεως

Π.Ε.1 Ιστορική εξέλιξη του δικαιώματος κυβέρνησης και αντιπολίτευσης να ζητήσει τη διεξαγωγή συζήτησης προ ημερησίας διατάξεως

Έτος τροποποίησης ΚτΒ	ΦΕΚ τροποποίησης άρθρου 143 ΚτΒ	Αριθμός συζητήσεων με πρωτοβουλία της Κυβέρνησης	Αριθμός συζητήσεων με πρωτοβουλία της Αντιπολίτευσης	Σύνολο συζητήσεων ανά σύνοδο
1987	-	1	1	2
1990	ΦΕΚ 92Α'/11.7.90	1	3	4
1993	ΦΕΚ 200Α'/26.11.93	1	4	5
1997	ΦΕΚ 258Α'/17.12.97	1	5	6
2009	ΦΕΚ 66Α'/14.5.09	1	5	7
		1 Πρόεδρος της Βουλής		

Π.Ε.2 Θεματολογία συζητήσεων προ ημερησίας διατάξεως

Πηγή: Βουλή των Ελλήνων

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΣΤ:
Πρωτοεκλεγέντες / νεοεκλεγέντες / επανεκλεγέντες
βουλευτές κατά τις ΙΓ', ΙΔ' & ΙΕ' περιόδους

Π.ΣΤ.1 Ποσοστό πρωτοεκλεγέντων/νεοεκλεγέντων/επανεκλεγέντων κατά τη ΙΓ' περίοδο

Π.ΣΤ.2 Ποσοστό πρωτοεκλεγέντων/νεοεκλεγέντων/επανεκλεγέντων κατά τη ΙΔ' περίοδο

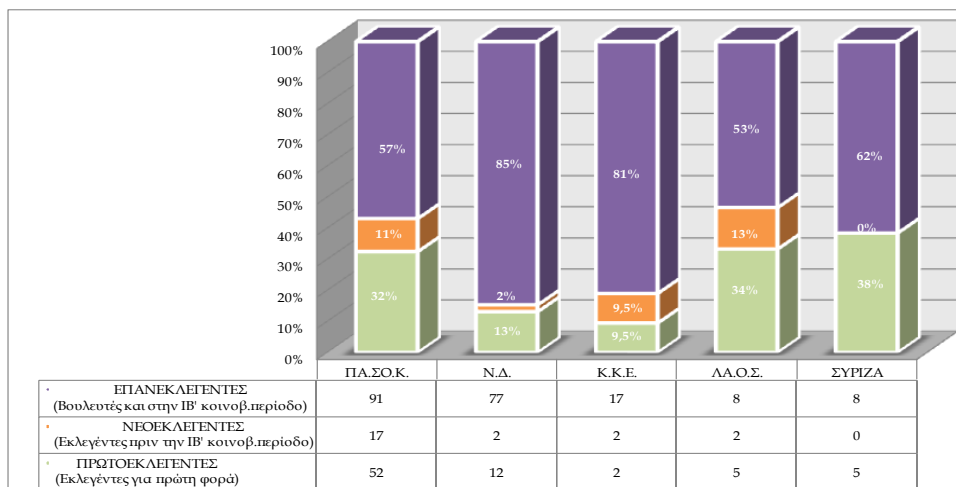

Π.ΣΤ.1 Ποσοστό πρωτοεκλεγέντων/νεοεκλεγέντων/επανεκλεγέντων κατά τη ΙΕ' περίοδο

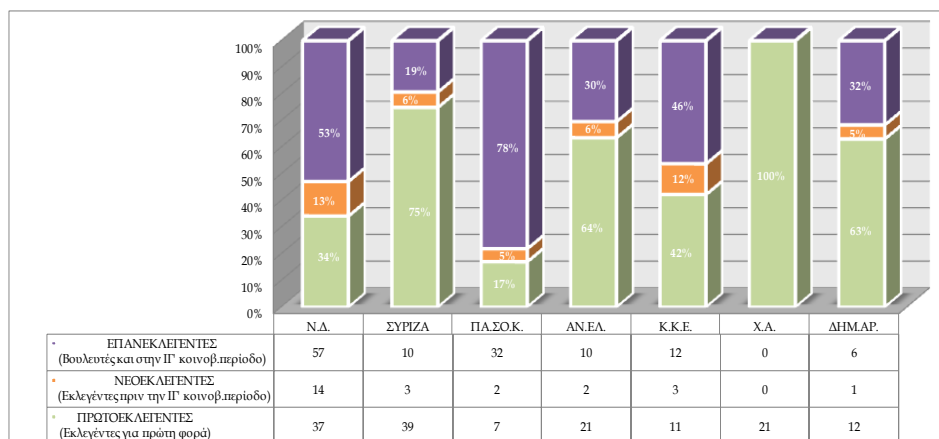

Πηγή: Βουλή των Ελλήνων

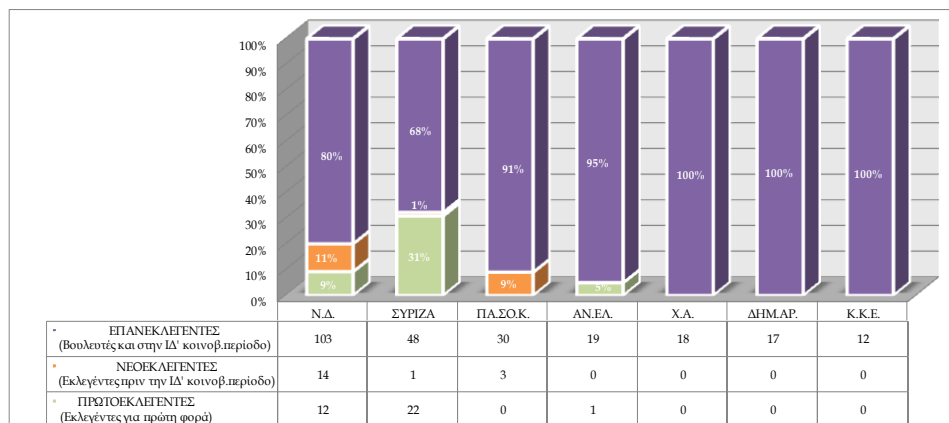
Π.ΣΤ.1 Ποσοστό νεοεκλεγέντων/πρωτοεκλεγέντων/επανεκλεγέντων ανά κοινοβουλευτική ομάδα κατά την έναρξη της ΙΓ' περιόδου

Π.ΣΤ.2 Ποσοστό νεοεκλεγέντων/πρωτοεκλεγέντων/επανεκλεγέντων ανά κοινοβουλευτική ομάδα κατά την έναρξη της ΙΔ' περιόδου

Π.ΣΤ.3 Ποσοστό νεοεκλεγέντων/πρωτοεκλεγέντων/επανεκλεγέντων ανά κοινοβουλευτική ομάδα κατά την έναρξη της ΙΕ' περιόδου

Πηγή: Βουλή των Ελλήνων

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ζ:

Μεταβολές στη σύνθεση των κοινοβουλευτικών ομάδων κατά τις ΙΓ' & ΙΕ' περιόδους

Π.Ζ.1 Μεταβολές στη σύνθεση των κοινοβουλευτικών ομάδων (παραιτήσεις – ανεξαρτητοποιήσεις – διαγραφές) κατά τη ΙΓ' περίοδο

ΙΓ' ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ		ΠΑ.ΣΟ.Κ.	Ν.Δ.	Κ.Κ.Ε.	ΛΑ.Ο.Σ.	ΣΥΡΙΖΑ	Σύνολο	ΝΕΕΣ ΠΡΟΣΧΩΡΗΣΕΙΣ						
ΠΑΡΑΙΤΗΘΕΝΤΕΣ του βουλευτικού αξιώματος	Πολιτικοί λόγοι	7	1	0	0	0	8	ΕΠΑΝΕΝΤΑΞΗ ΣΤΗΝ ΙΔΙΑ Κ.Ο.	ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΟΙ ΒΟΥΛΕΥΤΕΣ*	ΣΥΡΙΖΑ	ΛΑ.Ο.Σ.	ΔΗΜ.ΑΡ. (νέα Κ.Ο.: 20/3/2012)	ΑΝ.ΕΛ. (νέα Κ.Ο.: 02/04/2012)	
	Λόγω ασυμβίβαστου	5	2	0	2	0	9							
	Προσωπικοί λόγοι	1	1	0	0	0	2							
ΣΥΝΟΛΟ ΠΑΡΑΙΤΗΘΕΝΤΩΝ ΑΝΑ Κ.Ο.		13	4	0	2	0	19							
ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΟΠΟΙΗΘΕΝΤΕΣ	Παρέμειναν ανεξάρτητοι	4	1	0	0	0	5	-	5	-	-	-	-	
	Προσχώρησαν μεταγενέστερα σε άλλη Κ.Ο.	0	1	0	0	4	5	-	-	0	1	4	0	
	Επανετιμήθηκαν μεταγενέστερα στην ίδια Κ.Ο.	0	0	0	0	0	0	0	-	-	-	-	-	
	ΣΥΝΟΛΟ ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΟΠΟΙΗΘΕΝΤΩΝ ΑΝΑ Κ.Ο.	4	2	0	0	4	10	0	5	0	1	4	0	
ΔΙΑΓΡΑΦΕΝΤΕΣ	Παρέμειναν ανεξάρτητοι	19	7	0	0	0	26	-	26	-	-	-	-	
	Προσχώρησαν μεταγενέστερα σε άλλη Κ.Ο.	8	10	0	0	0	18	-	-	2	0	6	10	
	Επανετιμήθηκαν μεταγενέστερα στην ίδια Κ.Ο.	1	10	0	0	0	11	11	-	-	-	-	-	
	ΣΥΝΟΛΟ ΔΙΑΓΡΑΦΕΝΤΩΝ ΑΝΑ Κ.Ο.	28	27	0	0	0	55	11	26	2	0	6	10	
Κοινοβουλευτικές έδρες													Σύνολο εδρών	
Μετά τις εκλογές της 04/10/2009		160	91	21	15	13			-			-	-	300
Λήξη ΙΓ' κοινοβ.περ. (11/04/2012)		129	72	21	16	11			31			10	10	300

Κ.Ο.: Κοινοβουλευτική Ομάδα

* Συμπεριλαμβάνονται οι βουλευτές που προσχώρησαν στη "Δημοκρατική Συμμαχία" (της Ντ.Μπακογιάννη), που όμως δεν είχε δικαίωμα συγκρότησης κοινοβουλευτικής ομάδας

Πηγή: Βουλή των Ελλήνων

Αξίζει να σημειωθεί ότι για τις κοινοβουλευτικές διαδικασίες και τα δικαιώματα που έχουν οι βουλευτές, σημασία δεν έχει το τι είναι κόμμα, αλλά το τι είναι κοινοβουλευτική ομάδα για τη σύσταση της οποίας ο ΚτΒ θέτει συγκεκριμένες ποσοτικές προϋποθέσεις και στην οποία απονέμει συγκεκριμένα δικαιώματα συμμετοχής στις κοινοβουλευτικές συζητήσεις και εν γένει διαδικασίες. Ένα κόμμα μπορεί να μην είναι κοινοβουλευτική ομάδα εάν δεν έχει την απαιτούμενη κοινοβουλευτική δύναμη, όμως μια κοινοβουλευτική ομάδα μπορεί να περιλαμβάνει περισσότερα από ένα πολιτικά κόμματα.

Π.Ζ.2 Μεταβολές στη σύνθεση των κοινοβουλευτικών ομάδων (παραιτήσεις – ανεξαρτητοποιήσεις – διαγραφές) κατά τη ΙΕ' περίοδο

ΙΕ' ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ		Ν.Δ.	ΣΥΡΙΖΑ	Π.Α.Σ.Ο.Κ.	ΑΝ.ΕΛ.	Χ.Α.	ΔΗΜ.ΑΡ.	Κ.Κ.Ε.	Σύνολο	ΝΕΕΣ ΠΡΟΣΧΩΡΗΣΕΙΣ					
ΠΑΡΑΙΤΗΘΕΝΤΕΣ του βουλευτικού αξιώματος	Πολιτικοί λόγοι	0	0	0	0	0	0	0	0	ΕΠΑΝΕΝΤΑΣΗ ΣΤΗΝ ΙΔΙΑ Κ.Ο.	ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΟΙ ΒΟΥΛΕΥΤΕΣ	ΣΥΡΙΖΑ	Ν.Δ.	ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΟΙ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΟΙ ΒΟΥΛΕΥΤΕΣ (νέα Κ.Ο.: 6/11/2013)	
	Λόγω ασυμβίβαστου	2	3	0	1	0	0	0	6						
	Προσωπικοί λόγοι	2	1	0	0	1	0	0	4						
	ΣΥΝΟΛΟ ΠΑΡΑΙΤΗΘΕΝΤΩΝ ΑΝΑ Κ.Ο.	4	4	0	1	1	0	0	10						
ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΟΠΟΙΗΘΕΝΤΕΣ	Παρέμειναν ανεξάρτητοι	0	0	0	0	1	0	0	1	-	1	-	-	-	
	Προσχώρησαν μεταγενέστερα σε άλλη Κ.Ο.	0	0	2	4	0	0	0	6	-	-	0	1	5	
	Επανεντάχθηκαν μεταγενέστερα στην ίδια Κ.Ο.	0	0	0	0	0	0	0	0	0	-	-	-	-	
	ΣΥΝΟΛΟ ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΟΠΟΙΗΘΕΝΤΩΝ ΑΝΑ Κ.Ο.	0	0	2	4	1	0	0	7	0	1	0	1	5	
ΔΙΑΓΡΑΦΕΝΤΕΣ	Παρέμειναν ανεξάρτητοι	2	0	0	0	1	0	0	3	-	3	-	-	-	
	Προσχώρησαν μεταγενέστερα σε άλλη Κ.Ο.	3	1	4	1	0	3	0	12	-	-	1	0	11	
	Επανεντάχθηκαν μεταγενέστερα στην ίδια Κ.Ο.	1	0	4	0	0	0	0	5	5	-	-	-	-	
	ΣΥΝΟΛΟ ΔΙΑΓΡΑΦΕΝΤΩΝ ΑΝΑ Κ.Ο.	6	1	8	1	1	3	0	20	5	4	1	0	11	
Κοινοβουλευτικές έδρες															Σύνολο εδρών
Μετά τις εκλογές της 17/06/2012		129	71	33	20	18	17	12		-		-	-	300	
Σήμερα (19/05/2014)		125	71	27	15	16	14	12		4		16	16	300	

Κ.Ο.: Κοινοβουλευτική Ομάδα

Πηγή: Βουλή των Ελλήνων

Υπενθυμίζεται ότι η ΙΔ' περίοδος δεν παρήγαγε κοινοβουλευτικό έργο, δεδομένου ότι διαλύθηκε αμέσως μετά την εκλογή Προεδρείου της.

